

ISSN 0353-9644

БРАНИЧ

Часопис за правну теорију и праксу
Адвокатске коморе Србије

Година СXXXVII • Нова серија

Број 2/2024

Београд

2024

Власник и издавач:
АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ
11000 Београд, Дечанска бр. 13/II
Телефон: +381 11/32 39 875 – Факс: 32 37 082
www.aks.org.rs

Досадашњи главни и одговорни уредници:

Милан Ст. МАРКОВИЋ (1887. и 1897–1901); Ђорђе НЕНАДОВИЋ (1888–1890);
Добривоје–Добра ПЕТКОВИЋ (1902–1906. и 1925–1926); Љубомир СТЕФАНОВИЋ
(1927–1930); Др Обрад БЛАГОЈЕВИЋ (1931–1933); Др Видан БЛАГОЈЕВИЋ (1934);
Др Радоје ВУКЧЕВИЋ (1935–1937); Владимир СИМИЋ (1938–1941); Др Александар
МИКУЛИЋ (Адвокатура, 1976–1981); Горазд ОГУРЕК (Адвокатура, 1982–1984);
Михаило МЛАДЕНОВИЋ (Адвокатура, 1985–1990); Мирослав ДИНЧИЋ (1991–1995);
Живојин ШЕСТИЋ (1995–2002); Др Недељко ЈОВАНЧЕВИЋ (2002–2017)

Главни и одговорни уредник

———— * —————

др Мирослав ПАУНОВИЋ
адвокат

Уређивачки одбор

———— * —————

Тијана КОСТИЋ, адвокатица • **Владимир П. МИЉЕВИЋ**, адвокат •
Оливер Б. ИЊАЦ, адвокат

Припрема за штампу: Душан Ћасић

Адреса редакције

———— * —————

АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ

11000 БЕОГРАД, Дечанска 13/II – Тел.: +381 11/32 39 875 – Факс: 32 37 082
www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com

Електринска издања „Бранича” (PDF): https://aks.org.rs/sr_lat/branic/
БРАНИЧ излази тромесечно. Годишња претплата износи 800 динара, а појединачни број
је 250 динара. Рукописи се не враћају. Сарадња у часопису се не хонорише.

Претплатна адреса: **Адвокатска комора Србије** – 11000 Београд, Дечанска 13/II,
са назнаком: за Бранич. Жиро-рачун број: 205-12358-68

На основу мишљења Републичког министарства за културу, број 413-00-1737/2001-04,
од 21. 12. 2001. године, часопис је ослобођен од обавеза плаћања пореза на промет.

Електронска адреса часописа *Бранич*: <https://aks.org.rs/cir/branic/>

Штампано у 1000 примерака

Штампа Службени гласник, Београд

Овај број *Бранича* штампан је у јуну 2024. године.

Stamp
Bar Association of Serbia

BRANIČ

Journal of Legal Theory and Practice
of the Bar Association of Serbia

Year CXXXVII • New series

Number 2/2024

Belgrade

2024

Owner and publisher:
BAR ASSOCIATION OF SERBIA
11000 Beograd, Dečanska 13/II
Telephone: +381 11 32 39 875 – Fax: 32 37 082
www.aks.org.rs

Previous editors-in-chief:

Milan St. MARKOVIĆ (1887 and 1897–1901); Đorđe NENADOVIĆ (1888–1890); Dobrivoje – Dobra PETKOVIĆ (1902–1906 and 1925–1926); Ljubomir STEFANOVIĆ (1927–1930); Obrad BLAGOJEVIĆ, PhD (1931–1933); Vidan BLAGOJEVIĆ, PhD (1934); Radoje VUKČEVIĆ, PhD (1935–1937); Vladimir SIMIĆ (1938–1941); Aleksandar MIKULIĆ, PhD (Advocacy; 1976–1981); Gorazd OGUREK (Advocacy; 1982–1984); Mihailo MLADENOVIĆ (Advocacy, 1985–1990); Miroslav DINČIĆ (1991–1995); Živojin ŠESTIĆ (1995–2002); Nedeljko JOVANČEVIĆ, PhD (2002–2017)

Editor-in-chief

— * —

Miroslav PAUNOVIĆ, PhD
Attorney at law

Editorial Board:

— * —

Тијана КОСТИЋ, attorney at law, **Vladimir P. MILJEVIĆ**, attorney at law
Oliver B. INJAC, attorney at law

Prepress: **Dušan Ćasić**

Address of the Editor

— * —

ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE

11000 Beograd, Dečanska 13/II – Tel.: +381 11/32 39 875 – Fax: 32 37 082

www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com

Branich is published quarterly. Annual subscription is 800 dinars, and a single issue is 250 dinars. Manuscripts are withheld. Contributions to the journal are not paid.

Subscription: **ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE** – 11000 Beograd, Dečanska 13/II, attention: *for Branich*. Bank account number: 205-12358-68

According to the opinion of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia, number 413-00-1737/2001-04, of December 21st 2001, the journal is exempt from paying VAT.

Circulation: 1000 copies

Printed by Službeni glasnik, Belgrade

САДРЖАЈ

Увод	9
------------	---

ЧЛАНЦИ

<i>Др Срђан Алексић</i> Кривична одговорност и кажњивост за екоцид у савременом кривичном праву – пример Белгије и Француске	19
--	----

<i>Др Ђорђе Сараја</i> Примена начела <i>ne bis in idem</i> у кривичном поступку кад је обустављен прекршајни поступак	35
--	----

<i>Мр Горан Бубић</i> Правни и стварни положај Високог представника за Босну и Херцеговину	40
--	----

<i>Др Ијор Мишовић</i> Социолошка јуриспруденција, правни позитивизам и природно право	58
--	----

<i>Ненад Војновић</i> Адвокатска етика – проблеми и недоумице	67
--	----

<i>Марко Штамбук</i> Процена безбедносног ризика и уједначено (не)транспарентно поступање у Републици Србији и државама чланицама Европске уније	80
---	----

<i>Мр Данило Р. Пашајлић</i> Шездесет година уставног судства	92
--	----

КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА

<i>Саво Ширбац</i> Процесуирање ратних злочина почињених током рата у Хрватској 1991–1995.	109
---	-----

Др Вељко Делибашић
„Родна равноправност” у кривичном праву 140

ПРИКАЗИ

Др Горан П. Илић
„Одузимање имовине учиниоцима кривичних дела”
– приказ књиге др Мирослава М. Ђорђевић 145

Јелена Д. Стевановић
„Коментар Закона о заштити права на суђење у разумном року” –
приказ књиге Љубице Милутиновић и Снежане Андрејевић 151

Ђорђе Гачевић
„Адвокатске повести” – приказ монографије
адвоката Богољуба Гачевића 163

Владимир П. Миљевић
О смештају београдских судова –
приказ текста из „Бранича” из 1940. године (репринт) 166

TABLE OF CONTENTS

Introduction	9
--------------------	---

ARTICLES

Srđan Aleksić, PhD

Criminal Responsibility and Punishment for Ecocide in Modern Criminal Law – the Example of Belgium and France	19
--	----

Dorđe Sarapa, PhD

Application of the Principle <i>Ne bis in idem</i> in Criminal Proceedings when the Misdemeanour Proceedings have been suspended	35
---	----

Goran Bubić, MA

Legal and Real Position of the High Representative for Bosnia and Herzegovina	40
--	----

Igor Mitrović, PhD

Sociological Jurisprudence, Legal Positivism and Natural Law	58
--	----

Nenad Vojnović,

Lawyers' Ethics – Problems and Doubts	67
---	----

Marko Štambuk

Security Risk Assessment and Homogenous (Non)transparent Practice in the Republic of Serbia and the European Union Member States	80
--	----

Danilo R. Pašajlić, MA

Sixty Years of the Constitutional Judiciary	92
---	----

COMMENTARIES, DISCUSSIONS, RESEARCHES

Savo Štrbac

Processing War Crimes Committed During the War in Croatia 1991–1995.	109
--	-----

<i>Veljko Delibašić, PhD</i> „Gender Equality” in Criminal Law	140
---	-----

REVIEWS

<i>Goran P. Ilić, PhD</i> „Confiscation of the Property of Criminal Act Perpetratprs” – Review of the book by Miroslav M. Đorđević, PhD	145
---	-----

<i>Jelena D. Stevanović</i> „Commentary on the Law on Protection of Right to Trial in a Reasonable Time” – Review of the book by Ljubica Milutinovic and Snezana Andrejevic	151
--	-----

<i>Đorđe Gačević</i> „Lawyers’s Stories” – Review of the book by Bogoljub Gačević	163
--	-----

<i>Vladimir P. Miljević</i> Notes on Premises of Belgrade Courts – presentation of article from „Branich” no. 1–1940 (reprint)	166
--	-----

УВОД

Поштоване колегинице и колеге,

I.

Као што знате, према одлуци Управног одбора Адвокатске коморе Србије, „Бранич” од последња два прошлогодишња броја се штампа у 1.000 примерака. „Бранич” је доступан и на посебном „сајту” Адвокатске коморе Србије, у *PDF* формату који омогућава једноставно претраживање. Часопис се поштом шаље институцијама којима се и до сада достављао (библиотеке, правни факултети, регионалне адвокатске коморе, судови, тужилаштва), као и члановима органа Адвокатске коморе и сарадницима часописа. Адвокатима који то затраже часопис ће и даље бити слат на адресе адвокатских канцеларија, а тираж ће за одговарајући број примерака бити повећан.

II.

И овај број „Бранича” (који је пред вама на екрану или у рукама), бави се темама од значаја за улогу адвокатуру у друштву, те садржајима интересантним за свакодневну адвокатску праксу.

Прилози су из области кривичног права, права заштите животне средине; неке теме имају додирних тачака са међународним јавним правом. Приказане су и публикације које могу бити интересантне за адвокате и за ширу правничку јавност. Часопис наставља да се бави етиком адвоката, те да подсећа на теме о којима је у „Браничу” писано током његове дуге историје (а које су од значаја и за савремену адвокатуру). Обележени су и значајни јубилеји у адвокатури (Дан адвокатуру Србије), те шездесета годишњица уставног судства Србији.

III.

Уређивачки одбор ће у погледу родно равноправног језика следити ставове које колегинице искажу достављајући прилоге за часопис; да ли ће своје текстове потписивати као „адвокати” или „адвокатице”, „професори” или „професорке/ице” односно „судије” или „суткиње” зависиће искључиво од њих самих.

IV.

На предлог Уређивачког одбора, Управни одбор Адвокатске коморе Србије је изменио и допунио Правилник о часопису и другим издањима

и о интернет презентацији Коморе. Изменама и допунама је испуњен један од услова да „Бранич” (поново) добије статус научног часописа. Многи сарадници и читаоци сматрају да часопис одавно заслужује и овакав предзнак.

V.

У „Браничу” се, управо да би се показао континуитет професије и њен значај и у историјском контексту, обележавају и значајне годишњице адвокатуре. Недавно је прослављена и 162. годишњица адвокатуре у Србији. На свечаној академији у Београду, 2. марта 2024. године, др Вељко Делибашић, председник Адвокатске коморе Србије, одржао је пригодну беседу.

**Поздравни говор др Вељка Делибашића,
председника Адвокатске коморе, на свечаној академији
поводом 162. годишњице адвокатуре у Србији,
2. марта 2024. године**

„Поштоване даме и господо, уважени гости, колегинице и колеге, драги пријатељи,

Данас српска адвокатура слави 162. рођендан и хвала вам што сте дошли да заједно обележимо овај дан, који је за адвокатуру од изузетног значаја.

Пре више од две деценије, када сам постао адвокат, рекли су ми да је та година пресудна за адвокатуру и да се те године за адвокатуру поставља оно чувено питање „бити или не бити”. Неким „чудом”, српска адвокатура је преживела ту „тешку”, ту „страшну” годину, а затим је и свака наредна година била кључна, историјска, судбоносна, драматична, свака, и то баш та година, је била пресудна за опстанак адвокатуре. Сасвим нормално, сасвим природно, српска адвокатура је сваку ту годину преживела и тако ће бити заувек, јер је адвокатура вечна, непролазна категорија. Не постоје тешке или пресудне године за адвокатуру, јер она у свим биткама, у свим борбама, пре или касније, лакше или теже, победи и опстаје и тако ће бити увек. После 162 године постојања, ту више нема никакве дилеме. Свиђало се то некоме или не, то је тако, то ће тако бити и то се мора тако прихватити. Српска адвокатура је вечна категорија!

По Уставу Републике Србије адвокатура пружа правну помоћ грађанима и то је најлепши део наше професије. Помажемо ми и држави, не само тако што је заступамо пред међународним организацијама, арбитражама и судовима, већ и тако што се боримо да нам закони буду што бољи, а затим да се ти закони правилно примењују. Адвокати су ту да укажу на грешку и захтевају да се та грешка исправи. Обезбеђујући грађанима правну сигурност, бринући да се према грађанима примењује искључиво законита процедура и да се увек донесу законите одлуке, помажемо и грађанима, и држави. С друге стране, држава је један део јавних овлашћења пренела на адвокатске коморе. Вршећи та јавна овлашћења адвокатура даје свој допринос квалитетном функционисању државе.

С тим у вези, желим да истакнем да у последње време Адвокатска комора Србије има одличну сарадњу, пре свега са Министарством правде, али и сасвим другим државним органима. Трудићемо се да у периоду који је пред нама та сарадња буде још успешнија, на обострано

задовољство. У том контексту, с великим поштовањем у име Адвокатске коморе Србије и своје лично име поздрављам: заменика председника Уставног суда проф. Милана Шкулића, председника Врховног суда Јасмину Васовић, министра правде Мају Поповић, председнике и највише представнике судова, тужилаштва, министарстава и народне посланике.

Испуњавајући своју законску и статутарну обавезу српска адвокатура је активна на међународном плану и одржава интензивне билатералне односе са адвокатуром других држава, при чему смо заступљени и активно делујемо у међународним адвокатским организацијама. С великим задовољством у име 12.500 адвоката, 6.000 адвокатских приправника и своје лично име поздрављам председнике и највише представнике Међународне уније адвоката, Савета адвоката и адвокатских друштава Европе, затим председнике и највише представнике адвокатских комора Црне Горе, Републике Српске, Босне и Херцеговине, Северне Македоније, Хрватске, Словеније, Русије, Азербејџана, Румуније, Словачке, Мађарске, Бугарске и Француске.

Данас су са нама и они од којих смо много научили и који брину да млади нараштаји дођу у адвокатуру са завидним знањем. Поздрављам декане и професоре правних факултета, директора Академије за европско право из Трира, директора и научне раднике Института за криминолошка и социолошка истраживања, декане и предаваче адвокатских академија.

Поздрављам председника Коморе јавних извршитеља, председника Јавнобележничке коморе, директора „Службеног гласника“, спортске раднике, као и наше саборце у борби за истину – новинаре.

Наравно, поздрављам и слављенике који су данас и домаћини нашим драгим гостима, председнике и чланове органа регионалних адвокатских комора, чланове органа Адвокатске коморе Србије и све колегинице и колеге адвокате.

На крају ми остаје да српској адвокатури честитам 162. рођендан и да свима пожелим пуно успеха на пословном плану, а пуно среће, здравља и љубави у приватном животу.

VI.

На свечаној академији поводом прославе 162. годишњице адвокатури у Србији изведен је приодан пројам. Сценарио пројамом оглашава идеал и суштинску адвокатску професију и приказује њену сложену и бурну историју на овим просторима, те га преносимо у уводу овог броја „Бранича”. Сценарио је сачинио Душан Брашић, адвокат из Београда.

„У борби тражи право своје”

Правда је темељни појам за којим човек тежи – предмет његове чежње и његовог захтева. Владавина правде у свету спада у крајње циљеве човечанства још од његових најранијих почетака и ниједна епоха ни цивилизација није се одрекла правде. Она је стожерна врлина која превазилази културе и епохе. Соломон је казивао да „Правда гржи земљу и трагове”, а Фридрих Ниче је изрекао једну похвалу правде од које се тешко може замислити већа: „Када се, чак ни по навалом личне повређености, понижења и сумњичења, не замућује она висока, јасна објективност праведнога ока које суди – објективност која леда подједнако дубоко, као и благо – тада је то чин савршенства и највише владавине на земљи”.

Ипак, чини се да су у основи сваког могућег отелотворења појма правде три начела у која је римски правник Домициј Улпијан сажео све захтеве правде: „часно живети, другога не оштетишћи, свакоме дати оно што му припада”. Али, како дати и колико дати? Две су друштвене организације које томе служе. Једна је власт која човеку и грађанину правду изриче – судство, а друга је професија која му помоћ ка остварењу правде пружа, која правду проповеда – адвокатура. Због тога што остварењу правде служи, она је у многим земљама, као и у Србији, Уставом одређена као служба пружања правне помоћи и зајамчено људско право, а у друштву схваћена као узвишена и часна професија коју не може свако обављати.

Први закон о адвокатури у Србији је донет у време владавине књаза Михаила Обреновића 1862. године, с намером успостављања професије од јавног интереса у пружању правне помоћи: „... због што многи, који код земаљских судова имају парнице, нису у стању шакве, или због неवेशћине у законима, или из каквих друћих узрока, водити, то да би се овоме помогло, нашли смо се побуђени да заведемо правозаступнички ред”; овим је изражен посебни друштвени значај адвокатуре.

Закон о правозаступницима уредио је услове и начин обављања адвокатуре, права и дужности адвоката, њихову дисциплинску одговорност и прописао текст заклетве који су полагали правозаступници при-

ликом ступања на дужност. Законом је регулисано да је правозаступник (адвокат) могао да буде „српски њоданик”, „доброї и њошњеної владања”, који је „їравне науке редовно завршио” и њоложио „їравозастїуйнички исїиї”. Правозаступништво су могла да обављају и друга лица под одређеним условима, али је о постављању правозаступника одлучивало Министарство правосуђа, па је примена овог закона била почетак искорењивања „дивље адвокатуре” или надриписарства, које су махом, пре тога, обављали чиновници.

Овим законом уведен је у правни систем Србије институт достојности за бављење правозаступством и одређени су послови неспојиви са бављењем адвокатуром.

Адвокатура се у Аустрији нормативно уређује тек пет година касније, 1867, у Угарској 12 година касније, 1874, а у Првом немачком царству тек 1878. године.

Али, корени адвокатуре у српским земљама настају давно.

Године 1219. монах Сава Немањић, први архиепископ српски, објављује „Законоправило”, први српски правни акт, зачетак српске правне мисли и културе. У њему се прописује да ће свака онај који је глув, нем или нема средстава да буде заступан на суду, добити одветника да га заступа.

Године 1349. у Скопљу је донет „Законик цара Душана”. Године 1354. у Серезу, у данашњој Грчкој, тада престоници „цара Срба и Грка”, он је допуњен и следећим начелом: „судије само да суде и врше њо їравди” и „да не суде њо сїраку од царсїва ми”. Ово ће вековима након тога, до данашњих дана и на свим мердијанима света, представљати основни циљ адвокатуре. Законик даље прописује да ће сиротињи која није у стању да се парници или брани бити дат заступник да се за њу парници.

Ипак, остајући верна себи и сопственом идеалу „законитости”, српска адвокатура годину доношења Закона из 1862. сматра тренутком од када је установљена у Србији. На споју искуства и нових знања она наставља борбу за свој професионални развој.

Године 1868. правозаступници у Србији доносе одлуку о оснивању „Правозаступничког друштва у Београду”, а за првог председника бирају Петра Татића.

То је време настанка Српског ученог друштва и време када правна наука и пракса Србије добијају своја прва гласила, „Бранич”, часопис за правне и државне науке, као орган Удружења правозаступника у Србији (1887) а доцније и „Архив за правне и друштвене науке”, као орган Правног факултета Универзитета београдског (1906).

Имала је Србија, у то време, своју памет коју су заступали њени посленици науке, интелегинти, ауторитети, сваки у свом домену.

Њихови савременици били су адвокати који су својим друштвеним ангажманом, научним или уметничким стваралаштвом обележили своју епоху, неки били и лучоноше развоја наше науке и културе:

1. Јован Авакумовић, политичар, академик, председник Владе Србије,

2. Светозар Милетић, политичар и револуционар,

3. Јаков Игњатовић, писац, политичар, дописни члан Српске краљевске академије,

4. Јован Стерија Поповић, књижевник, оснивач српске драме и Народног музеја Србије,

5. Јован Мушкатиновић, књижевник и историчар, просветитељ,

6. Михајло Полит Десанчић, политичар, новинар, књижевник,

7. Триша Кацлеровић, политичар и револуционар,

8. др Иван Рибар, политичар и револуционар,

9. Бора Продановић, син Јаше Продановића, преводилац, писац, револуционар,

10. Властимир Павловић – Царевац, политичар, диригент, оснивач Народног оркестра Радио Београда.

И ту није крај списка оних који су задужили професију и народ, а остали су заборављени, потрти, скрајнути, занемарени.

Заједничко свима њима је било да су се у неспутаној младости, ношени инстинктима и најчистијим побудама какву само младост има, слободно определили за правне науке и адвокатску професију. То је била клица њихових научних и друштвених висина са којих су цивилизацију усмеравали у просперитет.

Образовање и изграђени морални карактер припадника професије од самих њених зачетака профилисао је и колективни слободарски дух који није могао остати на маргинама друштвеног живота ни када су закуцали одсудни историјски тренуци.

Један од таквих примера прегнућа и одважности, на којем је српска адвокатура положила тест части и храбрости доказавши да представља истинску народну интелигенцију, испољен је на седници Управног одбора Адвокатске коморе у Београду одржаној 26. марта 1941. године у 18.30 часова, са једном тачком дневног реда: „*Сџав Адвокајтске коморе у Београду њоводом њошњисивања Прошњокола о њрисџуијању Јуџославије Тројном њакџу*”. На тој седници је донета резолуција:

„... зато данас када је по нашем уверењу доведена у питање слобода, уни суверенитет и интегритет наше државе ми, уверени да исказујемо мисао и право народно расположење, пројесћујемо прошив оваквој постојка Владе, јер дубоко осећамо повређену народну част и јасно видимо тешке последице најскорије будућности”.

Адвокатура је тако била прва интелектуална професија у земљи која је исказала свој протест против Тројног пакта, у предвечерје 27. марта, испољивши своју суштину доследно вредностима чији је она симбол: слободи и правди.

Као таква интелектуална елита друштва, и због тога, заједно са судијама, адвокатским приправницима, лекарима, политичарима, систематски је уништавана од стране фашистичког окупатора у годинама које су уследиле.

Само у Новосадској рацији, од Бадње вечери до 28. јануара 1942. године, изведено је из својих кућа у Војводини и стрељано 34 адвоката, а до краја рата још 132 адвоката и 57 адвокатских приправника. Тачан број заточених и убијених, по логорима у читавој Србији, само зато што су адвокати, у невреме кад закон заћути, никада није утврђен.

А по „закону”, Адвокатска комора Србије у свом саставу има адвокатске коморе градова Београда, Ниша, Чачка, Крагујевца, Пожаревца, Шапца, Зајечара и аутономних покрајина Војводине и Косова и Метохије. Међутим, након извршене агресије НАТО пакта на Савезну Републику Југославију и окупације наше јужне покрајине, рад Адвокатске коморе Косова и Метохије је прекинут, а адвокати, са становништвом, прогнани на слободну територију. Ипак, део наше сабраће по професији остао је тамо и кад је „међународни закон заћутао” и све ове године пружа правну помоћ свом народу.

Са овога места, на овај дан, за подстрек и прегнуће им поручујемо да најбољи остају да се даље боре, јер суштина правде је у неодоустајању и трајној борби за њу.

„Само неуди, неразумни људи – вели наш нобеловац Иво Андрић – моју да смајрају да је прошлост мртва и неодолазним зидом заувек одвојена од садашњице. Истина је, најодолазивије, да је све оно што је човек мислио, осећао и радио нераскидиво ујкано у оно што ми данас мислимо, осећамо и радимо”.

Свесни ове истине да ништа не почиње од нас и поштујући дела наших професионалних предака подсећамо да је адвокатура Србије члан Међународне уније адвоката практично од оснивања ове најстарије и најутицајније међународне организације адвоката са седиштем у Па-

ризу. Године 1926. адвокати Француске, Белгије и Луксембурга формирају Оснивачки одбор Међународне уније, а њима се придружује и представник адвоката Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Децембра месеца 1927. године Удружење правозаступника Србије и Удружење јавних правозаступника Црне Горе бива примљено у пуноправно чланство. Заслуге за овакво финале понео је тадашњи председник Управног одбора Удружења, адвокат Љубомир Стефановић, касније председник, који је у то време два пута путовао у Париз, о свом трошку, и личним контактима и познанством са водећим адвокатима у Међународном савезу, одлучујуће допринео оваквом успеху.

У деценијама које су уследиле развила се богата међународна активност Удружења и српских, али и југословенских адвоката, а више адвоката Удружења правозаступника Србије је бирано за председника и потпредседнике. Др Драгутин Јанковић, адвокат у Београду, изабран је за председника Међународне уније од 1933–1935. године. За потпредседника ове међународне организације из Србије бирани су: Милош Терзић, адвокат у Београду, Милан Жикић, адвокат у Београду, др Јожеф Варади, адвокат у Зрењанину и др Ђорђе Ђуришић, адвокат у Београду.

Поред њих, председник Међународне уније адвоката био је и југословенски адвокат из Загреба др Аурел Крстуловић, председник Адвокатске коморе Хрватске и Савеза адвокатских комора Југославије, а потпредседници др Иво Политео, адвокат у Загребу, др Владимир Гросман, адвокат у Љубљани, др Абдуселам Балагија, адвокат у Бања Луци, Руди Шелик, адвокат у Љубљани и Арно Вичић, адвокат у Загребу.

Биле су то својеврсне дипломате адвокатуре које су своје знање и искуство несебично уткале у темеље међународног угледа и утицаја који и данас адвокатски ред у Србији баштини.

Иако по својој природи традиционална и конзервативна, јер тежи сталности и непромењивости, што су услови правне сигурности, адвокатура као професија пружања правне помоћи човеку и грађанину изложена је сталним изазовима и опасностима.

Адвокати су зато страдали у свим цивилизацијама, епохама и друштвено – политичким системима, без изузетка. И у монархији и у републици, и у капитализму и у социјализму. У аутократији.

Страдају и данас, у демократији.

То је судбина адвокатуре. Дуг би био списак појединачних случајева кроз даљу и ближу историју. Узроци су каткад историјски, каткад идеолошки, политички, каткад ирационални, али увек једним истим по-

водом – због борбе за правду, односно против неправде; нарочито борбе против судске неправде. Јер, како беседи др Рудолф Јеринг у свом славном делу „Борба за право”, „Судска неправда, што је смртни грех права. Чувар и стражар закона, тада се измеће у његовој убицу. То је лекар који шрује болесника, шушор који дави малолетника”. Зато је често пред адвокатима Хамлетовска дилема „Бићи или бранићи”, и само најодважнији, који не хају за страх, у тој борби успевају.

„У борби шражи право своје!”

У Београду, мај 2024.

Уређивачки одбор

Датум пријема рада: 25. април 2024.

Датум прихватања рада: 10. мај 2024.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

UDK 349.6(44)

502.14(44)

349.6(493)

502.14(493)

Др Срђан Алексић
адвокат из Ниша*

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ И КАЖЊИВОСТ ЗА ЕКОЦИД У САВРЕМЕНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ – ПРИМЕР БЕЛГИЈЕ И ФРАНЦУСКЕ

Сажетак:

Екоцид представља најтежи и најопаснији облик уништења или деградације животне средине, у целини или појединих њених елемената, као што су: ваздух, вода, земљиште, флора или фауна, које се у доба рата или мира, врши различитим делатностима чињења или нечињења, на различите начине или различитим средствима. И поред огромних последица које су тако проузроковане за основне услове живота људи, као и целог „живог света”, чиме се повређује „право на здраву животну средину” које је прокламовано међународним документима, као и уставним актима појединих држава, још увек нема опште-прихваћеног схватања о потреби предвиђања посебног кривичног дела у систему еколошког криминалитета под називом „екоцид”. Наиме, у међународном кривичном праву се у том смислу иде за тим да се одређени облици екоцида правно квалификују као елементи бића кривичног дела злочин против човечности. Тим путем су пошла бројна савремена национална кривична законодавства. Ипак, у Европи постоји мали број кривичних закона односно законика који изричито у систему међународних кривичних дела прописују екоцид као

* Електронска адреса аутора: aleksic.srdjan@icloud.com

самостално кривично дело. Таква су законодавства Белгије и Француске о чијим решењима – о појму, елементима, садржини и карактеристикама екоцида као кривичног дела говори овај рад. Тиме се постављају основе за домаћег законодавца да у предстојећој законодавној реформи пропише екоцид као посебно, специфично еколошко кривично дело.

Кључне речи: животна средина, уништење, екоцид, кривично дело, међународни документи, Белгија, Француска

I. Увод

„Екоцид”¹ обухвата штету широких размера (обима или интензитета), уништавање, оштећење или губитак екосистема на одређеној територији, без обзира да ли су настали услед људске активности или других узрока, у толикој мери или трајању да је мирно уживање становника те територије било или ће бити озбиљно умањено.² Као „мирно уживање” становника сматра се њихово „*право на мир, здравље и добробити животиња свих појединаца на одређеном подручју у одређено време*”.³

Међутим, када се говори о територији која указује на обим и интензитет проузроковане еколошке последице (катастрофе), тада се под њом подразумева било просторна димензија, заједница или површина земљишта, укључујући и људе, воду и ваздух који су погођени или се налазе у ризику или у могућем ризику (вероватноћи) изазивања „екоцида”.⁴ Оваква квалификација појма „екоцид” захтева међународну и прекограничну бригу у циљу спречавања ризика и/или стварног оштећења великих размера или уништења или губитка екосистема.

Општа је претпоставка да „екоцид” настаје, било људском радњом (као кривичним делом) или дејством природних сила (бујице, поплаве, ветрови, пожари, цунами итд. као природни екоцид) управо на местима где постоји ризик или могућност (вероватноћа) настајања „екоцида”. Или другим речима, то су места на којима се јавља висок ризик од оштећења животне средине ширих (већих) размера или у дужем трајању,

¹ Г. Петковић, „Екоцид – правни и морални аспект”, *Правни животиња*, Београд, бр. 9/2012, 583–598.

² И. Цифрић, „Рат и екоцид”, *Ревизија за социологију*, Загреб, бр. 1–2/1993, 33–45.

³ Д. Батавељић, М. Јеремић, Н. Лутовац, „Екоцид – ново кривично дело”, *Зборник радова Европски центар за усреха*, Копаоник, 2018, 149–158.

⁴ А. Шкундрић, „Екоцид у међународном кривичном праву”, *Зборник радова Раскрића међународној кривичној праву – реформа правосудних закона Републике Србије*, Палић, 2023, 443–458.

уништавања или губитка екосистема на одређеном подручју чиме може доћи до таквог степена:⁵ а) да ће мирно уживање становника такве територије бити озбиљно умањено; б) да мирно уживање становника одређене територије или било које друге територије може бити озбиљно умањено; и/или в) да ће телесна повреда бити изазвана или можда проузрокована са већом или мањом вероватноћом.

Предузимањем неке, било које противправне активности у смислу радње извршења кривичног дела „екоцида”, лице истовремено повређује (или угрожава), с једне стране, животну средину или добробит животне средине или право човека на здраву и очувану (ненарушену) животну средину, и, с друге стране, повређује или угрожава истовремено и право на живот, телесни интегритет или здравље људи у смислу права на човечност, природу и будуће генерације као највиши ниво заштите личних и друштвених добара, вредности или интереса.⁶ Из наведеног, произилази да се кроз инкриминацију кривичног дела „екоцид” штите најзначајнија универзална, највиша, природна права човека – „право на сутрашњицу”.⁷

Но, оно што „екоцид” разликује од „класичних” еколошких кривичних дела представља управо обим, интензитет или степен проузроковане последице, односно дужина њеног трајања, услед предузете делатности чињења или пропуштања од стране његовог учиниоца (физичког или правног лица). Тако се последица дела „екоцида” манифестује као проузроковање утицаја на озбиљно умањење мирног уживања становништва што се огледа у следећим елементима као што су:⁸ а) обим еколошке штете ширих (озбиљних) размера; б) уништење, оштећење или губитак екосистема у целини или појединог њеног дела; в) дужина трајања еколошке штете ширих размера, оштећења или губитка екосистема; и г) могућност и ефикасност отклањања или умањена утицаја еколошке штете ширих размера, оштећења или губитка екосистема.

⁵ D. Robinson, „Ecocide – Puzzles and Possibilities”, *Journal of international Criminal Justice*, бр. 2/2022, 314–317.; L. A. Teclaff, „Beyond Restoration – The Case of Ecocide”, *Natural Resources Journal*, бр. 4/1991, 933–936.

⁶ Ј. Костић, „Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и право на здраву животну средину”, *Гласник АК Војводине*, Нови Сад, бр. 4/2023, 1365–1379.

⁷ И. Цифрић, „Одговорност за живот у контексту биоеколошких питања”, *Социјална екологија*, Загреб, бр. 4/2005, 295–326.

⁸ Ј. Шопаловћ, „Екоцид – ново међународно кривично дело”, *Зборник радова Раскрића међународној кривичној праву – реформа правосудних закона Републике Србије*, Палић, 2023, 459–472.

II. Екоцид у међународном кривичном праву

С обзиром на велики значај међународних стандарда уопште, а посебно стандарда који су успостављени у универзалним и регионалним међународним документима, логично је што се проблемом спречавања, односно сузбијања „екоцида” у првом реду бави међународно кривично право. У том смислу је до сада предложено усвајање неколико више-мање сличних дефиниција појма, односно елемената кривичног дела „екоцид”.

Међу бројним дефиницијама у међународном кривичном праву, на овом месту, истичемо дефиницију кривичног дела „екоцида” „*као специфичној злочина прошив мира*” према тумачењу Поли Хигинс⁹ из 2010. године која је изложена на Ревизионој конференцији у Кампали. Према овој дефиницији, „екоцид” представља „*широко распростирањено уништавање, оштећење или љубишак екосистема*”.

Овом је појмовном одређењу слично схватање присутно у правној теорији последњих година – схватање појма и садржине кривичног дела „екоцид” дато од стране *Promise Institute for Human Rights* који функционише на Правном факултету Универзитета у Калифорнији из Лос Анђелеса (*UCLA*). Наиме, у фебруару 2020. године је на овом Универзитету формирана Експертска радна група са задатком да истражи потенцијал међународног кривичног права у циљу ефикасне заштите животне средине од свих облика криминалног повређивања или угрожавања. Ова радна група је у априлу 2021. године предложила специфичан појам „екоцида” за капиталне или најтеже облике еколошког криминалитета.

Према овом предлогу кривично дело „екоцид” представља предузимање било које делатности са знањем да ће вероватно проузроковати широко распрострањено (*widespread*), дуготрајно (*long-term*) и тешко (*severe*) оштећење природне животне средине на следеће начине:¹⁰ а) значајним уништењем или кварењем природних станишта, екосистема или природног наслеђа; б) уништавањем или кварењем биолошких ресурса, на начин који ће вероватно имати лоше ефекте на биолошки диверзитет; в) уношењем штетних количина супстанци или енергије у ваздух, воду или земљиште (тло); г) незаконитим (нелегал-

⁹ P. Higgins, *Eradicating Ecocide – Laws and Governance to Prevent the Destruction of Our Planet*, Лондон, 2015, 14–16.

¹⁰ P. Higgins, D. Short, N. South, „Protecting the planet: a proposal for a law of ecocide”, *Crime, Law and Social Change*, бр. 3/2013, 256–261.

ним) превозом (транспорт) опасног отпада; д) производњом, увозом, извозом, продајом или употребом супстанци које доводе до уништавања озона или трајних органских загађивача; ђ) убијањем, уништавањем или узимањем (заробљавањем) заштићених животињских или биљних врста, у мери у којој би то вероватно утицало на опстанак тих врста; е) значајним доприношењем опасном људском утицају на климатски систем, укључујући и емисију у великом обиму гасова стаклене баште или уништавањем резервоара гасова стаклене баште; и ж) било којом другом сличном радњом за коју је вероватно да би проузроковала еколошку катастрофу.

Поред врсте предузете радње извршења, кривично дело „екоцид” нарочито карактерише последица у смислу проузроковане промене или стања на објекту напада – животној средини (биодиверзитету). Она се јавља као:¹¹ а) „широко распрострањено оштећење” – еколошки штетни ефекти који се протежу изван одређеног географски ограниченог подручја, преко државних граница или који штетно утиче на велики број људи; б) „дуготрајно оштећење” – еколошка штета која је нанесена природној околини треба да траје најмање једну деценију; и в) „тешко оштећење” – еколошка штета представља озбиљан или значајан прекид или штету екосистемима, људском животу, природним и економским или другим ресурсима.

Поред наведене *UCLA* дефиниције појма „екоцид”, данас је посебно популарна дефиниција „екоцида” коју је јуна 2021. године предложио Независни експертски панел који је основан у оквиру Фондације „Стоп екоциду» (*Stop Ecocide Foundation*). Овај Међународни „екоцидни панел” (који чини дванаест еколошких стручњака у оквиру Фондације) дефинише „екоцид” као *„незаконита или безобзирна дела која су учињена са знањем да постоји велика вероватноћа да ће тешке и широко распрострањене или дуготрајне штете по животној средину проузроковати таква дела”*. Из ове дефиниције произилазе два услова потребна за настанак екоцида. То су: а) *„велика вероватноћа”* да ће понашање (које укључује радњу чињења или радњу нечињења, пропуштања) изазвати тешку и широко распрострањену или дуготрајну штету по животној средину; и б) *„незаконити – противправан или безобзиран/окрућан карактер или природа”* радње извршења који су насупрот активностима које *„уравношетежују друштвене и економске користии са штетом по животној средину кроз концепт одрживог развоја”*.

¹¹ S.Mehta, P.Merz, „Ecocide – a new crime against peace?”, *Environmental Law Review*, бр. 1/2015, 4–9.

Дакле, према овом схватању,¹² „екоцид” представља противправно предузимање следећих делатности (*actus reus*), са знањем о постојању значајне (особите, нарочите) вероватноће да ће се на тај начин проузроковати тешка и/или широко распрострањена и/или дуготрајна штета по животну средину, као што су:¹³ а) уништење или оштећење природних станишта, екосистема или природног наслеђа; б) уништење или оштећење биолошких ресурса са могућношћу наступања штетних последица на биолошки диверзитет; в) уношење штетних количина супстанци или енергије у ваздух, воду или земљиште; г) незаконит транспорт опасног отпада, д) производња, увоз, извоз, продаја или употреба супстанци које доводе до уништавања озона или трајних органских загађивача; ђ) убијање, уништавање или заробљавање заштићених животињских или биљних врста, у мери у којој би то вероватно утицало на опстанак тих врста; и е) значајно омогућавање опасног људског утицаја на климатски систем, укључујући и емисију гасова стаклене баште у великом обиму или уништавања резервоара гасова стаклене баште.

На бази наведених међународних стандарда, који истина још увек немају обавезност примене у међународној заједници, у појединим државама, у првом реду у источноевропском и азијском кривичном законодавству, прописана је кривична одговорност, односно кажњивост за дело „екоцид”. Само изузетно, у малом броју држава у оквиру Европске уније, односно Савета Европе, „екоцид” представља самосталну инкриминацију. Такав је случај са законодавствима у Белгији и Француској.

III. Екоцид у националном кривичном праву

Готово је неподељено схватање данас, како у међународној заједници, тако и у појединим државама у Европи, да је неопходно потребно предузимати различите правне (у првом реду казненоправне) мере у циљу спречавања, односно сузбијања различитих облика или видова испољавања еколошког криминалитета уопште, дакле, криминалитета којим се бројним делатностима, повређују или угрожавају,

¹² M. A. Gray, „The international crime of ecocide”, *California Western International Law Journal*, бр. 26/1996, 216–221.

¹³ A. Gauger et al., „Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace”, *The Ecocide Project*, Human Rights Consortium, School of Advanced Study, University of London, 2012, 2–9.

како животна средина у целости, тако и поједини сегменти животне средине (еко-медијуми) као што су ваздух, вода, земљиште, флора и фауна. У структури еколошких кривичних дела, за која истовремено подлежу кривичној одговорности и кажњавању, како физичка, тако и правна лица (корпорације, привредни субјекти и др.), посебно место, улогу, значај и природу има кривично дело које се најчешће назива: „екоцид”.

Ради се, заправо, о најтежем, најопаснијем облику испољавања еколошког криминалитета о чијем појмовном одређењу, односно карактеристикама, елементима бића и садржини данас још увек говори најчешће само правна теорија. Наиме, још увек је мали број националних кривичноправних система који су у домаћем, интерном материјалном кривичном законодавству прописали „екоцид” као самостално кривично дело. Најчешће се ради, што представља специфичност, управо о законодавствима источне Европе. Управо су то кривична законодавства која су до пре неколико деценија биле саставни део јединственог кривичноправног система Совјетског Савеза или под његовим значајним утицајем.¹⁴

Од западноевропских држава, односно држава у оквиру Европске уније или Савета Европе само две високо развијене економске и техничко-технолошке државе у свом законодавству успостављају систем кривичне одговорности, односно кажњивости за кривично дело „екоцида”. Тако је Република Француска током 2021. године, у посебном, специфичном еколошком закону, приликом прописивања система мера, средстава или поступака за уређење, унапређење или заштиту животне средине прописала дело „екоцид” са одговарајућим кривичним санкцијама за његове учиниоце. Нешто другачијим путем је пошла Краљевина Белгија, која је прва западноевропска држава која је у новодонетом Кривичном закону из фебруара 2024. године прописала међународно кривично дело под називом „екоцид”.

Међу ретким европским државама, које у свом новелираном кривичном законодавству изричито прописују кривичну одговорност и кажњивост за кривично дело екоцида, налази се и једна држава на простору југоисточне Европе. Наиме, Република Северна Македонија је међу последњим европским државама (а једина од држава које су настале распадом СФР Југославије) која је увела кривично дело „екоцид” у Кривичном закону из 2023. године.¹⁵

¹⁴ Уголовный кодекс РСФСР – ушв. ВС РСФСР, 27. октобар 1960 – ред. 30. јули 1996.

¹⁵ Службени весник на Република Македонија, бр. 37/1996 ... 36/2023 и 188/2023.

С друге стране, иако је готово једнообразно прихваћено схватање да „екоцид” по проузрокованим последицама, односно природи и дејству, не представља само проблем појединих држава, односно њихових кривичних законодавстава, већ да се, напротив, ради о проблему међународноправног значаја, „екоцид” ипак још увек није прихваћен као међународно кривично дело које би спадало у надлежност органа међународног кривичног правосуђа, у првом реду сталног Међународног кривичног суда у Хагу (који је основан такозваним Римским статутом) Међународног кривичног суда).

1. Белгија

Краљевина Белгија је, за разлику од осталих западноевропских држава, фебруара 2024. године приликом доношења новог Кривичног законика¹⁶ (којим је замењен дотадашњи Кривични законик из 1867. године) у систему међународних кривичних дела изричито увела инкриминацију „екоцид” (франц.: *l'écocide*). Но, овај Законик ступа на снагу тек априла 2026. године. Тако је Краљевина Белгија ушла у историју еколошког кривичног права као прва држава Европске уније, односно западне хемисфере, која је усвајањем новог Кривичног законика криминализовала „екоцид” на националном нивоу. На тај начин је Белгија међу првим државама које су ускладиле своје домаће кривично законодавство са Директивом 2008/99/ЕЗ Европског парламента и Савета од 19. новембра 2008. године о заштити животне средине путем кривичног права (*Sl L 328*, 6. децембар 2008. године) која је допуњена и измењена 2023. године. Ради се о европском регионалном међународном еколошком документу који је захтевао од држава чланица да у својим националним правним системима пропишу одговорност, односно кажњивост за кривично дело које је упоредиво са „екоцидом”.¹⁷

Усвајању новог Кривичног законика 2024. године је претходила жива политичко-правна активност годинама пре тога. Тако је још у децембру 2021. године белгијски Савезни парламент усвојио текст Резолуције чији је циљ био признавање „екоцида” као националног, али

¹⁶ *Le Nouveau Code pénal du 22 février 2024, Arrêt No.25/2024 du 22 février 2024, numero du rôle: 7855.*

¹⁷ В. Ранђеловић, „Кривичноправна заштита животне средине у законодавству Републике Србије и стандарди Европске уније”, Зборник радова *Усклађивање правној система Србије са стандардима Европске уније*, књига 9, Крагујевац, 2021, 297–312.

и као међународног кривичног дела. Том приликом је изнет захтев да се „екоцид” инкриминише у кривичном законодавству Белгије са законским описом који је 2021. године усвојио Екоцидни панел. Према овом законском предлогу „екоцид” представљају „*било које претходно узвишени или безобзирне делатности које су предузеле са знањем да постоји велика вероватноћа (могућност) од настанка озбиљне, широко распрострањене или дуготрајне штете по животну средину*”.

Књига друга Кривичног законика Краљевине Белгије под називом: „Кривична дела и њихово сузбијање” (*Des infractions et de leur repression en particulier*), у групи кривичних дела која носи назив: „Тешка кршења међународног хуманитарног права”, предвиђа специфично међународно еколошко кривично дело под називом „екоцид”.

Кривично дело „екоцид”¹⁸ (члан 94) састоји се у намерном (умишљајном) предузимању активне, позитивне радње (чињења) или у пропуштању предузимања радње (нечињење, негативна, пасивна делатност) са циљем чињења незаконитог (противправног) дела којим се проузрокује озбиљна, широко распрострањена и дуготрајна штета по животну средину знајући да такво дело узрокује управо такву штету, под условом да се тако крше савезни закони или међународни документи који обавезује савезну власт или ако се дело не може лоцирати у Белгији, укључујући и штету проузроковану у Северном мору, штету проузроковану јонизујућим зрачењем или радиоактивним отпадом, било да је оно учињено у време мира, било у време рата.

Објекат заштите дела је животна средина у целини. Као животна средина, у смислу ове инкриминације, сматрају се (тачка „д”): 1) Земља и 2) њени екосистеми као што су: а) биосфера, б) криосфера, в) литосфера, г) хидросфера, д) атмосфера и е) свемир (васиона).

Материјалне (супстанцијалне) елементе овог кривичног дела представљају: а) радња извршења; и б) проузрокована последица дела.

Ово еколошко кривично дело је дефинисано последичном диспозицијом, па се као радња извршења сматра свака делатност која је по садржини, природи, трајању, ефектима, карактеристикама или домету подобна или довољна да проузрокује законом прописану последицу по животну средину. Тако радњу извршења чине две алтернативно прописане делатности. То су:¹⁹ а) свесно и вољно предузимање телесног покрета у виду чињења, позитивне, активне делатности; и б)

¹⁸ A. Neefs, P. Delroisse, *Code penal*, Bruxelles, 2024, 88.

¹⁹ S. De Decker, I. Arnauts, S. Careel, *Strafrecht Geannoteerd*, Bruxelles, 2024, 67–68.

свесно и вољно пропуштање телесног покрета на чије је предузимање учинилац дела био правно обавезан (у виду нечињења, негативне, пасивне активности).

За постојање дела је потребно да се радња извршења предузима:²⁰ а) на одређени начин – противправно, незаконито, кршењем савезних закона или међународних докумената који су обавезни за савезне органе Краљевине; б) на одређеном месту – на подручју Краљевине Белгије, укључујући случајеве проузроковања штете у Северном мору или штету проузроковану јонизујућим зрачењем или радиоактивним отпадом; и в) у одређено време – у време мира или у време рата.

Последица дела се јавља као повреда заштићеног добра услед предузимања законом прописане радње извршења. Заправо, последица дела се манифестује као „озбиљна, широко распрострањена и дуготрајна” штета по животну средину. Сам је Кривични законик (члан 94) дао дефиниције појмова који улазе у појам „еколошке штете” или „оштећења животне средине” (тачке „а”–„в”). Тако у појам еколошке штете у смислу кажњивог дела „екоцид” улазе три основна конститутивна елемента; то су:²¹ а) „озбиљна штета” – која представља такву штету која резултира негативним променама, поремећајима или у врло штетном дејству за било коју компоненту животне средине, укључујући „знатан, значајан” утицај на људски живот или здравље, на биоразноликост (биодиверзитет) или на природне или културне ресурсе или на економију друштва; б) „распрострањена штета” – која представља штету која се протеже изван ограниченог географског подручја, која прелази границе одређеног региона или државе или коју трпи целокупни екосистем или пак цела врста или значајан број људских бића; и в) „дуготрајна, дугорочна штета” – која укључује неповратну (ненадокнадиву) штету која се не може поправити природном регенерацијом у разумном року.

Извршилац дела може бити свако физичко или правно лице, а у погледу кривице потребан је умишљај учиниоца који обухвата свест о противправности свога поступања, односно свест о могућности проузроковања предвиђене последице по животну средину која се или жели, хоће, или се пак пристаје на њу (што дефинише облик умишљаја као директни или евентуални).

²⁰ C. E. Clesse, L. Kennes, *Droit penal des affaires*, deuxième édition, Bruxelles, 2024, 100–101.

²¹ D. Dechenaud, G. Beaussoine, H. Thomas, *Code penal 2024*, Relie-Grand livre, Bruxelles, 2024, 88.

За ово кривично дело²² (став 2), које је квалификовано као „кривично дело шестог степена” на лествици казни која се састоји од осам степена, прописане су различите казне, зависно од својства његовог учиниоца. За физичко лице је прописана казна затвора у трајању од петнаест до двадесет година, док је за правно лице прописана новчана казна у висини (износу) од 1,2 до 1,6 милиона евра.

2. Француска

У складу са обавезама које су преузете потписивањем Споразума који је закључен у оквиру Конференције Уједињених нација о промени климе у Паризу децембра 2015. године, а под окриљем Оквирне конвенције Уједињених нација о промени климе, те у оквиру Европског зеленог договора, Република Француска је 2021. године донела Закон о климатским променама и изградњи отпорности на њихове последице (*Loi climat et résilience et renforcement de la résilience face à ses effets*). На тај начин је Република Француска јасно и недвосмислено истакла своју обавезу потпуног поштовања циљева управљених на смањење емисија гасова „стаклене” баште, као и предвиђене ревизије Уредбе (ЕУ) број 2018/842 Европског парламента и Савета од 30. маја 2018. године у вези са обавезујућим годишњим смањењем емисија стаклених гасова од стране држава чланица у период од 2021. до 2030. године. Тиме се такође доприноси предвиђеним климатским мерама, са циљем потпуног поштовања измене Уредбе (ЕУ) број 525/2013 Европског парламента и Савета.

Глава трећа Закона о климатским променама и изградњи отпорности на њихове последице (2021)²³ под називом: „Општа штета за природно (физичко) окружење” (*Des atteintes générales aux milieux physiques*) дефинише, истина на описан начин, „ванкривичним прописом”, појам, обележја и карактеристике кривичног дела „екоцид”, уз прописане казне.

Ради се, додуше, о неименованом кривичном делу (члан L 231–1) које се састоји у очигледном намерном (умишљајном) кршењу посебне обавезе пажљивости (разборитости) или сигурности предвиђене законом или другим прописом приликом непосредног или посредног испуштања једне или више материја у ваздух, њиховог бацања, просипања или допуштања испуштања у површинске, подземне или морске воде

²² А. Neefs, P. Delroisse, 88.

²³ *Loi no. 2021–825 DC du 13 août 2021; Loi no 2021–1104 du 22 août 2021.*

унутар граница територијалних вода Француске, што је проузроковало озбиљне и трајне штетне последице (дејство) на здравље, биљни и животињски свет или озбиљне промене у нормалном режиму водоснабдевања.

Објекат заштите дела је животна средина, док је објекат напада вишеструко алтернативно одређен као: а) ваздух; и б) површинске, подземне или морске воде у оквиру територијалних вода Француске.

Радњу извршења дела чине следеће алтернативно прописане делатности као што су: а) испуштање – ослобађање једне или више (опасних, штетних, шкодљивих) материја у ваздух; и б) бацање, просипање или допуштање испуштања једне или више (опасних, штетних, шкодљивих) материја у површинске, подземне или морске воде унутар граница територијалних вода Француске.

За постојање овог дела потребно је да се законом прописана радња извршења предузима: а) на одређени начин: непосредно (директно) или посредно (индиректно); б) противправно – кршењем посебних обавеза пажљивости, опрезности или сигурности које су предвиђене законом или другим подзаконским прописом, в) очигледно – у већој мери, у већем обиму или интензитету или у дужем трајању; и г) у односу на одређену материју – једну или више (опасних, штетних, шкодљивих) материја, супстанција.

Последица дела се јавља у облику повреде заштићеног добра као: а) озбиљне и трајне штетне последице (дејство) на здравље, биљни и животињски свет; или б) озбиљне промене у нормалном режиму водоснабдевања.

За постојање овог кривичног дела потребно је наступање промене „озбиљног” (нарочито, особито истакнутог) или озбиљног (стварног) нарушавања штетних последица (које се јављају, манифестују у наступању имовинске, материјалне, економске штете било у облику умањења постојеће имовине било у облику спречавања њеног увећања) које се манифестују на: а) здравље људи; б) биљни или животињски свет; и в) редовно, нормално, уобичајено водоснабдевање људи или одређеног простора. Као „одрживе” последице (учинци, ефекти) сматрају се штетне последице на здравље људи или оштећења флоре или фауне за које је вероватно (за које се очекује) да ће трајати најмање седам година.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај учиниоца. За ово је дело кумулативно прописана казна затвора од пет година и новчана казна од милион евра, с тим што

се овај износ може повећати до петоструког износа користи која је стечена извршењем овог кривичног дела. Застарелост кривичног гоњења за ово дело почиње да тече од дана сазнања за проузроковану штету.

Ово кривично дело ипак не постоји у следећим случајевима (када, дакле, постоје основи који искључују његову противправност) као што су: а) у погледу емисија у ваздух само у случају прекорачења граничних вредности емисија које су утврђене одлуком надлежног органа управе; и б) у погледу одобрених поступака испуштања и употребе одобрених материја (супстанци) само у случају непоштовања захтева које је поставио надлежни орган управе.

Други, блажи облик кривичног дела „екоцид” (члан L. 231–2), за који је кумулативно прописана казна затвора од три године и новчана казна у износу од 150.000 евра, се састоји у напуштању (депоновању), одлагању или изазивању одлагања отпада противно закону или у управљању (администрирању, господарењу) отпадом, без испуњавања законом прописаних услова у погледу својстава, количина, техничких услова за поступање с отпадом или поступака обраде услед чега наступа знатна деградација фауне и флоре или квалитета ваздуха, тла (земљишта) или воде. И за ово кривично дело застарелост кривичног гоњења почиње да тече од дана сазнања за проузроковану штету.

Кривично дело „екоцид” у овом облику испољавања чине следећи конститутивни елементи: 1) објекат заштите је животна средина; 2) објекат напада чине: а) фауна (животињски свет), б) флора (биљни свет), в) ваздух, г) земљиште (тло) и д) вода; 3) радња извршења се састоји из следећих делатности: а) напуштање (остављање, депоновање), б) одлагање (складиштење), в) изазивање одлагања отпада, г) управљање (администрирање, господарење) отпадом, д) поступање с отпадом или е) приликом обраде (рециклаже) отпада; 4) радња извршења дела се предузима: а) на одређени начин – противправно– противно закону, без испуњавања законом прописаних услова и б) у односу на одређени предмет – отпад, материју или супстанцу са одређеним „штетним, шкодљивим, опасним” својствима, у погледу количине или техничких услова; и 5) последица дела се јавља као повреда која се појавно манифестује као: а) „знатна” (велика, значајна, у великом обиму или интензитету или у дужем трајању) деградација (уништавање) фауне и флоре, или б) „знатна” деградација (загађење) квалитета ваздуха, тла (земљишта) или воде.

Извршилац и овог облика кривичног дела може да буде свако лице, док је у погледу кривице потребан умишљај учиниоца.

Коначно, одредба члана *L 231–3* Закона о климатским променама и изградњи отпорности на њихове последице децидирано, под називом „екоцид” дефинише претходна кажњива дела, прописана чланом *L 231–1* и чланом *L 231–2* ако су законом прописане делатности у смислу радње извршења предузете: 1) са умишљајем (намерно); и 2) услед чега су наступиле тешке последице које се јављају као „тешко” и „трајно” оштећење здравља, људи, флоре, фауне или квалитета животне средине (околиша).

У том случају је за дело „екоцид” кумулативно прописана строжа казна – казна затвора у трајању до десет година и новчана казна у износу до 4,5 милиона евра, с тим што се овај износ може повећати до десет пута (сразмерно) зависно од вредности, висине, обима стечене имовинске користи извршењем кривичног дела.

IV. Закључак

У структури савременог криминалитета се последњих деценија по обиму, учесталости, динамици, облицима или видовима испољавања, проузрокованим последицама, те значају објекта заштите, односно објекта напада издваја еколошки криминалитет. То је скуп противправних, друштвено опасних делатности физичких и (или) правних лица којима се на различите начине, различитим средствима проузрокују енормне штетне последице по животну средину уопште, односно поједине еко-медијуме као што су: ваздух, вода, земљиште, биљни, односно животињски свет. Међу еколошким кривичним делима се као најтеже дело сматра „екоцид”.

Ради се о инкриминацији, која је данас у већој мери прихваћени у правној теорији, било међународног кривичног права, било у домаћој кривичноправној теорији. Ово кривично дело познато је само у малом броју националних кривичних законодавстава, у првом реду у источно-европским државама које су настале распадом бившег Совјетског савеза, односно у азијском законодавству. У основи свих ових позитивно-правних решења инкриминације „екоцида”, као међународног кривичног дела, налазе се одређени међународноправни стандарди дати у оквиру *UCLA* дефиниције или дефиниције у оквиру Еколошког панела.

Међу европским државама у саставу Европске уније, односно Савета Европе, чије законодавство у већој или мањој мери утиче и на законодавство Републике Србије, посебно у процесу приступања Европској унији, које уопште прописују „екоцид” као посебно, специ-

фично еколошко кривично дело налазе се Белгија и Француска. Ради се о кривичном делу „екоцид” које, према схватању правне теорије, представља „широко, трајно и у значајној мери распрострањено уништавање, оштећење или губишак екосистема”.

Закон о климатским променама и изградњи отпорности на њихове последице Француске, с друге стране, дефинише „ванкривичним прописом” појам, обележја и карактеристике кривичног дела „екоцид” (члан L 231–1). Ово се дело састоји у очигледном намерном кршењу посебне обавезе пажљивости (разборитости) или сигурности предвиђене законом или другим прописом приликом непосредног или посредног испуштања једне или више материја у ваздух, њиховог бацања, просипања или допуштања испуштања у површинске, подземне или морске воде унутар граница територијалних вода Француске, што је проузроковало озбиљне и трајне штетне последице (дејство) на здравље, биљни и животињски свет или озбиљне промене у нормалном режиму водоснабдевања.

Кривични законик Белгије (члан 94) наводи да се дело „екоцид” састоји у намерном (умишљајном) предузимању активне, позитивне радње (чињења) или у пропуштању предузимања радње (нечињење, негативна, пасивна делатност) са циљем чињења незаконитог (противправног) дела којим се проузрокује озбиљна, широко распрострањена и дуготрајна штета по животну средину уз знање да такво дело узрокује управо такву штету, под условом да се тако крше савезни закони или међународни документи који обавезује савезну власт или ако се дело не може лоцирати у Белгији, укључујући и штету проузроковану у Северном мору, штету проузроковану јонизујућим зрачењем или радиоактивним отпадом, било да је оно учињено у време мира, било у време рата.

Управо наведена законска решења могу да представљају солидан ослонац – оријентир домаћем законодавцу да, у предстојећој законодавној реформи у систему кривичних дела против човечности и добара заштићених међународних правом, уведе нову инкриминацију под називом „екоцид” чиме би се квалитет кривичноправне заштите животне средине подигао на виши ниво.

Srdan Aleksić, PhD
attorney at law in Niš

CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT FOR ECOCIDE IN MODERN CRIMINAL LAW – THE EXAMPLE OF BELGIUM AND FRANCE

Summary:

Ecocide represents the most serious and dangerous form of destruction or degradation of the environment, as a whole or its individual elements, such as: air, water, soil, flora or fauna, which in times of war or peace, is carried out by various activities of doing or not doing, on different ways or by different means. Despite the enormous consequences that thus have been caused for the basic living conditions of people, as well as the entire „living world”, which violates the „right to a healthy environment” proclaimed by international documents, as well as the constitutional acts of individual countries, there is still no generally accepted understanding on the need to foresee a special criminal act in the system of environmental crime called „ecocide”.

Namely, in international criminal law, in this sense, certain forms of ecocide are legally qualified as substantial elements of the criminal act of crime against humanity. Numerous modern national criminal legislations followed that path. However, in Europe there are a small number of criminal laws, *i.e.* codes that explicitly prescribe ecocide as an independent criminal offense in the system of international crimes. Such are the legislations of Belgium and France, the solutions of which – the concept, elements, content and characteristics of ecocide as a criminal offense, are discussed in this paper. This lays the basis for the domestic legislator to prescribe ecocide as a special, specific environmental crime in the pending legislative reform.

Key words: environment, destruction, ecocide, criminal offence, international documents, Belgium, France

Датум пријема рада: 30. март 2024.

Датум прихватања рада: 15. април 2024.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

UDK 343.11

343.211.3

Др Ђорђе Сарайа

адвокат у Београду*

ПРИМЕНА НАЧЕЛА *NE BIS IN IDEM* У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ КАД ЈЕ ОБУСТАВЉЕН ПРЕКРШАЈНИ ПОСТУПАК**

Сажетак:

У случају кад се поводом истог догађаја воде прекршајни и кривични поступак, законодавац даје примат вођењу кривичног поступка. По сазнању да се у вези са истим догађајем води и кривични поступак, прекршајни суд је обавезан да списе предмета достави надлежном суду, а прекршајни поступак се не наставља. Специфичан је случај кад прекршајни поступак буде обустављен ради застарелости, кад је застарелост наступила након што је прекршајни суд поступио на наведени начин. Имајући у виду да се у таквој ситуацији не наставља прекршајни поступак, то значи да се у вези са истим догађајем не воде истовремено прекршајни и кривични поступак, чиме је онемогућено и двоструко кажњавање. У том случају до застарелости не долази у току вођења прекршајног поступка. Зато се начело *ne bis in idem* не може тумачити и примењивати на начин да обустављање прекршајног поступка због застарелости искључује вођење кривичног поступка након обустављања прекршајног поступка. Обустављање прекршајног поступка због застарелости у таквом случају нема значај правоснажног окончања поступка на начин који би искључивао могућност вођена започетог кривичног поступка ради истог догађаја.

Кључне речи: *ne bis in idem*, кривични поступак, прекршајни поступак

* Електронска адреса аутора: djordjesarapa@gmail.com

** Рад је прерађена и проширена верзија прилога објављеног у часопису „Савремена управа и правосуђе”, број 5–6, новембар 2021, Београд.

I. Појам начела *ne bis in idem*

Начело *ne bis in idem* је правни афоризам познат још из римског права.¹ Израз је правила да се против истог лица не може водити нови кривични поступак за дело које је предмет правоснажне судске одлуке. Иако се *ne bis in idem* углавном тумачи као начело кривичног процесног права, оно има значајан утицај и на материјално кривично право, јер забрањује двоструку санкцију за исто лице у вези са истим поступањем са идентичним основом. Материјалноправно значење начела *ne bis in idem* модерно кривично право посебно не наглашава, јер се подразумева да начело законитости као општи појам материјалног кривичног права искључује ново вођење кривичног поступка и доношење двоструке пресуде за исто дело.

Право окривљеног да не може поново бити суђен и кажњен за кривично дело за које му је већ суђено, као један од видова правне сигурности, потврђено је Уставом Републике Србије.² Члан 34 став 5 Устава одређује да нико не може бити гођен ни кажњен за кривично дело за које је правоснажном пресудом ослобођен или осуђен или за које је оптужба правоснажно одбијена или поступак правоснажно обустављен. Истим забранама подлеже и вођење поступка за неко друго кажњиво дело, што искључује могућност да се исти чињенични супстрат оквалификује као неко друго дело.

У складу са Уставом је одредба члана 4 став 1 Законика о кривичном поступку: „Нико не може биџи гођен за кривично дело за које је одлуком суда љравоснажно ослобођен или осуђен или за које је ойџужба љравоснажно одбијена или је йосџуџак љравоснажно обустављен”.³

Чланом 8 став 1 Закона о прекршајима⁴ прописана је забрана поновног суђења у истој ствари. С обзиром да су прекршајни судови део јединствене судске власти, забрана поновног суђења, поред забране да се поново суди и кажњава за прекршај о којем је правноснажно одлу-

¹ *Nemo debet bis puniri pro uno delicto* – Нико не треба да буде двапут кажњен за једно кривично дело. (Paulus – D. 48, 2. 14)

Ne bis in idem crimen iudicetur – Не може се двапут судити за исто кривично дело. (Gratianus – Decr. 2, 2, 1, 14)

² Устав Републике Србије, Службени љласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.

³ Законик о кривичном поступку, Службени љласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.

⁴ Закн о прекршајима, Службени љласник РС, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016 – одлука УС, 91/2019, 91/2019–др. Закон и 112/2022 – одлука УС.

чено у прекршајном поступку, обухвата и забрану да се покреће, наставља или доврши прекршајни поступак против учиниоца прекршаја који је у кривичном поступку правоснажно оглашен кривим за кривично дело које обухвата и обележја прекршаја.

Наведене одредбе Устава и закона у складу су са одредбама међународног права. Члан 14 став 7 Међународног пакта о грађанским и политичким правима⁵ одређује да нико не може бити кривично одговоран или кажњен због дела за које је већ био ослобођен или осуђен коначном пресудом у складу са законом и кривичним поступком сваке земље. Сходно члану 4 став 1 Протокола број 7 уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода⁶ никоме се не може поново судити нити се може поново казнити у кривичном поступку у надлежности исте државе за дело због којег је већ био правоснажно ослобођен или осуђен у складу са законом и кривичним поступком те државе (став 1).

Забрана поновног суђења и кажњавања односи се и на случајеве када је правоснажно завршен прекршајни поступак. Уколико се ради о истом догађају, не може се у вези са истим покретати ни водити кривични поступак. У том смислу, изједначене су правоснажне одлуке донете у кривичном и прекршајном поступку, што потврђују и пресуде Европског суда за људска права. Карактеристична је, и најчешће цитирана пресуда у случају Марести против Хрватске.⁷

II. Суштина и циљ примене начела *ne bis in idem*

Суштина међународноправних норми, уставних одредби и релевантних законских одредби је да се спречи вођење прекршајног и кривичног поступка за исти догађај, а тиме и могућност да неко буде два пута суђен за исти догађај. Међутим, циљ и сврха примене начела *ne bis in idem* није избегавање кривичноправне одговорности.

⁵ *International Covenant on Civil and Political Rights* – додатак резолуцији Генералне скупштине Уједињених нација 2200 А(XXI) од 16. децембра 1966 (ступио на снагу 23. марта 1976), Закон о ратификацији, *Службени листи СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/71. *UN Doc. A/6316(1966)*, 999 UNTS 171.

⁶ *Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, Стразбур, 22. новембар 1984. *ETS No. 117* (ступио на снагу 1. новембра 1988), *Службени листи СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005–испр., *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015.

⁷ *Judgment of 25 June 2009, Maresti v. Croatia, Application No. 55759/07.*

У случају кад се поводом истог догађаја воде прекршајни и кривични поступак, законодавац даје примат вођењу кривичног поступка. У том смислу су и одредбе Закона о прекршајима (члан 181 став 1 тачка 7)⁸: „Захтев за покретање прекршајног поступка подноси се у писаној форми и садржи: ...7) **погајке о томе да ли је покренути кривични поступак или поступак за привредни преступ за дело које обухвата обележја прекршаја који је предмет захтева**”. Према члану 181 став 8: „**Подносилац захтева је дужан, да одмах по сазнању, а до правноснажне окончања поступка обавести прекршајни суд да се прошив окривљеној поводом истог догађаја води кривични поступак или поступак за привредни преступ**”. Члан 183 предвиђа следеће:

„Кад надлежни суд прими захтев за покретање прекршајног поступка, испитаће да ли постоје услови за покретање прекршајног поступка и одлучити о даљем току поступка. // **Када захтев садржи податке о томе да је поводом истог догађаја покренут кривични поступак или поступак за привредни преступ прекршајни суд ће списе предмета доставити надлежном суду на даље поступање и о томе обавестити подносиоца захтева. // На начин из става 2. овог члана суд ће поступити и када у току поступка сазна да се поводом истог догађаја води кривични поступак или поступак за привредни преступ.**”

Специфичан је случај кад прекршајни поступак буде обустављен ради застарелости, кад је застарелост наступила након што је прекршајни суд поступио у складу са чланом 183 Закона о прекршајима. Имајући у виду да прекршајни суд предмет доставља надлежном суду, прекршајни поступак се не наставља. То значи да се у вези са истим догађајем не воде истовремено прекршајни и кривични поступак, чиме је онемогућено и двоструко кажњавање. У том случају, до застарелости не долази у току вођења прекршајног поступка. Зато се начело *ne bis in idem* не може тумачити и примењивати на начин да обустављање прекршајног поступка због застарелости искључује вођење кривичног поступка након обустављања прекршајног поступка. Обустављање прекршајног поступка због застарелости у таквом случају нема значај правноснажног окончања поступка на начин који би искључивао могућност вођена за почетог кривичног поступка ради истог догађаја, јер нису истовремено вођени прекршајни и кривични поступак, па из тог разлога није ни могуће да окривљени буде два пута осуђен за исти догађај. Уколико би се обустављање прекршајног поступка због застарелости сматрало процесном препреком за вођење кривичног поступка, имајући у виду и

⁸ Подвлачење додато.

знатно краће рокове застарелости по Закону о прекршајима у односу на рокове из Кривичног законика, тиме би се, без правног основа, онемогућило вођење кривичног поступка, што би било супротно циљу и сврси начела *ne bis in idem*, сврси кажњавања, а тиме и сврси генералне и специјалне превенције.

Ђорђе Сарапа, PhD

attorney at law in Belgrade

APPLICATION OF THE PRINCIPLE *NE BIS IN IDEM* IN CRIMINAL PROCEEDINGS WHEN THE MISDEMEANOUR PROCEEDINGS HAVE BEEN SUSPENDED

Summary:

In the case where misdemeanour and criminal proceedings are conducted on the same incident, the legislator gives primacy to the conduct of criminal proceedings. Upon learning that criminal proceedings are being conducted in connection with the same event, the misdemeanour court is obliged to submit the case files to the competent court, and the misdemeanour proceedings are not continued. There is a specific case when the misdemeanour proceedings are suspended due to statute of limitations, when the statute of limitations occurred after the misdemeanour court acted in the aforementioned manner. Bearing in mind that the misdemeanour proceedings are not continued in that case, this means that misdemeanour and criminal proceedings are not conducted simultaneously in relation to the same event, which prevents double jeopardy. In that case, the statute of limitations does not occur during the misdemeanour proceedings. That is why the principle *ne bis in idem* cannot be interpreted and applied in such a way that the suspension of misdemeanour proceedings due to the statute of limitations excludes the conduct of criminal proceedings after the suspension of misdemeanour proceedings. The suspension of misdemeanour proceedings due to the statute of limitations in such a case does not have the significance of completing the proceedings in a way that would exclude the possibility of criminal proceedings initiated for the same event.

Key words: *ne bis in idem*, criminal procedure, misdemeanour procedure

Датум пријема рада: 25. април 2024.

Датум прихватања рада: 9. мај 2024.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

UDK 327.7/.8(497.6)

Мр Горан Бубић

адвокат из Бањалуке*

ПРАВНИ И СТВАРНИ ПОЛОЖАЈ ВИСОКОГ ПРЕДСТАВНИКА ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

Сажетак:

Аутор у раду обрађује изворне надлежности Високог представника за Босну и Херцеговину, према Споразуму о цивилном спровођењу мирног рјешења (Анекс 10 Дејтонског споразума), као и неприхватљиву праксу која се не заснива на одредбама Мирног уговора. Умјесто афирмације стандарда владавине права, Босна и Херцеговини је враћена у предцивилизацијски период. Страни центри моћи у сувереној и независној држави су подијелили и заробили друштво, умјесто да заједницом управљају легитимни уставни органи БиХ. Наводна демократија се настоји успоставити аутократијом.

Вишегодишња пракса наметања закона у БиХ од стране Високог представника у БиХ представља девастацију Дејтонског споразума с анексима. И поред свега, овакво владање изгледа још није дало све очекиване резултате усмјерене ка централизацији државе на штету надлежности ентитета. Аутор се критички осврће на бројне законодавне интервенције у правни поредак БиХ од стране Високих представника које најчешће нису претходно ни понуђене на усвајање скупштини, да би испуњавале критеријум предвидљивости. Указује се да тзв. Бонска овлаштења не могу бити „извор права” за законодавну надлежност Високог представника у БиХ. Тзв. привремене мјере које трају деценијама појачавају дојам правне апсурдности која еволуира последњом „правном надградњом” да је постављење актуелног Високог представника мимо правних услова из мирног споразума „општепозната чињеница”.

Кључне речи: Босна и Херцеговина, Дејтонски споразум, цивилно спровођење, Високи представник за БиХ, Савјет за имплементацију мира, Бонска овлаштења

* Електронска адреса аутора: bubic.g@blic.net

I. Уводно разматрање

Високи представник у Босни и Херцеговини је установа конституисана посебним Анексом 10 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини¹ који је закључен у Дејтону 21. новембра 1995. године, а потписан у Паризу 14. децембра 1995. године (у даљем тексту: Дејтонски споразум). Анекс 10, под званичним називом „Споразум о цивилном спровођењу мирног рјешења”,² управо због Високог представника, вјероватно изазива највише контроверзи. Интересантно је да Дејтонски споразум, с анексима, никада није објављен у службеном гласилу Босне и Херцеговине, па ни у посебном додатку са међународним уговорима. Није објављен ни у службеним гласилима Републике Српске нити Федерације Босне и Херцеговине. Иако неспорно није подлијегао ратификацији, било је сврсисходно мировни уговор објавити у службеном гласилу државе на коју се односи. Изгледа да Босна и Херцеговина нема ни оригиналну верзију Дејтонског споразума с анексима, а ни ентитети, о чему је својевремено вођена расправа у Парламентарној скупштини БиХ.

¹ Овај мировни уговор од почетка је предмет интереса не само домаће већ и међународне стручне јавности. В. опширније: П. Гаета, „Дејтонски споразум и међународно право”, *Европски часопис за међународно право*, 2/1996; St. Stahn, „Међународна територијална управа у бившој Југославији: поријекло, развој и изазови пред нама”, *Ревизија за међународно право*, Heidelberg, 2001; Г. Кнаус, Ф. Мартин, „Лекције из Босне и Херцеговине – Муке Европе Рај”, *Часопис за демократију*, 3/2003; W. Vain, *Између анархије и груштива – старатељство и обавеза моћи*, 2003; G. Nystuen, *Посиизање мира или заштити људских права?: Сукоби између норми у вези с етничком дискриминацијом у Дејтонском мировном споразуму*; 2005; T. Banning, „Бонска овлаштења” високог представника у Босни и Херцеговини: Праћење правне промјене”, *Ревизија за међународно право* 6, Goettingen, 2/2014; M. Geistlinger M, „Анализа одабраних питања о Дејтонском споразуму”, Салцбург, 4. марта 2022. године, M. Geistlinger, „Кратко стручно мишљење на питање: да ли је високи представник др Валентин Инцко Одлуком број 26/21 од 22. јула 2021. године којом се доноси Закон о допуни Кривичног закона Босне и Херцеговине прекорачио овлаштења која су му додијелена према међународном праву”; М. Периш, „ОХР треба хитно затворити”, од 21. јула 2008. године, објављено на <https://www.nezavisne.com/autor/N.N./1>; М. Периш, „Високи представник ОХР у БиХ постао проблем”, од 17. октобра 2008. године, објављено на: https://rtv.rs/rsn/region/peris-visoki-predstavnik-ohr-a-u-bih-postao-problem_88002.html.

² Енглески израз „*of the peace*” преводи се са „мирног”, а понекад и „мировног” рјешења, у називу овог анекса. Вјероватно да не постоји суштинска разлика у граматичком тумачењу овог израза.

Први Високи представник у Босни и Херцеговини, господин Карл Билт, није доносио било какве обавезујуће одлуке, јер то и није у надлежности Високог представника. Према Анексу 10, Високи представник је само медијатор/посредник који помаже уговорним странама у спровођењу мирног рјешења и олакшава „*превазилажење свих тешкоћа које настану у вези са цивилним спровођењем*”, укључујући извјештавање уговорних „страна”, као и извјештавање Уједињених нација, ЕУ, САД, Руске Федерације и других заинтересованих влада и организација.³ Дакле, непосредно иза рата уопште није било отворено нити спорно питање надлежности Високог представника у Босни и Херцеговини.

Међутим, двије године послије закључења мировног споразума, тзв. Бонски закључци од 10. децембра 1997. године Савјета за имплементацију мира (*Peace Implementation Council – PIC*), иако не могу бити извор права, нити је овај Савјет уопште предвиђен Дејтонским споразумом, отворили су пандорину кутију у тумачењу Дејтонског споразума с анексима, призивајући „дух” умјесто слова мировног уговора. Централизација Босне и Херцеговине, као неизречени циљ постдејтонског развоја БиХ, вршена је наводно легитимним правним инструментом код „тумачења” мировног уговора, а то је доктрина имплицираних овлаштења/моћи Високог представника. У стварности је ријеч о неразумној доминацији тзв. циљног тумачења права (телеолошки принцип тумачења), без икаквог оправдања у одредбама мировног уговора. Заправо је у тумачење увучена макијавелистичка максима како „*циљ ојправдава средства*”, као чиста политика, без грумена права. У стварности, то је значило да се у БиХ „угаси свјетло” или, правним језиком речено, занемари начело владавине права, док се не постигне циљ, а то је елиминација политичких неистомишљеника који су против централизације БиХ путем преношења надлежности са ентитета (читај: Републике Српске) на ниво БиХ; и то елиминација неправним средствима, без могућности правне заштите.

Без обзира што су одређене интервенције у правном поретку БиХ, макар и без легитимности, у послеријатном периоду, од 1997 до 2002. године, дале неке резултате (заједничке регистарске таблице, јединствен пасош, враћање имовине предратним власницима и носиоцима станарског права, стабилна конвертибилна марка), услиједила је озбиљна критика институције Високог представника, укључујући и међународну јавност. Основни приговори су били да се демократија не може изграђивати аутократијом. Тако је Европска комисија за демократију кроз право (Венецијанска комисија) још 2005. године затражила „*про-*

³ Види одредбу члана II.1.д) и ф) Анекса 10.

*тресивно укидање ових овлашћења и формирање савјештодавној панела састављеној од независних правних стручњака, за оне одлуке које се не-
иосредно одражавају на права појединаца до укидања шакве праксе*".⁴ Касније је услиједио десетогодишњи период некориштења „овлаштења” Високог представника у БиХ, па су га правници из Федерације БиХ у стручним чланцима називали „*час који лаје али не уједа*”.⁵ И онда је доласком самопостављеног странца, Кристијана Шмита, настављено залијетање у правни поредак једне суверене и независне државе, поновним „гашењем свјетла”.

Ово „гашење свјетла” у БиХ не само да траје неразумно дуго, већ је сада ескалирало на начин да није поштована ни процедура постављења Високог представника у БиХ, сагласно одредбама Анекса 10. Коначан циљ је одузимање непокретне имовине Републике Српске,⁶ чиме би се до краја обесмислио и девастирао Дејтонски споразум.⁷

⁴ В. Мишљење о уставној ситуацији у БиХ и овлаштењима високог представника, усвојено на 62. сједници Венецијанске комисије, ЦДЛ-АД (2005) 004.

⁵ Н. Куленовић, „Суд као креатор политика?: Улога и ефекти Уставног суда БиХ у демократској транзицији и консолидацији”, *Аналишка*, Центар за друштвена истраживања, Сарајево, 2016.

⁶ Питање непокретне имовине у БиХ јасно је ријешено Дејтонским споразумом, Анексом број 2, под називом „Споразум о граничној линији између ентитета и односим питањима”. Исто тако, Оквирним законом о приватизацији предузећа и банака у БиХ (*Службени гласник БиХ*, бр. 14/1998) у одредби члана 2 став 1 регулише се да овај закон, сагласно Општем оквирном споразуму за мир у БиХ „*изричито признаје право ентитета да приватизују предузећа и банке смјештене на њиховом територији који нису у приватном власништву*”. Напокон чланом 3 став 2 истог закона регулисано је да ће закони које доносе ентитети који проводе приватизацију обухватити само она имовина и потраживања у вези са том имовином „*која се налазе на територији тог ентитета*”. И Република Српска и Федерација БиХ донијели су своје законе о приватизацији предузећа на основу којих су спровели приватизацију на своме подручју још прије 20-ак година. Такође, позивање на Споразум о сукцесији имовине бивше СФРЈ је без правног основа, јер овај међународни уговор не регулише унутрашња уставно-правна и друга питања у државама наследицама бивше СФРЈ, већ само односе међу државама наследицама поводом сукцесије СФРЈ.

⁷ Текући циљ је да се „у мраку” елиминише предсједник Републике Српске из политичког живота у БиХ. У недостатку политичке моћи да непосредно смјени предсједника Републике Српске, како су радили ранији високи представници, Кристијан Шмит је својом „одлуком” измијенио Кривични закон БиХ тако што је непоштовање његове воље/одлуке прогласио кривичним дјелом и запријетио казном затвора до пет година. Тако је све превалио на правосуђе БиХ, а Тужилаштво БиХ у чињеничном опису оптужнице од 22. августа 2023. године, поред осталог

Зато је будућност неизвјесна, јер је БиХ подијељено друштво, а очигледно заробљено међународним „колонизатором”, који је сада и самопостављен. Држава БиХ, иако *de iure* суверена и независна, у стварности је у парадоксу, јер је процес укључења у ЕУ условљен затварањем канцеларије Високог представника. А ова институција ће се затворити када сама за себе напише у извјештају Савјету безбједности Уједињених нација да није више потребна. Какав зачаран круг? Високи представник у БиХ и „ухљеби” око њега не раде оно што се од њих очекује, већ слиједе сопствене интересе – да остану што дуже у БиХ, са привилегијама и моћи, без икакве одговорности.⁸

II. Правна природа Високог представника у Босни и Херцеговини

У протеклом, безмало тридесетгодишњем, периоду од настанка остала је спорна правна природа институције Високог представника у БиХ. Изнесени су увјерљиви правни аргументи да није ријеч о међународној организацији, јер Високи представник дјелује као замјена за власт у БиХ, чиме губи карактер међународне организације; замјена је фактички/функционално за све три врсте власти: законодавну, извршну и судску. Дјелује невјероватно да је Високи представник практично у функцији извршне, па и судске власти смјењивао не само функционере биране и потврђене на слободним изборима, већ и именована лица, па и запослене на одређеним радним мјестима. Људи су остајали без личних документа, лишени основних грађанских права. Штавише, поништавао је одлуке Уставног суда БиХ, које су пружиле правну заштиту смијењеним лицима, иако Устав БиХ регулише да су одлуке Уставног суда БиХ „*коначне и обвезујуће*”. На жалост, правну заштиту није пружио ни Европски суд за људска права у Стразбуру, позивајући се на Повељу Уједињених нација, Поглавље VII,⁹ и инкомпатибилност

тврди: „Милорад Додик, као службена особа у институцији Републике Српске, у својству Предсједника Републике Српске, користећи овлашћеним прописаним чланом 80. став 1. тачка 4. Устава Републике Српске („Службени гласник РС”, број: 21/1992...) донио Указ о пројашењу Закона о измени Закона о објављивању закона и других прописа Републике Српске...” В. опширније, Г. Бубић, „Одбрана предсједника – увод”, Глас Српске а.д. Бањалука, 2024.

⁸ В. опширно у I. Venzke, „Међународне бирократије из перспективе политичких наука – агенција, ауторитет и међународно институционално право”, *Њемачки правни часопис*, 11/2008.

⁹ Чини се вјероватним да је позивање на поглавље VII Повеље УН у предмету

жалби *ratione personae*.¹⁰ Напокон, Високи представник је преузео и улогу законодавца у БиХ, јер по својој вољи доноси, мијења и допуњује законе у БиХ. Због очигледног супституисања власти у БиХ, Високи представник се не може сматрати међународном организацијом у БиХ; али ни због других разлога, као што су питање имунитета, јер посједује само лични имунитет дипломатског агента, а не имунитет међународне организације као правног лица и субјекта међународног права.¹¹ Ово је значајно за тумачење Дејтонског споразума, посебно Анекса 10,¹² јер

Душан Берић и др. против БиХ апсолутно инкомпатибилно с чланом I Општер оквирног споразума за мир у БиХ који наглашава и суверенитет и независност БиХ. Гдје важи принцип суверености и независности, нема простора за поглавље VII Повеље УН. Овакав став о проглашавању апелације недозвољеном *ratione personae* инкомпатибилан је и с Анексом 6 – Споразумом о људским правима. На жалост, умјесто да осуди илегално понашање високог представника у БиХ и оснажи одлуку Уставног суда БиХ у сличном случају (предмет Билбија, Уставни суд БиХ), враћајући Суду БиХ достојанство, афирмишући владавину права, па и међународног права, занемарује апелације 26-ци обесправљених грађана. Формално одбијаћи апелације против БиХ као тужене стране, „гаси свјетло” у њој ругајући се њеној независности и суверености. Ово је цивилизацијска подука о снисходљивости и заробљавању ума, умјесто владавине права. О етици или праву као минимуму морала да се не говори.

¹⁰ В. Одлуку о допутивости од 16. октобра 2007.године, у предмету Душан Берић и др. против БиХ, исто као и за претходну фусноту.

¹¹ В. детаљније Т. Vanning, „Бонска овлаштења” високог представника у Босни и Херцеговини: Праћење правне промјене, Ревивија за међународно право 6, Goettingen, 2/2014, 282 и даље.

¹² Општи оквирни споразум за мир у БиХ с анексима је у погледу уговорних страна асиметричан, вишестран уговор и по својој природи представља сложен међународни уговор. Иако је свих 11 анекса саставни дио основног текста Дејтонског споразума, сви нису потписани од стране истих уговорних страна, а неки по правној природи представљају унутрашње, а не међународно право. Основни текст Општер оквирног споразума за мир у БиХ потписале су три уговорне стране: БиХ, СРЈ (сљедник Република Србија), и Република Хрватска и шест свједока (ЕУ, САД, Руска Федерација, Француска, Велика Британија и СР Њемачка). Анекс 1А – Споразум о војним аспектима мировног рјешења, Анекс 1Б – Споразум о регионалној стабилности, Анекс 2 – Споразум о граничној линији између ентитета и Анекс 10 – Споразум о цивилном спровођењу мирног рјешења потписало је пет уговорних страна: БиХ, СРЈ, Република Хрватска, Република Српска и Федерација БиХ. С друге стране, Анекс 3 – Споразум о изборима, Анекс 4 – Устав БиХ, Анекс 6 – Споразум о људским правима, Анекс 7 – Споразум о избјеглицама и расељеним лицима и Анекс 8 – Споразум о комисији за очување националних споменика, потписали су БиХ, Република Српска и Федерација БиХ, док су Анекс 5 – Споразум о арбитражи и Анекс 9 – Споразум о оснивању јавних корпорација у БиХ потписали само Република Српска и Федерација БиХ, па су ови анекси несумњиво унутрашње право БиХ.

искључује могућност примјене доктрине имплицираних овлашћења (о чему ће касније у чланку бити више говора).

Ипак, *de iure*, цијенећи садржину одредаба Дејтонског споразума, с Анексом 10, ако се тумаче као цјелина, разумно је закључити да Високи представник у БиХ не може бити замјена за власт у БиХ, посебно не може бити законодавац у БиХ. У сваком случају, када наступа као супститут домаћих органа, макар и ненадлежно, то га дефинитивно искључује из статуса међународне организације. Ток догађаја у БиХ, нарочито у периоду од 2021. године па надаље, може се описати као „борба за власи између домаћих актера и Високог представника”,¹³ чиме су потпуно извитоперени сврха и циљ Дејтонског споразума. Треба само примијетити да домаћи актери у БиХ имају легитимитет потврђен на изборима и сnose одговорност, опет на изборима, док Високи представници, и када су били легитимно постављени, и поред великих материјалних привилегија, не сnose никакву одговорност – ни правну,¹⁴ ни политичку; а да не говоримо о Кристијану Шмиту који за Високог представника није предложен од уговорних страна, нити је потврђен резолуцијом Савјета безбједности Уједињених нација, сагласно правним условима из Анекса 10.

Ако канцеларија Високог представника није међународна организација, како је анализирано, поставља се питање може ли се сматрати агенцијом Уједињених нација, с обзиром на резолуције Савјета безбједности Уједињених нација, међу којима је прва резолуција број 1031 од 15. децембра 1995. године, донесена дан након закључења Дејтонског споразума. Према садржини ове резолуције, СБ УН само изражава по-

¹³ Т. Banning, 278.

¹⁴ Пред Окружним судом САД, за сјеверни округ Калифорније извјесни *Anthony Sarkis* тужио је ранијег високог представника Мирослава Лајчака с тврдњом да дјелује у службеном својству као уполсеник стране државе. С друге стране, у предмету Душан Берић и др. против БиХ, пред Европским судом за људска права у Стразбуру, Одлука о допустивости од 16. октобра 2007. године, по укупно 26 спојених апелација смијењених лица од стране високог представника, високи представник је тврдио да су канцеларију високог представника основали различити „међународни инструменти”, укључујући „иравно обавезујуће резолуције Савјеша безбједности УН”, и да његови поступци нису могли укључивати одговорност било које државе. Надаље, високи представник је тврдио „...*да је Савјеш безбједности његову канцеларију увијек сматрао саставним дијелом својих настојања, према Поглављу VII Повеље УН, за успостављањем и одржањем мира у регији*” (тачка 25 Одлуке). С овим у вези, цинично је једно прошлогодишње писмо генералног секретара УН, достављено српском члану Предсједништва БиХ, како УН наводно немају надлежности према високом представнику у БиХ.

дршку Високом представнику и не тражи власт нити контролу над њим. УН нису основале канцеларију Високог представника у БиХ, чак нису имале ни посебну улогу у преговарачком процесу, нити је представник УН свједок Дејтонског споразума. Штавише, према садржини резолуције 1031 СБ УН Високом представнику у БиХ није делегирао било каква овлашћења. У погледу тзв. Бонских овлашћења СБ УН никада није одлучивао о томе да ли Високи представник има овлашћење да доноси обавезујуће одлуке, али јесте пружио политичку подршку закључцима Савјета за имплементацију мира. У коначном се може закључити да се Високи представник у БиХ не може сматрати било каквим тијелом или агенцијом УН или СБ УН.¹⁵

Претеже мишљење да је Високи представник у БиХ споразумни орган. Спада у међународне институције које се не могу класификовати у међународне организације и једноставно су основане да спроведу споразум. Високи представник у стварности има једино везу са Дејтонским споразумом и то *de iure* једино с Анексом 10, чија цивилна/грађанска имплементација представља једину сврху постојања Високог представника.¹⁶

III. Стварна улога Високог представника у БиХ у односу на надлежности из Дејтонског споразума

Како је напоменуто, у правном животу у БиХ Високи представник оптужује и суди, а поступа и као извршна и законодавна власт.

Највећу противрјечност представља доношење закона од стране Високог представника. Међутим, Високи представник у БиХ није овлаштен/надлежан да доноси законе у Босни и Херцеговини зато што је БиХ суверена и независна држава полазећи од сврхе и смисла одредбе члана 1 Општег оквирног споразума за мир у БиХ према којем се у БиХ сходно примјењује Повеља УН и други међународни документи из ове одредбе. Успостава протектората над чланицама УН је забрањена према одредби члана 78 Повеље УН.

Уставно-правни поредак у Босни и Херцеговини, укључујући све анексе Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, па тако и Анекс 10, који једино регулише правни положај Високог пред-

¹⁵ В. Т. Banning, 296–301. Правни статус Косова и Метохије у односу на улогу УН је другачији.

¹⁶ R. Wilde, *International Territorial Administration: How Trusteeship and Civilizing Mission Never Went Away*, 2008; такође в. Т. Banning, 287.

ставника у БиХ, не садржи правну норму из које произилази да је Високи представник у БиХ надлежан да доноси законе у БиХ.

Наводно овлашћење Високог представника у БиХ да доноси законе у БиХ у пракси се повезује с одредбама члана V Анекса 10 Општег оквирног споразума за мир у БиХ, као и одредбом члана II.1.д) овог анекса.

Релевантне одредбе чланова V Анекса 10 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и члан II.1.д) гласе:

„Члан V

КОНАЧНИ АУТОРИТЕТ ЗА ТУМАЧЕЊЕ

Високи представник на терену је коначни ауторитет за тумачење овог споразума о цивилном спровођењу мирног рјешења.

...

Члан II

МАНДАТ И МЕТОДЕ КООРДИНАЦИЈЕ И ОДРЖАВАЊЕ ВЕЗЕ

1. Високи представник ће:

...

д) Олакшати, уколико процијени да је то потребно, превазилажење свих тешкоћа које настану у вези са цивилним спровођењем;”

Оно што се може закључити на први поглед, односно тумачењем цитираних одредби на које се Високи представник позива у пракси, циљно, правно-системски и граматички, јесте следеће:

- Високи представник је овлаштен да коначно тумачи само Анекс 10 – Споразум о цивилном спровођењу мирног рјешења, а не читав Општи оквирни споразум за БиХ;
- Високи представник на основу наведених одредаба не може тумачити Устав БиХ, односно Анекс 4 Споразума, а посебно га не може мијењати;
- Високи представник не може доносити законе у Босни и Херцеговини, јер поглавље Анекса 10 у којем је одредба на коју се у пракси позива носи назив „Мандат и методе координације и одржавање везе”, а према граматичкој садржини свих одредаба Високи представник нема законодавног овлаштења;
- одредница/синтагма „коначни ауторитет за тумачење” не може се сматрати као овлаштење за доношење било какве одлуке, посебно не закона, противно садржини Општег оквирног споразума за мир у БиХ, посебно противно Уставу БиХ садржаном у Анексу 4 мировног споразума.

Како је већ спомињано, Анекс 10 носи назив „Споразум о цивилном спровођењу мирног рјешења”, па се може констатовати да овај Анекс само

може бити у равни са другим анексима Споразума (равноправне правне снаге), и ни на који начин се не може тумачити да је Анекс 10 хијерархијски више правне снаге од преосталих одредаба Споразума. Штавише, ако бисмо хијерархијски поредали важност односа међу уговорним странама које регулишу анекси, чини се вјероватним да су потписници Дејтонског мировног уговора баш у редоследу водили рачуна о важности питања која уређује мировни уговор. Разумно је закључити да су, након окончања оружаног сукоба у БиХ, била примарна питања војних аспеката мировног рјешења, регионална стабилизација и споразум о граничној линији између ентитета у БиХ, што регулишу анекси 1-А, 1-Б и анекс 2. Слиједи Анекс 3 – Споразум о изборима, потом Анекс 4 – Устав БиХ, Анекс 5 – Споразум о арбитражу за Брчко, Анекс 6 – Споразум о људским правима. Напокон, Анекси 7, 8 и 9 регулишу питања избјеглица и расељених лица, комисије за очување националних споменика и оснивање јавних корпорација. Тек се Анексом 10 уређује питање Високог представника у БиХ, тако да иза овог Анекса слиједи још само споразум о међународним полицијским снагама (Анекс 11).

У погледу начина разумијевања Анекса 10, нарочито одредбе о „тумачењу”, интересантно је споменути нпр. Анекс 1А који носи назив „Споразум о војним аспектима мировног рјешења”. Овај Анекс 1А се завршава истом одредбом, под истим насловом као и код Анекса 10 („КОНАЧНИ АУТОРИТЕТ ЗА ТУМАЧЕЊЕ”). Произилази да је „*конечан ауторитет за тумачење овог споразума*” на терену, за Анекс 10 Високи представник, а за Анекс 1А Командант ИФОР. Исто тако, једнака су и овлаштења команданта мировних снага у одредбама чланова VI.5. Анекса 1А и цитирана овлаштења Високог представника из члана II.1.д) Анекса 10, на који се у пракси позивају у канцеларији Високог представника у БиХ. Осим тога, из одредаба чланова VIII.9. Анекса 1А и одредаба чланова II.2. и II.7. Анекса 10 јасно се закључује да су Високи представник и командант мировних снага у равноправном положају, први у оквиру цивилног, а други војног дијела, у вези са примјеном Споразума. Командант мировних снага у БиХ никада није доносио опште правне акте који би обвезивали субјекте права у БиХ, па се поставља питање зашто би такве акте, укључујући законе, у истоврсно прописаним надлежностима, доносио Високи представник у БиХ.

Ово значи да се, у основи, у правном животу у БиХ, врши позивање на наводна овлаштења Високог представника која нормативно не постоје у Општем оквирном споразуму, нити анексима, па ни у Анексу 10.

Како је већ споменуто, у вези с наведеним треба подсјетити и на основни текст Општег оквирног споразума за мир у БиХ, и то примарно

на одредбу члана I која гласи: „*Стране ће одржавати односе у складу са принципима Повеље уједињених нација...*”.

Члан 78 Повеље УН недвосмислено и јасно забрањује успостављање било каквог протектората над државом чланицом УН. Босна и Херцеговина је неспорно чланица УН. Према томе, према основном тексту Споразума, како је цитирано, постоји забрана инсталирања/конституисања било каквог протектора у БиХ. Полазећи од садржине Дејтонског споразума са свим анексима, протектор није ни инсталиран у виду Високог представника у БиХ, већ је само ријеч о потпуно произвољном тумачењу мировног уговора.

IV. Закључци Бонске конференције о имплементацији мира не могу бити извор права

Као што је познато, у погледу наводне надлежности Високог представника за доношење закона у БиХ, врши се позивање на закључке Бонске конференције од 10. децембра 1997. године (тзв. Бонски закључци). Ово је општи наратив сервиран јавности у БиХ, већ више од четврт вијека. Ако су тзв. Бонска овлаштења „извор права” за законодавну надлежност Високог представника у БиХ, како се годинама тврди, онда се изван разумне сумње закључује да Анекс 10 и не садржи овлаштење за доношење закона од стране Високог представника у БиХ. Када нешто није постојало 1995. године, када је закључен и потписан мировни уговор, то није могло бити успостављено ни 1997. године, уколико уговорне стране нису промијениле садржину мировног уговора. А извесно је да то оне нису учиниле. Из овога се разумно може закључити да тзв. Бонска овлаштења само свједоче да Анекс 10 Дејтонског споразума не прописује овлаштења Високом представнику у БиХ да може донијети закон. Што би иначе 1997. године засиједао тзв. Савјет за имплементацију мира, који *de iure* нема никакве везе са мировним споразумом? Суштински неуговорено, наводно законодавно овлаштење странца појединца било је могуће промовисати само на Балкану, специјално у БиХ.

Дејтонски споразум с анексима уопште не регулише постојање и овлаштења тзв. Савјета за имплементацију мира, нити његовог управног одбора (*PIC Steering Board*). Овај Савјет је 10. децембра 1997. године засиједао у Бону и донио бројне закључке у вези са ситуацијом у БиХ. Ови закључци су проглашени извором права иако није била ријеч ни о каквој мировној конференцији. Питању Високог представника и његове

надлежности Бонски закључци посвећују поглавље XI. Најважнији је дио који се тиче могућности увођења тзв. привремених мјера. Релевантан дио поглавља XI (тачка XI.2.б). гласи:

„Савјет поздравља намјеру Високог представника да искористи своја крајња овлашћења у регији у вези са интерпретацијом Споразума о цивилном спровођењу Мировног споразума, у циљу олакшања разрјешења тешкоћа путем доношења обвезујућих одлука, када он сматра за неопходно у следећим питањима: ... б) привремене мјере које ступају на снагу када стране нису у могућности да се договоре и које остају важеће док Предсједништво или Савјет министара не усвоји одлуку о том питању у складу са Мировним споразумом”.

Из садржине се јасно закључује да према овом „извору права” нису предвиђене никакве мјере Високог представника у односу на Парламентарну скупштину БиХ, која је према Уставу БиХ, једини законодавни орган на нивоу државе. Устав БиХ изричито регулише:

„4. Надлежност: Парламентарна скупштина ће бити надлежна за:

(а) *Доношење закона* потребних за спровођење одлука Предсједништва или за обављање надлежности Скупштине, према овом Уставу...”¹⁷

„3. Процедуре... (с) Сваки *законодавни акт* захтијеваће пристанак оба дома.”¹⁸

Слиједи да у БиХ постоји дугогодишња „пракса” да Високи представник доноси законе у БиХ и да се представља као законодавно тијело, мимо садржине Устава БиХ, као и свих важећих закона у БиХ; дакако, и мимо садржине Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини закљученог у Дејтону 21. новембра 1995. године. Ово јесте један вид не само колонизације државе БиХ, већ и вид „колонизације ума” свих становника у БиХ. У сваком случају, БиХ, макар правно посматрано, није протекторат, а како Високи представник нема правни статус међународне организације, нити специјализоване агенције УН, онда је неприхватљива и примјена доктрине „имплициране моћи”, као правдање узурпације надлежности која једино припада уставним органима БиХ, сагласно Уставу БиХ.

Дакле, није спорно ни да су уговорне стране које су закључиле и потписале Дејтонски споразум, као и субјекти права у БиХ, трпили описану праксу. Али, када се таква пракса оспори од уговорних страна, као што је оспорена од стране Народне скупштине Републике Српске, онда су релевантне уговорне одредбе мировног Споразума и правне норме

¹⁷ В. одредбу члана IV став 4. тачка (а) Устава БиХ (*подвлачење годатио*).

¹⁸ В. одредбу члана IV став 3. тачка (с) Устава БиХ (*подвлачење годатио*).

које чине правни поредак у БиХ. Нужно је и у БиХ уважавати правне норме, а не некакву „праксу” која нема утемељење у Уставу БиХ, која понижава државу БиХ чинећи је протекторатом без икаквог основа у правном поретку БиХ и међународном праву.

И ако се уваже тзв. Бонски закључци, описане мјере су могуће само у односу на извршну власт – Предсједништво БиХ и Савјет министара БиХ. Високи представник нема овлаштења у односу на доношење општинских аката за ниже нивое власти, односно територијалне организације. Осим тога, рјешење питања се мора прво понудити странама, па тек онда наметнути. Питање се може односити само на правне односе из надлежности уставних органа, а никако се не могу мјерама мијењати уставне надлежности, на шта се односила већина „мјера” Високог представника у досадашњој, очигледно неуставној и незаконитој пракси.

Ове „привремене” мјере трају деценијама, те о њиховом карактеру није потребан посебан коментар. Паметном доста.

V. Противрјечности у вези са господином Кристијаном Шмитом

Господин Кристијан Шмит никада није именован на функцију Високог представника у Босни и Херцеговини, сагласно одредбама Анекса 10 Споразума. Релевантне одредбе Анекса 10 које регулишу начин и поступак именовања Високог представника у БиХ садржане су у члану I.2 Анекса 10 који гласи:

„Имајући у виду сложене услове с којима су суочене, Стране траже да се одреди Високи представник који ће бити именован у складу с релевантним резолуцијама Савјета безбједности Уједињених нација, у циљу олакшавања напора Страна, и покретања и, по потреби, координације активности организација и агенција укључених у цивилне аспекте мирног рјешења, извршавањем доле наведених задатака, који су им повјерени резолуцијом Савјета безбједности Уједињених нација.”

Истина је да је именовање господина Шмита за Високог представника у БиХ било разматрано на 8823. сједници СБ УН 22. јула 2021. године.¹⁹ Но, на тој сједници, нити касније, није донесена резолуција којом би господин Шмит персонално био потврђен као Високи представник у БиХ, како тражи цитирана одредба Споразума.²⁰ Ово је у

¹⁹ Записници са сједница СБ УН су доступни на званичној интернет страници СБ УН на адреси: [securitycouncilreport.org/un-documents/document/s_pv-8823.php](https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s_pv-8823.php).

²⁰ Уставни суд БиХ је у својој одлуци брoј АП 953/05 од 8. јула 2006. године

потпуној супротности са досадашњим поступком именовања ранијих Високих представника у БиХ.²¹

Дакле, поред евидентне немогућности да Високи представник, према Анексу 10 Споразума, може доносити законе у БиХ (*argumentum a contrario*), не постоји ни правни документ о наименовању Кристијана Шмита за Високог представника у БиХ.

Не може се сматрати да је одређен закон донесен и да правно егзистира само зато што је објављен у „Службеном гласнику БиХ”, већ је нужно да је донесен од уставног законодавца, сагласно Уставу БиХ. Прије него што би се у „Службеном гласнику БиХ” објавио било какав акт господина Кристијана Шмита, било је нужно да се у гласилу објави наименовање Кристијана Шмита на функцију Високог представника. Према цитираној одредби члана I.2 Анекса 10 мировног уговора, то би била резолуција СБ УН о његовом потврђивању за Високог представника, на основу сагласног приједлога пет уговорних страна потписница Споразума о цивилном спровођењу мирног рјешења (Анекс 10).

У службеном гласилу Босне и Херцеговине, на основу потврда Изборне комисије БиХ, објављују се имена изабраних функционера на изборима (чланови Предсједништва БиХ), или имена посланика (у Парламентарној скупштини БиХ), састав Савјета министара и др., а као што је пракса и у другим државама. Исто је и с објавом изабраних функционера у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине, кантонима и локалним заједницама.

Свако друго поступање у стварности је на штету угледа државе БиХ, као суверене и независне државе, макар *de iure*.

Значи, да би се акцептирали акти Кристијана Шмита, који се представља као Високи представник у БиХ, не може се позивати на „праксу” или „политику” коју су до сада стварали „Високи представници”, већ на правну норму из које би произилазила „надлежности Ви-

(тачка 46) заузео став да именовање високог представника „пошврћује Савјет безбједности Уједињених нација, који је одобрио и Дејтонски мировни споразум”.

²¹ Сви досадашњи високи представници су именовани резолуцијама Савјета безбједности УН. Карл Билт је именован резолуцијом СБ УН бр. 1031 од 15. децембра 1995. године; Карлос Вестендорп је именован резолуцијом СБ УН бр. 1112 од 12. јуна 1997. године; Волфганг Петрич је именован резолуцијом СБ УН бр. 1256 од 3. августа 1999. године; Педи Ешдаун је именован резолуцијом СБ УН бр. 1396 од 5. марта 2002. године; Кристијан Шварц Шилинг је именован 30. јануара 2006. године; Мирослав Лајчак је именован резолуцијом СБ УН бр. 1764 од 29. јуна 2007. године; Валентин Инцко је именован резолуцијом СБ УН бр. 1869 од 25. марта 2009. године.

сокој представника у БиХ да доноси законе”. Међутим, релевантна правна норма не постоји, како се види из цитираних одредаба Анекса 10 Споразума.

Као што се јасно закључује из садржине основног/темељног текста Општег оквирног споразума за мир у БиХ, у њему се уопште не помиње Високи представник. Он се не помиње ни у Уставу БиХ. Високог представника су Анексом 10 Дејтонског споразума установиле укупно пет уговорних страна и то: „Република БиХ”, СР Југославија (правни слѣдник Србија), Република Хрватска, Република Српска и Федерација БиХ. Анекс 10 се односи на цивилни дио примјене Споразума и пандан је Анексу 1А који је за војни дио, без икакве хијерархијске правне надређености осталим дијеловима Споразума, како је већ у тексту напријед образлагано.

Слиједи да су, по самом Мировном уговору (*ex contractu*), искључиво стране-потписнице Анекса 10 овлаштене да затраже постављање Високог представника. Нико други по Дејтонском споразуму и његовом Анексу 10 нема право тражити ни предлагати постављање Високог представника, чак ни Савјет безбједности Уједињених нација, који то само потврђује. У цијелом Општем оквирном споразуму, нити анексима, па ни у Анексу 10, не постоји никакво тијело које се зове „Савјет за имплементацију мира”, нити некакав његов управни одбор, нити икакво овлаштење за та правно непостојећа тијела; дакле, не постоје одредбе о томе које би биле саставни дио норми Устава БиХ или правног поретка у БиХ. Штавише, Европски суд за људска права идентификује Савјет као „неформалну трупу држава”, која суштински представља остатак мировне конференције за бившу Југославију (СФРЈ). Тај „остатак” се наставио састајати као Савјет и након протеклог рата у БиХ без да је на било који начин споменут, експлицитно или имплицитно, у мировном Споразуму за БиХ. Од 2000. године у јавности се спомиње и састаје тзв. управни одбор правно непостојећег Савјета (нема оснивачког акта, било каквих правила, пословника и сл.) који се састаје два пута годишње у Сарајеву на нивоу политичких директора министарстава спољних послова држава – чланица тог *de facto* и *de iure* неформалног органа. Савјету предсједава управо Високи представник, који је према цитираним Бонском закључку XI.2.б) сам себи практично додијелио овлаштења која није предвидио Мировни уговор.

Народна скупштина Републике Српске, као једна од уговорних страна и потписника Анекса 10 Дејтонског мировног споразума, на сједници одржаној 10. марта 2021. године, разматрајући Информацију о примјени Анекса 10 Дејтонског споразума, поред осталог је закључила:

„Народна скупштина Републике Српске констатује да су у складу са Анексом 10 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, чији потписник је и Република Српска, само стране уговорнице надлежне да траже постављање Високог представника. Бројни Високи представници су безобзирно урушавали владавину права, кршећи и међународно и домаће право, игноришући уско дефинисана ограничења мандата додијељеног Високом представнику Анексом 10. Народна скупштина Републике Српске уважава сваког представника међународне заједнице који искрено жели да помогне БиХ; ипак, због елементарног непоштовања владавине права у виду кршења Анекса 10 какво је испољено од стране свих Високих представника, Република Српска не може прихватити наметање било које личности за Високог представника, подсећајући да је постављање Високог представника условљено сагласношћу страна потписница Анекса 10 Дејтонског споразума. С тим у вези, Народна скупштина Републике Српске сматра да су досадашња номиновања, избор и потврђивање Високог представника недовољно транспарентни, јер није уважавана неопходност консултација и прибављања сагласности страна, како је предвиђено Анексом 10. Ово представља довољан основ за одбацивање било ког именовања Високог представника без процедуре предвиђене Анексом 10”.

Из наведеног се јасно закључује да став Народне скупштине Републике Српске, као једне од уговорних страна Дејтонског споразума, у погледу правног положаја Високог представника као уговорне институције, укључујући питање персоналног наименовања Високог представника у БиХ, очигледно има упориште у самој садржини Дејтонског споразума, па се не може сматрати произвољним.

VI. Закључак

Очигледна је вишегодишња пракса наметања закона у БиХ од стране Високог представника у БиХ. Како се види, овакво поступање је било критиковано од стране Венецијанске комисије, као и угледних правних стручњака, чак и у канцеларији Високог представника. Праксу наметања закона је потврђивао Уставни суд БиХ, па и Европски суд за људска права, иако граматичком садржином и правно-системском анализом Дејтонског споразума, с анексима, није могуће доћи до закључка о постојању норме која прописује законодавна овлаштења Високог представника у БиХ. Штавише, бројне законодавне интервенције у правни поредак БиХ од стране Високих представника најчешће нису претходно ни понуђене на усвајање скупштини, да би испуњавале критеријум предвидљивости, у конвенцијском смислу. Наметањима није претходио легитиман законодавни поступак (нацрт закона, јавна расправа, амандани, приједлог закона).

Исто тако, ако су тзв. Бонска овлаштења „извор права” за законодавну надлежност Високог представника у БиХ, како се годинама тврди, онда се изван разумне сумње закључује да Анекс 10 и не садржи овлаштење за доношење закона од стране Високог представника у БиХ. Ако нешто нисмо имали 1995.године, нисмо то могли добити ни 1997. године, уколико уговорне стране нису промијениле садржину Мировног уговора. Дејтонски споразум с анексима уговорне стране нису мијењале. Тзв. „привремене мјере” чак и према тексту Бонских закључака, таквих какви су, нису могуће у односу на Парламентарну скупштину БиХ, као јединог уставног законодавца на нивоу БиХ.

Упркос јасним правним условима за постављење Високог представника у БиХ, полтронски се пропагира како је Кристијан Шмит Високи представник, и да је то „*оштийейознаџа чињеница*”.

Вишедеценијским интервенцијама високог представника заборавља се да конститутивност народа није измишљена на Балкану, па се не може оспоравати у БиХ, бар док је не укину тамо гдје је настала. Не могу се легитимни захтјеви политичких представника изнова проглашавати „*етһнизацијом*”, а захтјеви да правосуђе у БиХ треба бити независно „*џолиџизацијом*”, те правосудни кадрови једног народа да „*имају истџорију бављења џолиџиком*”, а исту ствар за друге прешућивати; не може се ни прегласавање у Уставном суду БиХ називати „*судским акџивизмом*” иако за то нема упоришта у уставном поретку БиХ.

Све наведено је очигледно данајски поклон владавини права у БиХ. Умјесто рецепције стандарда владавине права, БиХ се враћа у предимперијално вријеме. Овакви методи демонстрације стране моћи у сувереној и независној држави су очигледно подијелили, а онда и заробили друштво, удаљавајући га не само од цивилизацијских правних тековина, већ и пријеко потребног помирења међу народима који живе у БиХ.

Goran Bubić, MA

attorney at law in Banjaluka

LEGAL AND REAL POSITION OF THE HIGH REPRESENTATIVE FOR
BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

In the paper, the author deals with the original competences of the High Representative for Bosnia and Herzegovina, according to the Agreement on Civilian Implementation of Peaceful Settlement (Annex 10 of the Dayton Agreement), as

well as with unacceptable practice differing from the provisions of the Peace Treaty. Instead of affirming the standards of the rule of law, Bosnia and Herzegovina was returned to the pre-civilization period. Foreign centers of power in a sovereign and independent state have divided and „captured” society, instead of the community being governed by the legitimate constitutional bodies of Bosnia and Herzegovina. The alleged democracy is trying to be established by autocracy. The long time practice of imposing laws in Bosnia and Herzegovina by the High Representative represents the devastation of the Dayton Agreement and its annexes. In spite of that, it seems that this type of governance has not yet produced all the expected results aimed at the centralization of the state to the detriment of the competences of the entities. The author takes a critical look at the numerous legislative interventions in the legal order of Bosnia and Herzegovina by the High Representatives, which were most often not even previously offered for adoption by the Assembly, in order to meet the criterion of predictability. It is underlined that the so-called Bonn powers cannot be a source of law for the legislative competence of the High Representative. The so-called temporary measures that have last for decades reinforce the impression of legal absurdity that evolves with the latest „legal superstructure” that the appointment of the current High Representative contrary the legal conditions from the Peace Agreement is a „generally known fact”.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Dayton Agreement, civilian implementation, High Representative for Bosnia and Herzegovina, Peace Implementation Council – PIC, Bonn powers

Датум пријема рада: 15. октобар 2023.

Датум прихватања рада: 3. мај 2024.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

UDK 340.12
316.334.4

*Др Иџор Миџровић**

Заменик Градског правобраниоца града Београда**

СОЦИОЛОШКА ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА, ПРАВНИ ПОЗИТИВИЗАМ И ПРИРОДНО ПРАВО

Сажетак:

У раду се разматра однос социолошке јуриспруденције, правног позитивизма и природног права. Социолошка јуриспруденција у односу на правни позитивизам и природно право уводи нови теоријски концепт у већ устаљен и све више превазиђен начин третирања проблема само кроз схватања позитивиста и јуснатуралиста. Роско Паунд, као творац социолошке јуриспруденције, уложио је огроман напор у тежњи да социолошку јуриспруденцију додатно оплемени како би је представио различитом у односу на правни позитивизам, док се према природном праву Паунд односи уз уважавање, поготово у делу у коме правни позитивизам третира у историјском контексту јер сматра да је природно право одговорило на изазове времена у тежњи за правдом и правичношћу.

Кључне речи: социолошка јуриспруденција, правни позитивизам, природно право.

I. Увод

У складу са тезом Роска Паунда (*Roscoe Pound*) о аутономности социолошке јуриспруденције,¹ подразумева се посебност овог дисципли-

* Заменик Градског правобраниоца града Београда, Одељење: Вождовац, Раковица и Чукарица – Координатор одељења.

** Електронска адреса аутора: adv.igormitrovic@gmail.com

¹ У чланку аутора под насловом „Социологија и филозофија права кроз призму социолошке јуриспруденције”, објављеном у *Браничу* бр. 3/2023, објашњен је појам социолошке јуриспруденције и њен однос са социологијом права и филозофијом права.

нарног пута у односу према социологији права, а свежина идеја овог теоретичара посебно је изражена и у комбинацији социолошке димензије права са филозофијом права. Међутим, ако говоримо о социологизирању права, правног поретка и правних појава, као доприносу развитака научне мисли и целокупног друштва, морамо истаћи значај проналажења одговора на изазове односа социолошке јуриспруденције према правном позитивизму и природном праву.

II. Дуалистичко посматрање права

У општем смислу може се рећи да је и у социолошким теоријама о праву (као и у целокупном опусу теорије о праву) значајно присутно дуалистичко посматрање права, што је одраз историјских корена промишљања о праву. Тако ћемо, на пример, дуализам препознати у Штамлеровом разликовању правилног и природног права са променљивим садржајем или у Петражицковом идентификовању позитивног и интуитивног права. На сличној научно-методолошкој матрици, социолошке теорије издвајају друштвено од државног права. Наравно, овакав концепт ће осавремењивањем научног социологизирања права бити екстензивнији и оплемењиван различитим представама, којима се разумевање права обогаћује.

*„Када су у ишћању концепцијална истраживања, јошово кроз целу историју могуће је разликовати два различита исхода: метафизичко-сјекулативан (филозофски) – практични, до XIX века изражен кроз јуснатурализам, и позитивниравни, који је најњу посвећивао истраживању позитивної права као скупа норми одређене врсте”.*² И тако је, могло би се рећи, кроз читав вишемиленијумски период, вођена стална идејна и мисаона борба између ова два концепта разумевању права, правних појава и њихове суштине. Биполарна супротстављеност ставова била је праћена (и данас је) њиховим прихватањем или одбацивањем од стране реалних друштвених, државних и правних поредака, остављајући различите последице по друштвени и правни живот. Лоши (и неретко погубни) резултати једног концепцијског приступа истовремено су представљали погодно тле за истицање аргументације друге концепцијске стране. Међусобно теоријско исцрпљивање позитивиста и јуснатуриста достигло је, у једном тренутку, врхунац њихове немоћи да пружи решења којима би се омогућио прихватљив и одржив развој државно-правног

² Душан Врањанац, „Општа теорија права – зачеци и домашаји”, *Правни записи*, бр. 1 (2016) 5.

поретка. Тако је ова теоријска посусталост у судару са друштвеном стварношћу открила све недостатке ригидних концепцијских приступа, који не прихватају отварање херметички затворених теорија; игнорисање потребе уважавања другачијег теоријског опсервирања третираних друштвених појава отворило је простор реакцијама кроз промишљања на тему права и правног поретка. Друштвеној мисли био је неопходан другачији правац погледа на право, којим би се омогућило откривање његове позадине, унутрашње садржине и појавних облика, а све то у циљу схватања функције која припада праву у друштву, како би се могли критички преиспитивати важећи правни пореци. Да би се стигло до способности теорије да изложи критикама постојеће стање права у друштву, претходно је било потребно утврдити одговарајућу појмовну категоризацију у правном оквиру. Зато се и социологизирање права, правног поретка и правних појава може сматрати доприносом не само даљем развоју друштвене научне мисли, већ и развоју целокупног друштва.

1. Правни позитивизам

Веома је значајно одговорити на изазове односа социолошке јуриспруденције према правном позитивизму и природном праву, јер је реч о увођењу новог теоријског концепта у устаљену навику (и све више превазиђену) третираних проблема само кроз схватања позитивиста и јуснатуралиста. Јер, засићеност правне теорије њиховим приступима праву истовремено је значила отварање широког поља за социолошке приступе кроз социологију права, а затим и кроз социолошку јуриспруденцију. Наравно, истицањем оваквог нашег схватања, свесни смо ризика, јер ће правна књижевност социолошку јуриспруденцију махом изводити и доживљавати као варијанту правног позитивизма.

„Различите варијанте правног позитивизма ипак су концепцијски веома блиске, с обзиром на то да имају неколико заједничких карактеристика: прво, позитивирање представља најмеродавнији критеријум за прављење разлике између права и неправа; друго, процеси утврђивања права схватају се као повратно везивање за стварна чињенична стања; треће, право се сматра позитивним у случајевима када и ако се оно уз искључивање метафизичких представа изводи из спознаје ‘позитивно’ задатих чињеница.”³

³ Сања Ђурђић, „Јуснатурализам и правни позитивизам у савременој америчкој јуриспруденцији”, *Зборник матице српске за друштвене науке*, Матица српска, бр. 144 (3/2013), Нови Сад, 2013, 501.

А, заправо, не бисмо могли са сигурношћу поједноставити и поистовећивати социолошки правни позитивизам и социолошку јуриспруденцију. То што социолошки правни позитивизам искључиво конкретну правну праксу сматра творцем правних норми којих се адресати придржавају⁴ не може бити довољан основ за подвођење социолошке јуриспруденције под варијанту правног позитивизма. Истина, допуштено је аналитички представљати варијације правног позитивизма кроз његове две основне варијанте; али, тиме се оправдавају разлике у методолошком опсервирању права и правних појава, што не треба да умањује дисциплинарни капацитет социолошке јуриспруденције. Посебно када је третирамо са становишта позитивиста и јуснатуралиста, с обзиром на то да је подједнако не приближавамо једнима или другима; чињеница да социолошка јуриспруденција откривањем недостатака једних и других доводи до њиховог међусобног приближавања не значи да је треба сврставати у оквире правног позитивизма. Наравно, „социјална јуриспруденција и прајмајизам јесу, на неки начин, укујношћу својих тежишта и настојања, двије сиране исте медаље”.⁵ Не спорећи прагматизам у бити социолошке јуриспруденције, ипак он није искључива опредељујућа суштина за њено разумевање, јер изворно покреће трагање за релевантним друштвеним чињеницама и снагама које имају друштвену моћ (валоризовану кроз правну моћ) утицаја на процесе, не само примене, већ и стварања права. Инкорпорирањем теорије интереса као кључне подстицајне полуге за остваривање правног живота, овом јуриспруденцијом право се социолошки третира, уз усмеравање пажње ка искуственој пракси проактивног поступка тумачења и примене права. Дакле, Паундова социолошка јуриспруденција „јесте покрет за прајмајизам у филозофији права, за ирилајоћавање начела и доктрина појребима људи, за стављање људској чиниоца у средиште и враћање лојике на њено право мјесто као инсјруменџа”.⁶

Осим тога, неприхватљивост прекомерног поистовећивања правног позитивизма са социолошком јуриспруденцијом може се аргументовано поткрепити и чињеницом о јуриспруденцији насталој у крилу англосаксонске породице права, која трпи критике и од јуснатуралиста, али и од позитивиста; истовремено, и јуриспруденција не остаје равнодушна према недостацима оба теоријска концепта.

⁴ *Ibid.*, 502.

⁵ Бојан Спаић, „Концепција примјене права Цона Ђуија у свом филозофском и социјалном контексту, *Филозофија и друштво*, бр. 2/2008, 233.

⁶ Наведено гледиште Т. Инђића из: „Паундово заузимање за филозофију права”, предговор за: Роско Паунд, *Увод у филозофију права*, Подгорица, ЦИД, 1996, 34, наводи Б. Спаић у нав. делу.

„Критичари јуриспруденције засноване на природном праву указују на одсуство консензуса поводом значења природног права и садржаја моралности. Пружајући одговор на ову дилему, правни позитивизам усваја секуларну правну науку која је заснована на јасно формулисаним и неутралним правилима и начелима. Критичари правног позитивизма заузврат тврде не само да не постоји јединствен, емпиријски одбрањив судски метод, већ да правила одвојена од нормативне основе могу довести до друштвено неоправданих резултата и лишити право моралног значења. Без моралне основе право је лишено ауторитета”.⁷

Простор јуриспруденције (америчке) довољно је широког опсега да обухвати разноликост ставова у којима се преплићу и усковитлало мешају различити теоријски концепти, тако да се не може рећи да је он ригидно одбојан за позитивисте или јуснатуралисте; односно, како се то истиче, у америчкој јуриспруденцији приметно је неколико доминантних токова, као што су: „*природној правна теорија, амерички правни реализам, 'Critical Legal Studies', право и економија, право и либерална теорија, комунистички реализам, феминистичка јуриспруденција и др.*”⁸ Овом низу свакако да припада и социолошка јуриспруденција, којој наведена ауторка додељује позицију теоријско-методолошких извора америчког правног реализма, поред Холмсовог прагматизма. Богатство различитих ставова поводом обележја правног реализма успешно је сажео Левелин:

„(1) Реалисти схватају право као нешто променљиво, а елементе променљивости виде у судском стварању права. (2) Право је средство за постизање циљева, па сагласно томе треба сваки део права сагледати са становишта жељеног циља и последица. (3) Друштво се брже мења од права. (4) Реалисти издвајају Кантово *Sein* и *Sollen* и сматрају да треба разграничити и истраживања. Раздвајање није константно већ је ограничено на изучавање чињеница. (5) Реалисти немају поверења у традиционалне појмове и правне норме. Норме се схватају као генерализовано предвиђање о ономе шта ће урадити судови. (6) Они сматрају да формулисане норме нису одлучујући за стварање судске одлуке, судска одлука је за њих рационализација *a priori*. За разлику од традиционалне теорије, залажу се за груписање случајева и ситуација у уже категорије и врсте. (8) Наглашавају нужност вредновања сваког дела права у односу на последице

⁷ Мира Гур-Ари, „Америчка јуриспруденција у трећем миленијуму”, *Америчка јуриспруденција XX века*, Новосадска асоцијација за теорију, етику и филозофију права, Нови Сад, 2006, 11.

⁸ Гордана Вукадиновић, „Савремена америчка јуриспруденција и наша теорија права на почетку XX века”, *Америчка јуриспруденција XX века*, Новосадска асоцијација за теорију, етику и филозофију права, Нови Сад, 2006, 23.

и истражују последице. (9) Сваки проблем права мора се анализирати у складу са овим претходним тачкама”.⁹

Из наведених основних обележја правног реализма, који се изграђује и кроз правац социолошке јуриспруденције, запажамо одређене (према нашем мишљењу значајне и видљиве) разлике у односу на класичан правни позитивизам. Критике на рачун правног реализма унеле су и теоријску ноту природног права, кроз јуснатурализам, што само додатно оправдава наше становиште о посебности научне и теоријске позиције социолошке јуриспруденције. Наравно, при томе смо свесни и сличности социолошке и позитивистичке школе, чију разлику део правне литературе третира да је терминолошке природе, јер

„реалистички правац наглашава значај процеса примене права и појединачних правних аката... Померање тежишта права са општих на појединачне правне акте (пре свега судске одлуке) условљено је коришћењем социолошког метода од стране реалистичке школе. За разлику од позитивизма који је истицао како појединачни правни акти треба да се доносе у складу са вишим правним актима у духу логике хијерархије правног система не улазећи у питање да ли се то у стварности тако и збива, реалистичка школа дала је одредбу праву имајући најпре у виду стварне односе у примени права, тј. стварни однос судске пресуде и закона”.¹⁰

Но, потребно је евидентирати и Паундове нескривене напоре да своју концепцију јуриспруденције вредносно оплемени и тиме је представи различитом у односу на правни позитивизам. Можда се то најлакше може запазити на примеру појма правног стандарда, чије се дефинишуће откриће управо и приписује Паунду. На овој његовој линији размишљања

„могли бисмо закључити да се појам правног стандарда односи на оно што припада идеалној слици права *ex aequo et bono*, што се у свом елементарном правном облику усталило више као идеја него као правна чињеница, и што би могло представљати минимум универзалности неког правног правила... Метафизичка димензија овог појма произлази из његове формално априорне природе: унапред се узима да су њиме обухваћене само максиме са потенцијом правичности и универзалности... Тим појмом се

⁹ Karl Lewellyn: „Some Realism about Realism”, 44 *Harvard Law Review*, 1931, 1222 и даље. Наведено према: Г. Вукадиновић, 24–25. Наведена ауторка се позвала на М. Ивковић, *Остварење права, његов карактер, однос и везе са стварањем права*, докторски рад, Подгорица, 1994, 101–103.

¹⁰ Момчило Живковић, „Дојринос америчких правних школа одређењу појма права”, *Америчка јуриспруденција XX века*, Новосадска асоцијација за теорију, етику и филозофију права, Нови Сад, 2006, 81.

истовремено квалификује правно правило као сврсисходно и пожељно, и квантификује критична мера његове прихватљиве општости. При том, не сме нас заварати чињеница да је идеал коме се тежи резултат сублимације правног искуства и знања, напредовања појединачне и релацијске норме до правила које се може уопштити, апсолутизовати и произвести у парадигму”.¹¹

Откривајући извор, материјалну садржину и функционалну суштину правних стандарда у поступцима правне праксе и примене права, Паунд истовремено препоручује препознавање несавршености права која узрокује потребу идеализовања кроз одређене правне и метаправне вредности, чиме се истовремено одступа од концепције правног позитивизма.

За разлику од тога, Келзен ће истицати да је нужно и апсолутно неминовно апсолутизовати нормативни приступ и тиме нормативно разумевање права и правних појава, чиме се оштро супротставља социолошким погледима на право. Тако ће он бити у напетим односима према социолошкој јуриспруденцији, одричући могућност да се у одређењу појма права открива било који узрок осим оних који се налазе на нормативном терену. Оваквим ставом, Келзен заправо негира могућност социологије права да обезбеди самосталност права као предмета научног сазнања.¹² С обзиром на овакву идејну нетрпељивост између келзеновског и социолошког разумевања права као научне појаве, сасвим је разумљиво да ће и социолошка јуриспруденција имати *a priori* оштар став према позитивном праву; социолошка јуриспруденција у односу према позитивном праву је критички мотивисана теоријска концепција, јер критикује аналитички методолошки приступ који ставове темељи априорно и интуитивно.

„Социолошко-правна теорија стоји на становишту да је стварање априорних концепата неоправдано, посебно јер су ти ставови емпиријски провјерљиви и потврдиви... Теорија позитивног права сматра да су правна правила довољна за управљање друштвеним односима. Социолошко-правна теорија сматра да су она само један од елемената у одређивању садржаја правног правила (без обзира на то да ли се ради о јасним правилима, правилима која садрже општа значења или дискреционим правилима)”.¹³

¹¹ Слободан Бељански, „Паундов појам правних стандарда, Америчка јуриспруденција XX века, Новосадска асоцијација за Теорију, Етику и Филозофију права, Нови Сад, 2006, 215–216.

¹² Ханс Келзен, *Главни проблеми теорије државе и права*, Подгорица, 2001, 8,13,14.

¹³ Дамир Бановић, *Савремена социолошко-правна теорија као кријтика правној*

2. Природно право

У односу према природном праву, Паунд се опходи уз уважавање онда када га третира у историјском контексту као филозофску теорију периода успона у развоју правне цивилизације. Јер, како истиче, природно право је одговорило на изазове времена тежњи за правдом и правичношћу, те га треба представити као изузетно стваралачку мисију у историји права. Но, Паунд му супротставља идеју о правној сигурности, сматрајући недопустивим да се ова идеја елиминише ради остварења вредносних идеала природног права. Ради се о периоду када је настала потреба да се обезбеди прихватљивост и примењивост Римског права на просторима прешироког пространства римске империје, те је било неопходно осмислити концепт права које ће превазилазити оквири градских зидина Рима, а истовремено бити ефикасно. Анализом првобитног настанка и развоја идеје природног права, Паунд запажа сличност ових процеса са збивањима на америчком правном подручју када су, кроз форму јуридичког емпиризма, биле прихватане матрице енглеског правног система. *„Био је то процес којим се проширивањем правила и сужавањем примене по аналогији, на основу генерализације, из почетака у виду максима, а касније постављањем принципа шире значења, и обазривим назначивањем нових решења, утирао смер и правац покушаја и грешкама.”*¹⁴ Природно право је теоријски обликовано током осамнаестог и деветнаестог века управо у простору уочених недостатака позитивног права и његове немогућности да одговори захтевима за индивидуалном слободом и тежњама за правдом.

III. Закључак

Имајући у виду чињеницу да је на основу блискости социолошке јуриспруденције и социологије права било тешко одредити се према месту социолошке јуриспруденције, с обзиром на стандардну релацију која постоји међу свим наукама, истраживањем на пољу одређивања места социологије и социолошке јуриспруденције закључили смо да само на први поглед ова два појма имају сличности, те да уствари оба носе са собом опасност од конфузије приликом утврђивања њихових научно-академских обележја.

позитивизма, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, 2018, 319.

¹⁴ Роско Паунд, *Увод у филозофију права*, ЦИД, Подгорица, 1996, 50.

Исто тако, закључили смо да је идеја социолошке јуриспруденције посебно изражена у комбинацијама социолошке димензије права са филозофијом права, јер потреба разумевања права кроз филозофску форму показује њену моћ да, преко презентираних идеја, искаже свој смисао којом се оцртава морална, правна и политичка карта друштва и то на основу рационалних објашњења за разумевање и значење права.

У овом чланку се говори о односу социолошке јуриспруденције, правног позитивизма и природног права, ослањањем на однос социолошке јуриспруденције, социологије и филозофије права, а све у циљу Паундове потребе да се одговори на дилему о академској аутономности и посебности социолошке јуриспруденције као дисциплине.

Паунд је користио сваку прилику, разматрајући однос социолошке јуриспруденције и правног позитивизма и природног права, да своју концепцију јуриспруденције оплемени до те мере да постави јасну дистинкцију између ових појава. У том односу он се према правном позитивизму и природном праву опходио са великим уважавањем, посебно истичући улогу позитивног права у историјском контексту где природно право посматра као филозофску теорију периода успона у развоју правне цивилизације.

Природно право је по Паунду одговорило на изазове времена тежњи за правдом и правичношћу, те га треба представити као изузетно стваралачку мисију у историји права.

Igor Mitrović, PhD

Deputy Public Attorney for the City of Belgrade

SOCIOLOGICAL JURISPRUDENCE, LEGAL POSITIVISM AND NATURAL LAW

Summary:

The paper discusses the relationship between the sociological jurisprudence of legal positivism and natural law. Sociological jurisprudence in relation to legal positivism and natural law introduces a new theoretical concept into the already established and increasingly overcome habit of treating problems only through the understandings of positivists and jusnaturalists. Roscoe Pound, as the creator of sociological jurisprudence, made a huge effort to further refine sociological jurisprudence in order to present it as different from legal positivism, while Pound treats natural law with respect, especially the part in which he treats legal positivism in a historical context. because he believes that natural law responded to the challenges of the times of striving for justice and fairness.

Key words: sociological jurisprudence, legal positivism, natural law

Датум пријема рада: 28. јануар 2024.
Датум прихватања рада: 23. март 2024.
ТИП РАДА: ПОЛЕМИКА
UDK 174:347.964.1(497.11)

*Ненад Војновић**
адвокат из Београда**

АДВОКАТСКА ЕТИКА – ПРОБЛЕМИ И НЕДОУМИЦЕ

Сажетак:

У чланку се износе примери понашања адвоката у међусобним односима и у односима између адвокатских комора који се могу сматрати противним етичким нормама адвокатуре. Аутор сматра да је, ради превазилажења такве ситуације, потребно радити на подизању свести адвоката о вредностима и начелима на којима почива професија. У том смислу, аутор се залаже и за истицање позитивних примера поштовања етичких правила, којих је много више од негативних појава, те за константан рад на прилагођавању Кодекса професионалне етике савременим условима и околностима у којима адвокатура постоји и дела.

Кључне речи: адвокатура, адвокатска етика, Кодекс професионалне етике, повреде етичких норми

І. Уводни оквир

Из сећања су избледели датум и тачно време одржавања једне од седница Скупштине Адвокатске коморе Београда – очекивано, с обзиром на чињеницу да је прошло готово 20 година. Међутим, у памћењу се сачувало доста тога са поменуте активности највишег органа ове Коморе. Остало је у сећању да се све догодило 2006. године, као и да је у питању била изборна Скупштина, на којој се бирао председник Коморе.

* Шеф Катедре за практична знања и вештине Адвокатске академије Адвокатске коморе Србије и тутор на *HELP* курсевима за самостално учење (у организацији Савета Европе), на тему „Етика за судије, тужиоце и адвокате” (в. приказ ових курсева и учешћа Адвокатске коморе Србије у њима у *Браничу* бр. 3/2022).

** Електронска адреса аутора: n.vojnovic@kovacevickolesan.com

Била је то прва седница Скупштине којој је као адвокат присуствовао и аутор овог текста. Свакако, аутор се присећа и свог тадашњег ентузијазма, и одласка на ту седницу са великим очекивањима, будући да је након свих година студирања, праксе, те полагања правосудног испита, коначно постао пуноправни члан елите коју зовемо адвокатура.

Ипак, у вези са поменутиим догађајем, највише се урезао у сећање један детаљ са саме седнице. Наиме, док је један од колега, кандидат за председника, са говорнице представљао свој програм, зачули су се звиждуци који су више подсећали на стадионску атмосферу него ли на елитни интелектуални скуп. Неадекватном начину комуникације, имајући у виду озбиљност догађаја и учесника у њему, нарочито је допринело гласно коментарисање другог колеге у сали. У питању је колега толико значајан за наш еснаф, да је познат и широј, а не само стручној јавности. Након што је саслушао говорника и његов позив адвокатском бирачком телу да га подржи, колега се надовезао речима да ће га и сам подржати; подржати, међутим, за један део тела, што је изречено у сленгу, на начин који не приличи нивоу дискусије ни у актуелним адвокатским *Вајбер* групама, а посебно не на седници Скупштине Адвокатске коморе Београда. Наравно, Кодекс професионалне етике адвоката и тада је, као и данас, један значајан сегмент прописа посвећивао међусобним односима адвоката, као колегиница и колега, и овакав вид понашања апсолутно је противан том Кодексу. Није нужно ни спомињати нашу обавезу да својим понашањем морамо чувати сопствени, као и углед адвокатуре.

Претходни опис и једна успомена с почетка ауторове каријере, заправо су само уводни оквир овог текста, чији је смисао и примарни циљ да проблематизује одређене појавне облике за које смо дубоко уверени да представљају примере кршења Кодекса професионалне етике адвоката. Њихов опис биће такав да се неће спомињати имена и презимена колегиница и колега који су били актери одређених ситуација, нити ће текст бити искоришћен за критику било кога од њих. Циљ је да анализирамо поједине активности како бисмо препознали тренутне проблеме са којима се суочава адвокатура. Уз то, текст претендује да прошири свест свих колега, као и свих читалаца ван струке, о томе зашто је значајно да Кодекс професионалне етике постоји, те зашто је несумњиво неопходно да се он поштује. На крају, аутор ће, из свог угла, наводити и одговарајуће предлоге, у смислу активности чијим би предузимањем можда могло доћи до побољшања тренутног стања. Свакако, аутор ће износити своје субјективно мишљење и различита запажања која, као и свако лично становиште, могу одступати од објективности. Уз све то,

подразумева се и додатно уважавање чињенице да се не могу све колегинице и колеге, па и већина њих, сложити са тим ставовима.

II. Начела Етичког кодекса и примери кршења

1. Повреде обавезе чувања угледа адвокатуре

Пре готово једне деценије, поново, аутор је присуствовао једној седници Адвокатске коморе Београда. Седница је одржана у великој сали Сава центра у Београду. Током расправе, за говорницу је изашла једна колегиница коју аутор текста изузетно цени и као човека, и као стручњака. Било је очигледно да су њени ставови толико иритирали председавајућег, да се усудио да јој неумесно добади како он зна шта је њен проблем, али је много матор да би јој баш он помогао. Алузија је свим присутним колегама била јасна, а несумњиво је и читаоци могу препознати. Ни колегиница није остала дужна, но њене речи нећемо препричавати, с обзиром да је у питању слична повреда Кодекса као у примеру из 2006. године. Свакако, таква повреда начињена је и од стране председавајућег у овој ситуацији, али је пример изабран услед чињенице да, за разлику од 2006. године, повреду Кодекса у овом случају чини онај ко председава Скупштини. Дакле, колега чија је обавеза да одржава ред на седници, који за то има и одговарајуће правне механизме, те који је, као изабрани први човек Коморе, дужан да даје пример осталима, решио је у описаном случају да колегиницу „почасти“ нимало пријатном алузијом.

Током кризе изазване епидемијом вируса корона, сви смо претрпели одређени ниво стреса и доживљавали различите кризне ситуације, у којима смо поступали на мање или више одговарајући начин, посежући за различитим решењима. Један од колега је једну од таквих ситуација одлучио да решава паљењем бенгалске ватре на крову стамбене зграде, што је понашање својствено сасвим другој друштвеној структури, која је, за разлику од адвокатуре, нагло ојачала од 1989. године наовамо. Ипак, Кодекс професионалне етике адвоката нас обавезује да у заступању, понашању, јавном иступању, као и у приватном животу који је доступан увиду јавности морамо да чувамо и властити, као и углед адвокатуре.

На једној од *Вајбер* група на којој се претежно налазе адвокати, током 2022. или 2023. године, одвијала се занимљива дискусија. Један од колега је, упадљиво желећи да поентира и истакне како има мноштво клијената и изузетно раширен посао, изјавио да му клијенти, пара-

фразираћемо на тренутак, чекају у реду испред канцеларије, а он, на просто, нема времена све да их прими и саслуша. Подсетићемо се овде да једно од начела Кодекса професионалне етике адвоката, на којима је утемељен читав Кодекс, носи назив „Одмереност“.

2. Неовлашћено иступање у име адвокатуре

Не тако давно имали смо две врсте друштвених активности које су алармирале велики број адвоката. Говоримо о протестима адвоката изазваним изменама прописа којима се уводе јавни бележници, као и изменом става Врховног касационог суда по питању спорова које су водили корисници различитих банкарских услуга против пословних банака. Истини за вољу, у овом другом случају, Врховни касациони суд је тврдио да није у питању измена, већ допуна раније заузетог става. Ипак, према мишљењу аутора, у питању је еклатантни пример измене већ заузетог става, који је касније довео до драматичног заокрета у ставовима нижестепених судова. Направљена измена била је заправо толика да је, опет према мишљењу аутора, значајније пољуљала владавину права, те је оправдано и размишљати о даљој судбини оваквог института заузимања правног става од стране највишег суда у Републици Србији. О ове две теме, које су намерно изабране, биће више речи нешто касније. За сада треба напоменути да су ове околности проузроковале неколико јавних иступа појединих колегиница и колега, који су говорили у име адвокатуре, иако се не налазе у органима Адвокатске коморе Србије, нити било које од комора у њеном саставу. Исто тако, нису добили ни ауторизацију ових органа да баш они јавно иступају испред Адвокатске коморе Србије и комора у њеном саставу. Сâм иступ није проблематичан, међутим, те колеге су јасно напомињале да иступају у име адвокатуре. Исто тако, организовано је и неколико уличних протеста у име адвокатуре, а да одлуку о томе нису донели органи Коморе. Према Кодексу професионалне етике адвоката, сваки адвокат дужан је да поштује Адвокатску комору и њене одлуке. У конкретним случајевима крије се низ опасности. Рецимо, аутор овог текста апсолутно се слаже са иступима 90% колега по питању измењеног става Врховног касационог суда – не толико у стилу изражавања, колико у суштини иступа и наглашавању чињенице да се на тај начин озбиљно нарушава владавина права. Међутим, веома је опасно да поједине колеге, без адекватне организације, у овом случају Адвокатске коморе Србије, било шта, попут каквих слободних стрелаца, причају у име адвокатуре, све и да је оно што говоре најпааметније и најбоље. Такво поступање истовремено даје легитимитет свим адвокатима да иступају

самостално, али са том разликом и уз ризик да могу говорити веома лоше, или најгоре по интересе адвокатуре и самих адвоката. Управо из ових и сличних разлога и јесте прописан овај део Кодекса, те је јасан циљ да се деловање адвоката спроводи организовано, преко комора. Дакле, то се не односи на јавне наступе адвоката у вези са општим питањима или конкретним предметима у којима заступају клијенте. Овде говоримо о иступању у име целокупне адвокатуре, а да то притом није организовано кроз неки вид коморске активности. Још боље се неопходност таквог иступања и поштовања Кодекса показала у вези са питањем уличних протеста. Током адвокатског протеста против прописа о јавним бележницима од пре 10 година, организовано је неколико уличних протеста, како у Београду, тако и у другим градовима у Србији. Сви они дешавали су се у организацији адвокатских комора, и сваки од њих је дао резултате. С друге стране, комора није организовала уличне протесте за такозване банкарске предмете, већ је то учинила група колегиница и колега самоиницијативно, чак и проширујући тај скуп са адвокатског на народни. Наравно, успех је изостао.

3. Непоштовање адвокатских комора као институција

Када говоримо о Кодексу професионалне етике и обавези поштовања самих комора као институција, у Адвокатској комори Београда за последњих 10-ак година били смо сведоци два истоветна начина понашања. Наиме, два сазива Управног одбора Адвокатске коморе Београда доносила су у периодима својих мандата две идентичне одлуке – да се Адвокатској комори Србије не плаћа део чланарине коју београдска комора наплати од својих чланова. На први поглед, посреди је слична ситуација као у претходном примеру, која се огледа у томе да се не поштују правила и унутрашња организација, односно одлуке адвокатских комора. У овом случају имамо и одређене квалификоване околности које овај вид поступања чине још опаснијим. Најпре, треба напоменути, ради избегавања било каквих недоумица, да предмет овог дела анализе није оцена исправности или неисправности ставова односно радњи Адвокатске коморе Србије, који се узимају као оправдање за неплаћање новца. Штавише, чак и ако узмемо да је Адвокатска комора Србије поступала неадекватно према члановима из Београда, такво њено деловање, ипак, не може оправдати непоштовање правила и организације. Поставља се питање шта представља проблем у оваквом поступању колегиница и колега из Београда. Најпре, унутрашња правила и унутрашњу организацију контаминирају чланови веома битног

извршног органа највеће Адвокатске коморе у саставу Адвокатске коморе Србије. Дакле, управо колегинице и колеге чији степен пажње нужно мора да буде виши у односу на остале чланове, два пута за последњих 10 година, у два различита сазива, доносе исту одлуку. У најкраћем, Адвокатска комора Београда наплаћује чланарину од сваког члана, уз јасну обавезу да део тих средстава пренесе Адвокатској комори Србије. Другим речима, сваки члан Адвокатске коморе Београда јесте дужник плаћања чланарине. У тој обавези постоје два повериоца – један је Адвокатска комора Србије, а други, у овом случају, Адвокатска комора Београда. Уз то, постоји и једна специфичност: један од поверилаца (Адвокатска комора Београда) наплаћује чланарину, а онда је у обавези да део тако наплаћене чланарине исплати Адвокатској комори Србије. Овако посматрајући, Адвокатска комора Београда је у два наврата незаконито располагала имовином својих сопствених чланова, задржавајући новчане износе на које нема право, и за које има јасну обавезу да мора да их исплати Адвокатској комори Србије. И понављамо, потпуно је ирелевантно да ли за такво поступање има или нема наводних разлога, јер је поступање недозвољено и нема никаквих оправдања за такав вид активизма. У овим радњама крије се и друга, можда још већа опасност. Адвокатска комора има јавноправна овлашћења, која јој је дала држава, па исто тако држава, под одређеним условима, може и да их одузме. Да ли је код таквог стања ствари мудро слати сигнале да ми, као адвокатура, ни сопствена унутрашња правила нисмо у стању да поштујемо?! Аутор је дубоко уверен да није.

III. Потреба за променама у понашању адвоката

Запитајте се сами, када ово читате, да ли сте били у ситуацији да са Вама контактира потенцијални клијент и саопшти Вам да има адвоката, али би желео да га промени, те Вас зове баш из тог разлога. Да ли је прво што урадите да позовете колегиницу или колегу и информишете их о оствареној комуникацији? Питање је, разуме се, реторичко.

Има ту још много примера, почев од различитих неодговорних истапа пред судовима, недоличног писања по *Вајбер* групама, покушаја рекламирања или пак отворених рекламирања, чувених „бандера”, још чувенијих фотомонтажа са најдегугантнијим садржајима. Но, те примере нећемо овде описивати, уверени да нам је свима потпуно јасно да нешто није у реду и да су неопходне измене. И управо ће на томе аутор инсистирати у даљем делу овог текста.

1. Потреба постојања Кодекса професионалне етике

Пре конкретнијих ствари које би се могле или, ако хоћете, морале променити, даћемо краћу аргументацију несумњиве потребе да имамо Кодекс професионалне етике адвоката, као и потребе да се он поштује.

Све професије, сви позиви на овом свету могу се делити по неколико критеријума, а један од њих је тај да ли имају Кодекс професионалне етике или га немају, макар не у писаној форми. Подробном анализом, уверени смо, утврдићемо да је кључни разлог за постојање оваког кодекса код одређених професија заправо то што су оне друштвено изузетно битне; толико су битне, да се не сме препустити савесности лица која се професијом баве да сама одређују шта је етички исправно, а шта није. Из тога следи да нико није смишљао текст Кодекса професионалне етике из некакве доколице или тек реда ради, већ потпуно супротно – свако слово тог Кодекса има разлог свог постојања и на неки, себи својствени начин, штити адвокатуру као професију. Адвокатима је, са једне стране, угодно да кажу да су адвокати; цењени су због тога у свом ужем окружењу, међу породицом, пријатељима, познаницима и клијентелом. Многи уживају углед адвоката и у широј јавности. За све то заслужни су сами појединци, колеге, као стручњаци од кредибилитета, али и адвокатура као професија; подсетимо, не само као професија, него и као уставна категорија. Заслужује ли онда та и таква адвокатура да јој чланови узвраћају „подржавањем“ за одређене делове тела, које одиста не бисмо смели у оваквој врсти обраћања да именујемо? Не заслужује! Заслужује ли онда та и таква адвокатура да се адвокати међусобно не поштују? Не заслужује! Заслужује ли наша професија да ми сами не поштујемо њена интерна правила, јер, ето, то је оправдано? Не заслужује! Излишно је и поставити питање заслужује ли наша професија коришћење најприземнијих и најдегунтантнијих садржаја у међусобној комуникацији. Верујемо да ће чак и актери таквих дијалога и аутори непримерених изјава бити сагласни да адвокатура то апсолутно не заслужује.

2. Потреба промене свести адвоката о вредностима и начелима професије

Јасно је онда да нешто треба да се промени. По мишљењу аутора, проблем није тако једноставан, нити је једнослојан, па му на такав начин не треба ни прилазити. Пре свега је битно да приметимо да проблеми које описујемо нису стари ни неколико година, ни тек неколико

месеци, о чему, између осталог, сведочи и пример из 2006. године, који је с намером и наведен. Далеко од тога, међутим, да су проблеми и тада настали. Према казивању по стажу старијих колега, такве седнице органа, уз готово идентичне садржаје, одржавале су се и много раније. Остале категорије нису биле баш такве, но можемо само констатовати да је ово што се данас дешава и чему сведочимо пре нека врста еволуције једне негативне појаве него ли дисконтинуитет некакве светлије прошлости од пре 30 година. Корен проблема, уверени смо, налази се у свести адвоката. Свест адвоката о вредности и начелима сопствене професије ваљало би да буде предмет једне детаљне анализе, коју ће, надамо се, Адвокатска комора Србије ускоро и спровести.

Да бисмо лакше разумели проблематику свести адвоката о својој професији, најбоље је, можда, да се вратимо на она два случаја из уводних делова текста. Присетимо се увођења јавних бележника у правни систем Републике Србије и промене става Врховног касационог суда у такозваним банкарским предметима. Ту смо били сведоци чињенице да се велики број адвоката побунио против контаминације владавине права. Баш то је била терминологија дискурса већине – „заштита владавине права“. У првом случају, уз ретке изузетке, сви адвокати заступали су становиште да законско решење о раду јавних бележника, онакво како је првобитно било замишљено, јесте потпуно уништење правне сигурности и онемогућавање грађанима да заштите своја права кроз адвокатуру као уставну категорију. У другом случају имали смо, грубо говорећи, три групе реакција. Прва група колегиница и колега, оних које су заступале тужиоце у тим предметима, била је озлојеђена изменом става Врховног касационог суда; најчешће је спочитавно да такво поступање Суда значи уништење владавине права и увођење правне несигурности. Другу групу чиниле су колегинице и колеге које су заступале банке у тим споровима. Ова група је била далеко малобројнија од прве, будући да банака има нешто мање од 30, док је број грађана који су их тужили био такав да се бројка изражавала са шест цифара, а претило је да оде и на седмоцифрену. Ова мала група колега била је задовољна изменом става, сматрајући је заправо допуном ранијег става, како је то тврдио и Врховни касациони суд (наравно, обилато коришћен у предметима). Трећу групу су чиниле колегинице и колеге који у тој врсти поступака нису ни учествовале – дакле, нити су заступале грађане као тужиоце, нити су заступале банке. Ове колеге никакав коментар нити став нису имале, једноставно, проблем измене става није их занимао. Истини за вољу, међу последњима је постојала и мала скупина оних који су изричито били против прве групе, истичући

да су појединци предмете стицали нечасно, противно Кодексу, па отуда нису подржавали идеју да Комора треба жустрије да реагује.

Додаћемо овим случајевима још два примера. Први од њих је кривични поступак који је у Републици Србији проузроковао поприличне одјеке у јавности. У том поступку један од новинара је на телевизији са националном фреквенцијом препричао поверљив разговор између браниоца и окривљеног, који је обављен у просторијама Полицијске управе за Град Београд. У другом предмету, такође кривичном, службеник из јавног предузећа решио је да се поиграва са јавним тужиоцем, те да му као доказ пошаље некакав снимак, али без 2 минута у којима се заправо и налази доказни материјал битан за даље кривично гоњење. У питању су неки од најтежих појавних облика угрожавања правне сигурности и владавине права. Упитаћете се, можда, у колико група су се овде поделиле колегинице и колеге изражавајући различите ставове и мишљење. Истина је да се нису поделиле уопште. Постојала је само једна група, коју ови догађаји, иако су у питању најтежа кршења владавине права, апсолутно не интересују.

3. Основни мотиви за реакцију адвоката на негативне појаве и етичке норме

Видели смо да обе групе примера, сва четири наведена случаја, имају заједнички именилац. Он се зове угрожавање, а у неким сегментима – и укидање правне сигурности и владавине права. Ипак, нису све описане појаве имале исти ефекат нити су проузроковале исте реакције адвоката. Шта је заправо подстакло реакцију код оне прве групе предмета? Увођење јавних бележника, онако како је замишљено, оставило би адвокате без значајног дела посла, а самим тим и без новчаних прилива. Колегицима и колегама који су заступале тужиоце у такозваним банкарским споровима ускраћен је велики део новца на име хонорара из тих спорова. С друге стране, они који су заступали банке имали су јасан интерес – њихов клијент ће од супротне стране наплатити трошкове. На крају, велики број колегицима и колега нема никакав новчани интерес из ових спорова, па њих дословно и не занима став Врховног касационог суда. Будући да у последња два примера, кривични поступци где новинар препричава садржину поверљивог разговора и фабриковање снимка, није било апсолутно никаквог утицаја на адвокатске хонораре, видели смо да је и реакција изостајала.

Тиме долазимо до закључка да је заједнички именилац деловања и изражавања мишљења огромне већине адвоката, заправо, новац. Вла-

давина права се у њиховом дискурсу само користи као својеврсна маска да се прикрије права мотивација, а то је новац. С једне стране, новац несумњиво јесте битан фактор у сваком позиву, па и адвокатском. Међутим, адвокатура као професија замишљена је тако да новац не сме бити доминантан, а посебно не једини покретач у раду било ког адвоката. Управо зато, између осталог, и постоји Кодекс професионалне етике, који прописује и основна начела и обавезе једног адвоката према свима – према Комори, према другим колегиницама и колегама, према клијентима, према противним странама итд.

4. Недопустива „подела” адвоката на „обичне” чланове и оне на функцијама

Анализирајући свест адвоката о сопственој професији, неизоставно се морамо дотаћи и проблема у односима адвоката, како међусобним, тако, посебно, у односима између адвоката и Коморе. С тим у вези, имамо поделе на „обичне” адвокате и оне на функцијама у коморама. У тој подели доминантан је став да су за све негативне ствари криви колегинице и колеге које се налазе у органима комора. Међутим, то је далеко од истине. Најпре, сваки адвокат је члан Коморе. У том смислу, сви су једнаки, те подела на оне који су на функцији и оне који нису – заправо не постоји. Сваки адвокат је дужан да се у одређеном степену и на извесном нивоу интересује за проблеме адвокатуре, као и да онима који су на функцијама предлаже боља решења, у складу са сопственим увидима. Они, пак, који су на функцијама – дужни су да те предлоге погледају, анализирају, формирају и понеку радну групу, те да онда приступе одговарајућим активностима са циљем решавања проблема. Потпуно је неетично да се адвокати који нису на функцији у некој од адвокатских комора понашају попут недовољно предузимљивих, неделатних политичара у опозицији, и да само критикују, без икакве намере да својим ангажманом било чему и допринесу. У посебном је нескладу са етиком критика која је посве неконструктивна, што најчешће јесте случај.

5. Потреба афирмисања позитивних примера испуњења етичких норми

Ако смо сагласни да је свест адвоката тренутно највећи проблем, треба видети како то да поправимо. То не може да учини један овакав текст. Како овај текст не би био само критички настројен према коле-

границама и колегама као групацији, споменимо и неколико изузетно позитивних ствари. Рецимо, један колега којег нећемо именовати, али ће се он свакако сам препознати у овим редовима, међу адвокатима шири свест да су управо они припадници групе ретких професија чији представници имају специфичан вид сатисфакције. А то је да дођу кући после радног дана, погледају се у огледало и са задовољством констатују чињеницу да су некоме помогли у решавању кључних животних проблема. Дотични колега истиче да можда само лекари такву привилегију имају чешће од адвоката. И управо то је тачно. Такав поглед на бављење адвокатуром и приступ раду заправо представљају испуњење ове професије у њеном пуном смислу, а да би то било могуће, сâм адвокат мора поступати у складу са основним постулатима етике.

Исто тако, други колега, којег такође нећемо именовати, одавно је научио аутора овог текста да адвокат или мора бити ауторитет свом клијенту, или му он и не може постати клијент. А може ли неко неетичан бити ауторитет било коме?

На крају, трећи неименовани колега, којег ће, верујемо, читаоци лако препознати, аутор је књиге која носи наслов: „Титула адвокат одузима ми право на страх“. Другим речима, адвокат приликом обављања свог позива мора бити храбар. Један од по свој прилици најтачнијих цитата о храбрости говори нам, парафразирајмо, да најпре морамо бити поштени да бисмо били храбри. И из последњих делова јасно можемо видети да је етика од есенцијалне важности у раду једног адвоката.

Оно што је, по мишљењу аутора, изузетно битно у даљој борби за професионалну етику, јесте препознавање чињенице да су позитивни примери у адвокатури бројнији од оних негативних. Проблем је, међутим, у томе што број негативних примера уопште није мали. Додатни проблем лежи у томе да колегинице и колеге које на изузетно частан и поштен начин раде свој посао – то чине некако нечујно, па и не могу да дају позитиван пример осталима.

Надајмо се да ће Адвокатска комора Србије, као и све коморе у њеном саставу, иницирати активности којима ће учинити видљивим ове позитивне примере, а указивати на проблематичност и штетност оних негативних, са циљем да се негативна поступања као таква евидентирају и коригују. У том смислу, било би изузетно делотворно да се организује серијал трибина на којима би говорници били најистакнутији и најискуснији адвокати који би преносили своје знање и искуство свима осталима. Све то може да се презентује и у одговарајућим часописима, на радионицама и сличним активностима.

Такође, могло би се размислити о формирању посебних радних тела која би се бавила искључиво проблемима у вези са Кодексом професионалне етике адвоката. Та радна тела могла би да служе и за својеврсну припрему споменутих трибина. Тренутно важећи Кодекс професионалне етике адвоката донет је 2012. године. Потпуно је јасно да су се одређене околности промениле, тако да се може размишљати о одговарајућим изменама, како би се текст овог изузетно битног прописа прилагодио садашњим потребама. То се посебно односи на коришћење модерних средстава комуникације, друштвених мрежа, али и на нека друга питања.

IV. Закључне напомене

Као својеврсни закључак овог текста можемо посебно издвојити поједине ставове.

Адвокатура је пуна позитивних примера када говоримо о примени Кодекса професионалне етике адвоката. Број негативних примера, ипак, није мали, нити је занемарљив. Уз то, поједини негативни примери имају екстремно висок садржај негативности, било да се ради о уличарским поступцима и коментарима појединаца, било да одређене радње спроводе колегинице и колеге у органима комора. Додатно, као и увек, ови негативнији примери видљивији су и упечатљивији. Свест адвоката је таква да општа добра, због којих је адвокатура и прописана као уставна категорија, нажалост, не добијају предност у односу на профит, премда смо сви научени да основни мотив за бављење адвокатуром није, и не сме да буде – новац. Неизмерно је важно да се сви адвокати замисле над овим питањима, те да, у зависности од увида, покушају унеколико да коригују своја поступања. Организационо, то би најбоље било да започне Комора –формирањем каквих радних група са циљем модернизације Кодекса, те серијом трибина на којима би говориле најистакнутији колегинице и колеге. Неопходно је да говоре они који су несумњиви ауторитети, те који својим делима и речима могу утицати и на остале да почну да примењују Кодекс и мало другачије схвате адвокатуру као професију. Од изузетне је важности и да сви адвокати спознају и прихвате да само активно и конструктивно учешће у активностима комора, без поделе на обичне и на адвокате функционере, може допринети даљем развоју адвокатуре. А самим тиме, и бољем положају свих нас у адвокатури.

Nenad Vojnović,
attorney at law in Belgrade

LAWYERS' ETHICS – PROBLEMS AND DOUBTS

Summary:

The article presents the examples of the behavior of the lawyers in mutual relations and in relations among the bar associations that can be considered as contrary to the ethical norms of the profession. The author believes that, in order to overcome this situation, it is necessary to raise awareness of the lawyers about the values and principles on which the profession rests. In this sense, the author advocates for highlighting positive examples of compliance with ethical rules, which prevail over negative trends, and for constant work on adapting the Code of Professional Ethics to modern conditions and circumstances in which the legal profession exists and operates.

Key words: advocacy, lawyers' ethics, Code of Professional Ethics, violation of ethical norms

Датум пријема рада: 15. мај 2024.
Датум прихватања рада: 22. мај 2024.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

UDK 351.756(497.11)
342.717(497.11)

Марко Штамбук
адвокат из Београда*

ПРОЦЕНА БЕЗБЕДНОСНОГ РИЗИКА И УЈЕДНАЧЕНО (НЕ)ТРАНСПАРЕНТНО ПОСТУПАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ДРЖАВАМА ЧЛАНИЦАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак:

Питање националне безбедности има кључни значај у управним поступцима који се тичу страних држављана, како у Републици Србији тако и у суседним државама које су чланице Европске уније. Без обзира на то да ли је странац поднео захтев за азил, привремени боравак, стално настањење или пријем у држављанство, у случају негативне процене безбедносног ризика, он ће бити одбијен, али уз упитан квалитет образложења одлуке, која се по правилу базира на поверљивим и, за странку, недоступним подацима националне безбедносне агенције. Тиме се флагрантно угрожавају основни правни постулати, јер су одлучне чињенице на основу којих се неке ускраћује конкретно право и/или намеће обавеза, познате само једној страни (доносиоцу одлуке). Оне државе које одобравају приступ таквим информацијама, то чине једино у изузетним ситуацијама и у ограниченом обиму. Дакле, сагледавајући карактеристике поступака у којима учешће узимају и безбедносне агенције, намеће се закључак да се ради о најнетранспарентнијим правним процедурама. Због тога је неопходно успоставити адекватан баланс, тако да механизми и мере заштите националне безбедности – од које, без поговора, зависи опстанак сваке државе и сигурност њених грађана – не буду неоправдано и несразмерно примењиване на уштрб прокламованих процесних права појединца.

Кључне речи: странци, национална безбедност, безбедносни ризик, тајност података, управни поступак, управни спор

* Електронска адреса аутора: advokatstambuk@gmail.com

І. Увод

Бранич број 2/2023 пружио је читаоцима ближи приказ појединих управних поступака, чији коначни, односно правноснажни исход диктира мишљење државног органа надлежног за заштиту безбедности Републике Србије.¹ Наиме, анализирани су предмети из области статусних питања странаца, попут права на привремени боравак, стално настањење или азил, а у којима, у првом степену, одлуку доноси Министарство унутрашњих послова, али уз претходно прибављање процене безбедносног ризика од стране Безбедносно-информативне агенције (БИА) или организационе јединице Министарства унутрашњих послова надлежне за борбу против организованог криминала и тероризма. Имајући у виду да је податак о томе да ли боравак странца на територији Републике Србије представља неприхватљив безбедносни ризик садржан у акту који је, по правилу, означен одређеним степеном тајности,² приступ том акту ограничен је искључиво на поступајуће органе. При том, није познато да ли наведене процене нуде подробније образложење или само пружају обавештење да, према мишљењу БИА-е или МУП-а, страни држављанин представља неприхватљив безбедносни ризик за Републику Србију. Дакле, у случају одбијања захтева по том конкретном основу, странка, као и њен правни заступник, неће имати могућност да се упознају са разлозима на којима се заснива таква одлука, што представља дискутабилно поступање са становишта Уставом загарантованих права на правично суђење, права на једнаку заштиту права и на правно средство, као и поштовања Европске конвенције о људским правима, прецизније Протокола број 7 уз Европску конвенцију о људским правима.

Коментаришући рад правосудних органа Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у политичким процесима почетком седамдесетих година, адвокат Јован Баровић приметио је да најпре тужилаштво, па затим и суд као потпуно тачно, обрађено и поуздано примају све што добију од тадашње Службе државне безбедности, док виши суд само констатује и потврђује што је већ утврђено на претходним инстанцама.³ Повлачећи паралелу пола века касније, делује да нека решења управних органа и пресуде Управног суда нису субстантивно различите од оних из периода једнопартијског система.

¹ Ана Тркуља, Марко Штамбук „Интереси безбедности државе и правна сигурност – (не)спојиви концепти”, *Бранич*, бр. 2/2023, 64.

² Сходно Закону о тајности података, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009.

³ Предраг Ј. Марковић, *Државни нејријашељи*, Вукотић медиа, Београд, 2023, 280–281.

Тема текста из споменутог броја Бранича, медијски је актуелизована после његовог објављивања, након што је БИА прогласила одређени број држављана Руске Федерације за неприхватљив безбедносни ризик и тиме их спречила да уђу у Републику Србију,⁴ продуже свој привремени боравак⁵ или остваре право на стално настањење.⁶ У настојању да победију такве наводе, неки од њих одлучили су да искористе доступне правне лекове, као и да тим поводом јавно иступе и ширем аудиторијуму скрену пажњу на описану праксу Министарства унутрашњих послова и органа у чијој је надлежности заштита безбедности Републике Србије. У питању су породице и појединци који су планирали да центар њихових животних активности буде у Републици Србији. Суштина образложења свих тих одлука, у које је аутор овог текста имао непосредан увид, своди се на цитирање релевантних норми и пуку констатацију да су донете на основу поверљивог изјашњења надлежног државног органа.⁷

⁴ Одлуком Министарства унутрашњих послова, Управе граничне полиције, СГП Београд о одбијању уласка у Републику Србију број 28-594/23 од 13. јула 2023. године, Пјотр Никитин привремено је био спречен да се врати у Републику Србију у којој од 2020. године ужива право на стално настањење.

⁵ Решењем Министарства унутрашњих послова, Управе за странце број 26.2-13712 од 11. јула 2023. године, Владимиру Волокхонском одбијен је захтев за продужење привременог боравка по основу запошљавања, док је одлукама истог органа број 26.2-1759/23 од 28. августа 2023. године и број 26.2-1761/23 од 29. августа 2023. године, брачном пару Иржански престало право на привремени боравак.

⁶ Решењима Министарства унутрашњих послова, Управе граничне полиције број 03.5-26-1984/23 од 15. јануара 2024. године, број 03.5-26-1560/23 и број 03.5-26-1562/23 од 6. октобра 2023. године, одбијени су захтеви за стално настањење које су поднели Елена Копосова из Београда и супружници Ирина и Сергеј Терех из Лознице.

⁷ Примера ради, пресудом У 10628/23 од 12. јануара 2024. године, у спору поводом тужбе руског држављанина Владимира Волокхонског, Управни суд само је констатовао да је „након извршених процена, надлежни државни орган за заштитију безбедности Републике Србије акшом, који је означен сшешеном шшјношти ‘поверљиво’, у који је суд извршио увид, досшавио мишљење да улазак или боравак шшжшоца на шшришшорији Републике Србије шшредшшавља нешшрихвашшљив безбедносни ризик, шш како је ожалбено решење засновано на шшридављеном мишљењу надлежној државној оршана за заштитију безбедности Републике Србије, у складу са одредбом члана 42 сшав 2 Закона о сшшранцима, суд налази да је шшравилно закључивање шшуженој да је шшрвосшшешшени оршан шшравилно шшосшшуйио када је одбио захшшев за шшродужење шшривременој боравка жалишшоу, шш да је шшрвосшшешшено решење засновано на закону из разлошша шшрошшисаних чланом 45 сшав 1 шшачка 4 Закона о сшшранцима а у складу са чланом 9 сшав 8 ишшшшјој закона”.

II. Неприхватљив безбедносни ризик у Европској унији

Након почетка међународног оружаног сукоба у Украјини, многе државе широм Европе увеле су посебне режиме за улазак, кретање и боравак држављана Руске Федерације на њиховим територијама. Један од разлога био је и наводна безбедносна опасност.⁸ Тако је Влада Чешке Републике, за сада на неодређено време, забранила издавања нових виза и боравишних дозвола држављанима Русије и Белорусије. Међутим, руски и белоруски држављани који су чланови породица држављана Европске уније и који бораве у Чешкој Републици, изузети су од ове забране. Поред тога, они који поседују визе за дужи боравак или привремени боравак и даље могу да обнове своја документа.⁹ Ова забрана је на снази од марта 2022. године, када је и Република Северна Македонија укинула безвизни режим за држављане Руске Федерације.¹⁰ Током друге половине 2023. године, Министарство унутрашњих послова Републике Литваније означило је укупно 1.654 белоруских и руских држављана као претњу по националну безбедност, делом на основу посебног упитника који је садржао питања о ставовима о међународном оружаном сукобу у Украјини. Као резултат тога, бројним руским и белоруским држављанима је одбијен захтев за азил, визу, обнављање привременог боравака или литванско држављанство.¹¹

У априлу 2024. године објављено је опширно истраживање под називом „*The Right to Know: Comparative Study on Access to Classified Data in National Security Related Immigration Cases*”, а које ће бити примарна референца у овом тексту. Аутори студије, анализирали су у којој мери 25 држава чланица Европске уније поштују стандарде проистекле из јуриспруденције Суда правде Европске уније и Европског суда за људска права, у контексту процесних гаранција (права страног држављанина на правично суђење и права на делотворан правни лек) у предметима

⁸ European Commission, Commission presents guidelines on stricter visa processing for Russian citizens, 2022, <https://shorturl.at/nP157>, приступљено 13. маја 2024. године.

⁹ Fragomen, Worldwide/Russia: Update on Visa Suspensions for Russian Citizens, <https://shorturl.at/adlNS>, 2024, приступљено 13. маја 2024. године.

¹⁰ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of North Macedonia, Visa requirements for entering the Republic of North Macedonia, <https://shorturl.at/lqIU7>, приступљено 13. маја 2024. године.

¹¹ Amnesty International, The State of The World's Human Rights, April 2024, <https://shorturl.at/dftAV>, 2024, приступљено 13. маја 2024. године.

у којима је постављено питање националне безбедности.¹² Каква је у погледу тога пракса држава из окружења и да ли туђи примери могу понудити смернице ка правичнијем поступању у Републици Србији?

Најпре треба истаћи да је према одредбама Закона о тајности података, којим је уређен јединствени систем одређивања и заштите тајних података у Републици Србији, прописано да се као тајни подаци могу одредити подаци од интереса за Републику Србију, који се према члану 8, нарочито односе на:

- 1) националну безбедност Републике Србије, јавну безбедност, односно на одбрамбене, спољнополитичке, безбедносне и обавештајне послове органа јавне власти;
- 2) односе Републике Србије са другим државама, међународним организацијама и другим међународним субјектима;
- 3) системе, уређаје, пројекте, планове и структуре које су у вези са подацима из тач. 1. и 2;
- 4) научне, истраживачке, технолошке, економске и финансијске послове који су у вези са подацима из тач. 1. и 2.

Тајност података одређује овлашћено лице,¹³ које најпре процењује могућу штету по интерес Републике Србије,¹⁴ а затим доноси одлуку о одређивању степена тајности која мора бити у писаном облику са образложењем.¹⁵ Према томе, да би се неки податак штитио као тајни, потребно је да се као такав одреди од стране овлашћеног лица, и то писаном и образложеном одлуком.

Међутим, одлуке надлежних управних органа¹⁶ и Управног суда¹⁷ не пружају информације о томе којом одлуком и од стране ког овлашћеног лица је одређена поверљивост безбедносне процене, као ни да ли је о томе уопште донета одлука из члана 11 Закона о тајности података. Додатно, не образлаже се ни постојање узрочно-последичне везе између објављивања таквих информација и последица које би, евентуално, због тога могле да настану по интересе Републике Србије.

¹² Katalin Juhász, *The Right to Know: Comparative Study on Access to Classified Data in National Security Related Immigration Cases*, Budapest, 2024.

¹³ Закон о тајности података, чл. 9. ст. 1.

¹⁴ Закон о тајности података, чл. 10. ст 3.

¹⁵ Закон о тајности података, чл. 11. ст. 1 и 4.

¹⁶ Решење Министарства унутрашњих послова, Управе за странце број 26.2-13712 од 11. јула 2023. године, решење Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Управе граничне полиције број 03.5-26-1488/23 од 14. августа 2023. године.

¹⁷ Пресуда Управног суда У 10628/23 од 12. јануара 2024. године.

Сходно члану 25 Закона о тајности података, овлашћено лице органа јавне власти опозива тајност податка, односно документа који садржи тајни податак и омогућава остваривање права тражиоцу, односно подносиоцу захтева на основу решења Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности у поступку по жалби, односно на основу одлуке надлежног суда у поступку по тужби, у складу са законом којим се уређује слободан приступ информацијама од јавног значаја и законом који уређује заштиту података о личности. Ипак, Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, одредбом члана 9 став 1 тачка 3, предвиђа да орган власти може тражиоцу ускратити приступ информацијама од јавног значаја, ако би тиме озбиљно угрозио одбрану земље, националну или јавну безбедност.

1. Република Грчка

Због релативне сличности са Републиком Србијом, на првом месту може се описати рад надлежних органа Републике Грчке, чији акти у којима су истакнути разлози националне безбедности, не садрже образложење, док подносиоцу захтева, односно његовом правном заступнику није дозвољен приступ поверљивим подацима на којима се одлука темељи. Поред тога што се не именује орган који је извршио безбедносну процену, одлуке не обухватају ни чињенични ни правни основ, иако управни органи имају обавезу да их наведу сходно релевантним прописима, и то без изузетака.¹⁸

Међутим, грчке судије имају право да, у току самог поступка, странкама допусте приступ спорним подацима, уколико установе да је одређивање њихове тајности неосновано.¹⁹ За разлику од судова Републике Грчке, на примеру предмета У 17777/2022, чији је основ спора био азил, може се видети да оцену поверљивих података од стране Управног суда са седиштем у Београду једино прати службена белешка да је

„у циљу утврђивања правилности чињеничног стања у управном поступку, а тиме и законитости донете одлуке у тој управној ствари, без непосредног саслушања тужиоца, веће суда отворило коверат са ознаком ‘поверљиво’ број 13–14753, као део достављених списа предмета и извршило увид у поверљиву документацију туженог органа, која у складу са посебним законом представља тајну у коју странке не смеју имати увид, након чега је коверат затворен (улепљен), у циљу очувања поверљивости документације достављене од стране државног органа (МУП).”

¹⁸ К. Juhász, 18–19.

¹⁹ *Ibid.*, 55–55.

2. Република Бугарска

Не много другачије, у Републици Бугарској одлуке се такође заснивају на необразложеном мишљењу Државне агенције за националну сигурност (ДАНС). Орган поступка добија мишљење у којем је само констатовано да „ДАНС располаже информацијом да лице *представља претњу по националну безбедност и да се с њим проишви удовољавању захтева*” без икаквих доказа који би поткрепили такву тврдњу. Међутим, странцу се пред жалбеним судом може омогућити ограничен приступ чињеничном основу у мери у којој је то неопходно за потребе поступка;²⁰ то значи приступ подацима на бази којих је донета негативна процена безбедносног ризика, али не и обелодањивање кључних доказа и методологије путем којих је изведен такав закључак. Судија ипак може да пресуди на основу чињеница и доказа који нису предочени странци и самом суду, али је једнакост „оружја” у одређеној мери обезбеђена.²¹

3. Република Мађарска

Што се тиче Републике Мађарске, која је често на мети критика због наводног нарушавања демократије и владавине права,²² у процедурама које се тичу уласка и боравка држављана трећих држава,²³ релевантни прописи те државе намећу обавезу поступајућем управном органу да пружи образложење, али само формално, будући да безбедносне агенције (Канцеларија за заштиту устава и Центар за борбу против тероризма) одбијају да дају детаљније појашњење свог става. Исто важи и за поступке азила које уређује Закон о азилу и који такође прокламује да одлука мора бити образложена, што постаје ирелевантно када се узме у обзир да се доносилац одлуке везује за процену безбедносне агенције. Процене не садрже објашњење о томе како је утврђено да страни држављанин представља претњу по националну безбедност,

²⁰ У складу са чл. 39 ст. 3 тач. 3 Закона о заштити тајних података Републике Бугарске.

²¹ К. Juhász, 19–20.

²² Тањуг, Европски парламент усвојио резолуцију о Мађарској, <https://shorturl.at/xrpFf>, 2024, приступљено 13. маја 2024. године.

²³ Држављани трећих држава су странци који нису држављани држава чланица Европског економског простора (Европске уније, Кнежевине Лихтенштајн, Краљевине Норвешке, Републике Исланд) или Швајцарске Конфедерације, а имају држављанство треће државе или су особе без држављанства.

јер би, по ставу безбедносних агенција, приступ тим подацима или само њиховом сажетку, довело до откривања информација о конспиративним методама њиховог прикупљања, чиме би се угрозила национална безбедност. С друге стране, органи који обављају послове у вези са азилом, кретањем или боравком странца такође немају приступ поверљивим подацима, тако да не могу ценити њихову пропорционалност приликом доношењу одлуке.²⁴

Међутим, у случајевима поништавања одлуке о усвајању захтева за азил, Регионални суд у Будимпешти је заузео став да орган у поступку азила не може истицати да је строго везан мишљењем безбедносне агенције и тиме пренети одговорност на другог представника државе. Сходно пресудама скоријег датума, управни орган мора донети сопствену детаљно образложену одлуку, а у ту сврху, безбедносни орган мора дозволити приступ и коришћење поверљивих докумената. Процене Канцеларије за заштиту устава и Центра за борбу против тероризма морају садржати чињенични и правни основ и могу се користити искључиво као смернице приликом одлучивања. Странка и њен правни заступник имају право на образложену одлуку, а како би им се омогућило да изнесу своје противаргументе. Од суда се такође може тражити и да испита да ли је количина података који су означени као поверљиви, сведена на најмањи могући обим. Поред тога, суд у складу са својим ингеренцијама може и да нареди безбедносној агенцији да открије релевантне информације.²⁵

4. Република Хрватска

Као државе које су припадале истом правном систему, Република Хрватска и Република Србија деле слична законска решења у појединим областима. Члан 98 став 5 хрватског Закона о управном поступку, на скоро идентичан начин као и члан 141 став 4 Закона о општем управном поступку Републике Србије, предвиђа да решења морају бити образложена на одговарајући начин. Приликом примене Закона о међународној и привременој заштити и Закона о странцима, Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске своја решења доноси на основу препорука Сигурносно-обавештајне агенције (СОА). Слично као и БИА у Републици Србији, СОА даје само мишљење о постојању или непостојању „безбедносне сметње” органу који је захтевао такву проверу. У погледу

²⁴ К. Juhász, 22.

²⁵ *Ibid.*, 50.

образложења одлука које се доносе у складу са одредбама Закона о странцима навешће се законска одредба и они подаци чије откривање не би могло да угрози интересе националне безбедности.²⁶ Уставни суд Републике Хрватске бавио се тим питањем у неколико предмета, па је тако 2015. године, поводом одлуке о одбијању захтева за пријем у држављанство, која је без образложења само упућивала на процену безбедносне агенције, установио да би недостатак ваљаног образложења спречио Управни суд да изврши своју дужност, као и да би такав приступ био у супротности са начелом уставности и законитости, односно одредбама члана 98 став 5 Закона о управном поступку.²⁷

У одлуци из јуна 2020. године, Уставни суд је заузео став да је судовима дозвољено да саопште сажетак садржаја поверљивих докумената или предметних доказа, а у циљу постизања баланса између права на делотворну судску заштиту, посебно начела правичног суђења са једне, и заштите безбедности Европске уније или њених држава чланица са друге стране.²⁸ Међутим, иста институција је већ 20. Октобра 2020. године у одлуци број У-III-2039/2017 изнела контрадикторан закључак да је „ускраћивање образложења због опасности по националну сигурност законом прописано ограничење темељног права на делотворну судску заштиту оних особа о чијем се боравку на подручју Републике Хрватске одлучује”.²⁹

5. Република Румунија

У поступцима азила, румунски Генерални инспекторат за имиграцију–азил и интеграцију има обавезу да образложи одбијајуће одлуке, али у пракси се само реферише на мишљење наведене институције. Исти је случај и са поступцима који се спроводе сходно Закону о странцима. Службеници Генералног инспектората за имиграцију–азил и интеграцију, који поседују одговарајући сертификат, имају право да приступе поверљивим подацима на којима заснивају одлуку, али само у мери у којој је то неопходно за обављање њихових дужности. Мишљење овог органа је да нема овлашћења да неку особу прогласи претњом по националну безбедност, те не испитује оно што је, по ставу Румунске обавештајне службе, већ утврђено.

²⁶ Закон о странцима, чл. 5 ст. 2, *Народне новине*, бр. 133/20, 114/22, 151/22.

²⁷ Одлука Уставног суда Хрватске број У-IIIБ-7838/2014, став 5.

²⁸ Одлука Уставног суда Хрватске од 24. јуна 2020. године, број У-I-1007/12.

²⁹ Одлука Уставног суда Републике Хрватске број: У-III-2039/2017 од 20. октобра 2020. године и три издвојена мишљења судија, параграф 10.1.

Међутим, од 2018. године у предметима принудног удаљења странаца у циљу заштите националне безбедности, уз судски позив, лице добија и обавештење о чињеничним разлозима протеривања. Тачније, након разматрања законитости и основаности послатих поверљивих података, надлежни тужилац саставља резиме у вези са предлогом који је дала обавештајна служба. Та два документа прослеђују се поступајућем суду, који затим позива страног држављанина и у прилогу му доставља поменути акт тужилаштва који обухвата наводе у вези са његовом умешаношћу у радње које угрожавају националну безбедност.³⁰

6. Република Словенија

Због високог степена транспарентности, Република Словенија је добила засебан поднаслов у напред наведеном истраживању, јер се показало да је једина држава Европске уније (изузимајући Краљевину Данску и Републику Италију које нису биле обухваћене студијом), у којој сви учесници у поступку имају приступ поверљивим подацима на којима се заснива управни акт. Словеначки Закон о општем управном поступку наводи да странка у поступку има право увида у документе који садрже поверљиве податке, ако су коришћени у поступку и чине основ одлуке. Једино ограничење огледа се у томе што странка не може да копира или преписује списе предмета.

Међутим, то ипак не значи да управни органи и Словеначка обавештајно-безбедносна агенција (СОВА) не покушавају да задрже ексклузивно право на одређене информације, попут колега из бивших република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Тако је у једном предмету Управна јединица за азил, своју одлуку о ускраћивању права на супсидијарну заштиту – због сумње да је подносилац захтева учествовао у извршењу дела супротних циљевима и принципима Уједињених нација, засновала на поверљивим подацима (повереним од стране – СОВА-е), а које је одбила да саопшти, тврдећи да би тиме прекршила Закон о тајности података, с обзиром да је СОВА одбила да уклони ознаку поверљивости. Врховни суд је потом пресудио да ипак мора бити примењен Закон о управном поступку који не дозвољава да странка не буде обавештена о поверљивим подацима на којима се одлука органа управе заснива. Том приликом, највише судско тело Републике Словеније додатно је нагласило да није довољно да су поверљиви подаци доступни само суду, већ се мора обезбедити и поштовање права

³⁰ К. Juhász, 31.

на одбрану. Након ове пресуде, Управни суд је открио поверљиве податке подносиоцу захтева за азил и његовом адвокату. На почетку рочишта, суд је ове податке прво предочио странкама, затим је судија известилац прочитао предметну документацију, после чега је веће саслушало подносиоца захтева на предлог његовог адвоката.³¹

III. Закључак

На први поглед може се закључити да нема приметне разлике између држава у настојању њихових безбедносних служби да буду одлучни фактор у управним поступцима који се тичу статусних питања страних држављана. Није спорно да је улога органа који су задужени за очување безбедности круцијална и неупитна у сваком друштву. Такође, разумљиво је да због своје специфичне природе, доступност информација са којима располажу и начин њиховог прибављања, мора бити лимитирана у извесном смислу. С тога је нужно да постоје одговарајући механизми који ће спречити њихову потенцијалну арбитрерну примену, односно осигурати поштовање начела законитости.

Како се види из наведених примера, претежно су судови ти који иступају из позиције немих посматрача и теже ка томе да чињенично стање буде потпуно утврђено. Тако у Републици Грчкој, судије могу дозволити странкама увид у поверљиве податке, уколико сматрају да нема основа да они остану поверљиви. У Републици Бугарској, странка у судском поступку има могућност да се, барем делимично, упозна са разлозима за доношење одлуке. Мађарски судови од управних органа захтевају активнији приступ приликом оцене навода безбедносних агенција. У Републици Румунији, законитост и основаност поверљивих информација проверава тужилаштво, што представља један од нивоа контроле, док је у Републици Словенији, обезбеђена скоро потпуна транспарентност. Према томе, постоје различити модалитети путем којих би сваки појединац, па и онај који је окарактерисан као неприхватљив безбедносни ризик, могао да ужива право на правично суђење, односно право на једнаку заштиту права и делотворно правно средство, а да се при том не угрози и не компромитује рад безбедносних органа. За то је ипак потребно ангажованије поступање контролних инстанци, које ће инсистирати на квалитету донетих одлука и доследности у примени процесних гаранција странака.

³¹ *Ibid.*, 36.

Marko Štambuk

attorney at law in Belgrade

SECURITY RISK ASSESSMENT AND HOMOGENEOUS (NON)TRANSPARENT PRACTICE IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES**Summary:**

The question of national security is of key importance in administrative procedures concerning foreign citizens, both in the Republic of Serbia and its neighboring countries which are members of the European Union. Regardless of whether a foreigner has submitted a request for asylum, temporary residence, permanent residence or citizenship, in the event of a negative security risk assessment, it will be rejected, but with an arguable quality of the explanation of the decision, which is usually based on confidential and, for the party, undisclosed information coming from the domestic security agency. This flagrantly endangers the basic legal postulates, as decisive facts, by which someone is denied a right and/or imposed a certain obligation, are solely available to one side (the decision-maker). Those countries that grant access to such information do so only in exceptional situations and to a limited extent. Therefore, considering the characteristics of the procedures in which security agencies also take part, it can be concluded that they are the most non-transparent legal proceedings. Due to this reason, it is necessary to establish an adequate balance, so that the mechanisms and measures for the protection of national security – which is unquestionably essential for the existence of every state and safety of its citizens – are not unjustifiably and disproportionately used to the detriment of the well established procedural rights of an individual.

Keywords: foreigners, national security, security risk, classified data, administrative procedure, administrative dispute

Датум пријема рада: 10. мај 2024.

Датум прихватања рада: 15. мај 2024.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

UDK 342.565.2(497.11)

Мр Данило Р. Пашајлић*

адвокат у Београду**

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА УСТАВНОГ СУДСТВА

Сажетак:

У чланку се, поводом навршених шездесет година од увођења уставног судства у правни систем Југославије односно Србије, истиче значај Уставног суда и указује на његов рад на очувању уставности и законитости у овом периоду. Аутор приказује, према важећем Уставу Републике Србије, статус Уставног суда, његове надлежности и функције, начин избора судија и њихов положај, поступак пред Уставним судом, његове одлуке и њихова дејства, те даје и осврт на ранија уставна решења о овим питањима.

Кључне речи: Устав, Уставни суд, надлежности Уставног суда, контрола уставности закона, уставна жалба

I. Уводне напомене

Прошло је више од два века када су установљени темељи судске контроле уставности (случај *Marbury v. Madison*, 1803, САД) и један век од када је установљен Уставни суд као посебан орган за заштиту устава (Устав Аустрије из 1920. године).

Код нас, навршило се шездесет година од успостављања уставног судства у уставно-правном систему.

Уставно судство, као самостална институција, конституисано је 1963. године на основу Устава СФРЈ и Устава социјалистичких република, када је основан Уставни суд Југославије и уставни судови у

* Шеф Катедре за јавно право Адвокатске академије Адвокатске коморе Србије.

** Електронска адреса аутора: vericamarinkovicbg@gmail.com

социјалистичким републикама, као четвртој држави у континуитету у Европи у којој је успостављено уставно судство.

Уставни суд Србије основан је 26. јуна 1963. године Одлуком Народне скупштине о избору председника и судија донете на основу одредбе члана 171 став 1 тачка 8 Устава Социјалистичке Републике Србије од 1963. године. Закон о Уставном суду проглашен је 25. децембра 1963. године, а Уставни суд је почео са радом на Сретење, 1964. године.

Уставом СФРЈ од 1974. године и уставима република и покрајина, такође, били су конституисани уставни судови, као самостални органи којима је поверена заштита уставности.

Устав Републике Србије од 1990. године, и Устав Републике Србије од 2006. године посебне одељке посвећују уставности и законитости, њиховим гаранцијама те Уставном суду као посебном органу коме припада заштита уставности, као и заштита законитости у складу са Уставом.

Због тог јубилеја, као и значаја Уставног суда и његовог рада на очувању уставности и законитости у овом периоду, у овом чланку се, у основним цртама, говори о статусу Уставног суда, начину избора судија у протеклом периоду, његовим функцијама, поступку пред Уставним судом и његовим одлукама, према важећем Уставу Републике Србије, са освртом на ранија уставна решења.

II. Системи контроле уставности закона

Претпоставка за постојање владавине права јесте да две државне власти, извршна и судска власт, буду под законом. Али то није довољно. Потребно је да и трећа државна власт, законодавна власт, буде под Уставом.¹ Тако је настала нова државна власт – контрола уставности закона.

У теорији су се мишљења о тој новој државној власти поделила у две групе, а с тим у вези и институционална решења.

Прво мишљење изнео је председник Врховног суда САД, Џорџ Маршал, у познатој пресуди *Marbury v. Madison*, 1803. године. Поводом овог спора (који се односио на именовање једног мировног судије) Маршал је протумачио одредбу одељка 2 члана III Устава САД тако да „судска власт [ће се] проширати на све случајеве по закону и правичности, који проистичу из овог Устава, закона Сједињених држава ..., иако да она даје

¹ Ратко Марковић, „Уставно право”, *Приручник за полагање правосудној испити*, Четврто осавремењено издање, Београд, 2014, 171.

право суду да оцењује сагласност закона са Уставом као највишим законом земље". У образложењу одлуке у поменутом спору, суд је заузео становиште да „*је функција и дужност судске власти да каже шта је закон.*”²

Од тада су у САД и у земљама које су тај систем прихватиле (Канада, Мексико, Аустралија, Нови Зеланд) редовни судови отпочели да врше контролу уставности закона као проширење судске функције.

Друго мишљење изложио је аустријски правни теоретичар Ханс Келзен, чијом је заслугом у Уставу Аустрије од 1920. године контрола уставности закона поверена посебном државном органу, Уставном суду, који ту делатност врши као своју основну.

По угледу на тај устав, ово решење су прихватиле Чехословачка (Уставом од 1920. године) и Шпанија (Уставом од 1931. године).

У периоду после Другог светског рата уставни суд као државни орган који врши контролу уставности формиран је у Аустрији, Италији, Немачкој, Турској, Југославији, Кипру, после седамдесетих година двадесетог века и у Грчкој, Шпанији, Португалу, Француској, а у бившим реалсоцијалистичким државама осамдесетих и деведесетих година двадесетог века.³

У Француској контролу уставности врши посебан државни орган, а не судски орган, под називом Уставни савет.

III. Састав и избор уставног суда

У овом делу чланка даје се преглед састава и избора Уставног суда од његовог оснивања па до данас.

1. Устав СР Србије из 1963. године

Устав Социјалистичке Републике Србије из 1963. године⁴ посвећује посебну главу XIII Уставном суду Србије (чланови 229–235), предвиђајући одредбом члана 235 да се републичким законом ближе одређује надлежност и поступак Уставног суда и правно дејство његових одлука, а да Уставни суд самостално уређује своју организацију и рад.

² Ратко Марковић, *Уставно право*, Београд, 1982, 711.

³ О развоју уставног судства у Европи, видети Владан Петров, *Уставно право*, Београд, 2024, 264 и 265.

⁴ Устав Социјалистичке Републике Србије из 1963. године, објављен је у *Службеном гласнику СР Србије*, бр. 14/1963.

Уставни суд Србије имао је 11 чланова (председника и 10 судија), чији су избор и разрешење били стављени у надлежност Скупштине Социјалистичке Републике Србије, која је тада имала три већа, а избор судија је био у њиховом равноправном делокругу. Председник и судије Уставног суда бирају се на осам година и могу бити поново бирани само још за следећи период од осам година, с тим да се половина броја судија Уставног суда бира после сваке четврте године.

Питање правног положаја судија Уставног суда било је уређено на следећи начин:

- неспојивост (сукоб интереса) са функцијом посланика Републичке скупштине, чланова Републичког извршног већа, функционерима или службеницима органа државне управе или другог којег суда,
- уживање имунитета као и републички посланици,
- строги услови за разрешење пре истека мандата.

2. Устав СР Србије из 1974. године

Уставни суд је и према Уставу СР Србије из 1974. године имао 11 чланова (председника и десет судија), који су бирани на осам година, али од 1974. године није било могућности поновог избора.⁵ Задржана је неспојивост са функцијама у државним и самоуправним органима и имунитет који су имали делегати у Скупштини Србије. О имунитетским правима судија и председника Уставног суда Србије одлучивао је Уставни суд.

Председник је биран на годину дана и мењао га је други члан суда. Председник и судије Уставног суда Србије бирани су непосредно на заједничкој седници већа Скупштине СР Србије.

Прописани су били, такође, строги услови за разрешење пре истека мандата. Председник и судије Уставног суда Србије могли су пре истека мандата бити разрешени само ако сами то затраже, ако буду осуђени за кривично дело на казну лишења слободе или ако трајно изгубе радну способност за вршење своје функције, о чему је одлучивао Уставни суд и о томе обавештавао Скупштину СР Србије.

3. Устав Републике Србије од 1990. године

Устав Републике Србије, који је донет на седници Скупштине Социјалистичке Републике Србије, одржаној 28. септембра 1990. године, задржао је Уставни суд као једну од најважнијих институција.

⁵ Чл. 407 ст. 1 и 2 Устава СР Србије од 25. фебруара 1974. године.

Бирање и разрешење председника и судија Уставног суда остало је у надлежности Скупштине, али је сада кандидате за председника и судије Уставног суда Народној скупштини предлагао Председник Републике.

Уставни суд састојао се од девет судија, а функција судије Уставног суда била је стална, као и судија редовних судова. Сталност судијске функције требало је да буде једна од гаранција независног положаја Уставног суда.

Председник Уставног суда бира се из реда судија на пет година и не може бити поново биран на исту функцију.

Судија Уставног суда не може вршити другу јавну функцију или професионалну делатност.

Устав не предвиђа никакве услове у погледу избора за судију Уставног суда, па ни да мора бити правни стручњак.

Судија Уставног суда ужива имунитет као и народни посланик. О имунитету судије Уставног суда одлучује Уставни суд.

4. Устав Републике Србије из 2006. године

Устав Републике Србије из 2006. године, који је коначно усвојен на републичком референдуму одржаном 28. и 29. октобра 2006. године, ступио је на снагу 8. новембра 2006. године. Сагласно одредби члана 9 Уставног закона за спровођење Устава Републике Србије, Уставни суд је конституисан 12. децембра 2007. године, полагањем заклетве судија које је изабрала Народна скупштина 24. новембра 2007. године, и судија које је именовано Председник Републике, 7. децембра 2007. године.

Према одредби члана 172 Устава РС, Уставни суд чини 15 судија који се бирају и именују на девет година.

У избору судија Уставног суда, који треба да буде основа за објективан и независан рад Уставног суда, учествују све три државне власти. Тако, пет судија Уставног суда бира Народна скупштина, пет именује Председник Републике, а пет општа седница Врховног суда.

Народна скупштина бира пет судија Уставног суда између десет кандидата које предложи Председник Републике, Председник Републике именује пет судија Уставног суда између десет кандидата које предложи Народна скупштина, а општа седница Врховног суда именује пет судија између десет кандидата које на заједничкој седници предложе Високи савет судства и Високи савет тужилаца.⁶

⁶ Чл. 172. ст. 1, 2 и 3 Устава РС; Амандманом XXX замењен је члан 172. ст. 2 и 3 Устава Републике Србије

Са сваке од предложених листа кандидата један од изабраних кандидата мора бити са територије аутономних покрајина.

Мандат судије Уставног суда као јавне функције временски је орочен, тако да једно лице може бити бирано или именовано за судију Уставног суда највише два пута. По први пут у Уставу су прописани услови за избор (именовање) судије Уставног суда, који су везани за стручност и биолошку зрелост кандидата.

Одредбом члана 172 став 5 Устава РС предвиђено је да се судија Уставног суда бира и именује међу истакнутим правницима са најмање 40 година живота и 15 година искуства у правној струци.

Председника Уставног бирају судије Уставног суда из свог састава на период од три године, тајним гласањем. Закон о Уставном суду предвидео је могућност поновног избора (члан 23 став 2). У случају да председник Уставног суда не буде изабран, функцију председника, до избора, врши заменик председника односно судија најстарији по годинама.

Нespoјивост судијске службе с другим јавним или професионалним функцијама или послом готово је апсолутна, јер судија *„не може вршити другу јавну или професионалну функцију ниши посао изузев професуре на правном факултету у Републици Србији, у складу са законом.“*

Као и раније, судија Уставног суда ужива имунитет као народни посланик. О његовом имунитету одлучује Уставни суд.

Важно статусно питање које се тиче престанка дужности судије Уставног суда, уређено је тако да судији Уставног суда дужност престаје: (1) истеком времена на које је изабран или именован, (2) на његов захтев, (3) кад напуни законом прописане опште услове за старосну пензију, (4) разрешењем.

Према одредби члана 174 став 2 Устава РС, судија се разрешава ако повреди забрану сукоба интереса, трајно изгуби радну способност за дужност судије Уставног суда, буде осуђен на казну затвора или за кажњиво дело које га чини недостојним дужности судије Уставног суда.

IV. Надлежности Уставног суда

Основна надлежност Уставног суда јесте решавање уставних спорова односно контрола уставности закона и других општих правних аката и контрола законитости подзаконских аката. То је тзв. општа нормативна контрола права због које је Уставни суд и конституисан као посебан, независан државни орган.

Суштина ове контроле је поштовање хијерархије општих правних аката на чијем врху стоји Устав, са којим сви остали општи правни акти морају бити у сагласности.⁷

Остале надлежности Уставног суда су изведене и не чине суштину уставног судства. У свакој држави у којој постоји, уставни суд врши контролу уставности нормативних аката, а остале његове функције зависе од конкретног уставног система.⁸

1. Устав СР Србије из 1963. године

Према одредбама члана 229 Устава СР Србије из 1963. године, Уставни суд је одлучивао о сагласности републичког закона са Уставом Србије, о сагласности статута друштвено-политичке заједнице са Уставом Србије и републичким законом и о сагласности других прописа и других општих аката органа и организација са Уставом Србије, републичким законом и другим републичким прописом.

Решавао је спорове о правима и дужностима између друштвенополитичких заједница на територији Републике, ако за њихово решавање није била предвиђена надлежност другог суда.

Решавао је и сукобе надлежности између судова и републичких органа, као и између судова и других државних органа на територији Србије.

Уставном суду била је поверена и заштита појединачних права – одлучивањем о заштити права самоуправљања и других основних слобода и права утврђених Уставом кад су та права и слободе повређени појединачним актом или радњом од стране државног органа и у другим случајевима које одреди закон, а законом није обезбеђена друга судска заштита.

Уставни суд је имао и одређене саветодавне и предлагачке надлежности – праћење појава од интереса за остваривање уставности и законитости и на основу тога давање републичкој Скупштини мишљења и предлога за доношење закона и предузимање других мера ради обезбеђивања уставности и законитости и заштите права самоуправљања и других слобода и права грађана и организација.

Кад Уставни суд нађе да закон или други пропис није у супротности са Уставом или са републичким законом, могао је поводом примене тог

⁷ Устав је највиши правни акт Републике Србије. Сви закони и други општи правни акти морају бити сагласни са Уставом (чл. 194 ст. 2 и 3 Устава РС).

⁸ В. Петров, 279.

прописа одлуком утврдити за тај пропис „*његов смисао који одговара Уставу, односно републичком закону*”. (Члан 234 Устава СРС из 1963. године).

2. Устав СР Србије из 1974. године

Промене Устава из 1963. године започете крајем шездесетих година, настављене су почетком седамдесетих доношењем уставних амандмана и завршене доношењем Устава из 1974. године. Према Уставу из 1974. године у уставном правном систему Републике Србије постојала су три уставна суда: Уставни суд Србије, Уставни суд АП Војводине и Уставни суд АП Косова.

У односу на Устав из 1963. године задржана је нормативна контрола као најважнија уставно судска надлежност, а изостављена је надлежност заштите појединачних права и тумачења устава.

Уставни суд је одлучивао: – о сагласности републичког закона са Уставом СР Србије, осим закона који се доносе сагласношћу Скупштине СР Србије и скупштина аутономних покрајина; – о сагласности покрајинских закона и других прописа и општих аката државних органа, организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница са Уставом СР Србије, другим републичким прописом, као и о томе да ли су ти акти у супротности са савезним прописом, за чије извршење су одговорни органи у Републици; – решавао је спорове о правима и дужностима између друштвено-политичких заједница ако за решавање таквих спорова није предвиђена надлежност другог суда; – решавао је о сукобу надлежности између судова и других органа у Републици и – вршио друге послове који су му стављени у надлежност Уставом (члан 402 Устава СРС).

Уставни суд је давао мишљење Скупштини СР Србије о томе да ли је покрајински Устав у супротности са Уставом СР Србије (члан 402 Устава СРС).

Уставни суд Србије пратио је појаве од интереса за остваривање уставности и законитости и давао Скупштини Србије мишљења и предлоге за доношење и измену закона и предузимање других мера ради обезбеђивања уставности и законитости и заштите права самоуправљања и других слобода и права грађана и самоуправних организација и заједница (члан 403 Устава СРС).

Уставни суд је обавештавао Скупштину СР Србије да надлежни органи нису донели прописе за извршавање одредаба Устава СР Србије, републичког закона или других републичких прописа и општих аката.

3. Устав СР Србије из 1990. године

Устав Републике Србије донет на седници Скупштине Социјалистичке Републике Србије одржаној 28. септембра 1990. године, задржао је Уставни суд као једну од најважнијих институција.

Уставни суд је, као и раније, имао право одлучивања о: – уставности и законитости свих општих аката; – сагласности закона, статута аутономних покрајина, других прописа и општих аката са Уставом; – сагласности прописа и општих аката републичких органа са законом; – сагласности свих осталих прописа, колективних уговора као општих аката, и других аката са законом и другим републичким прописом; – сагласности статута или другог општег акта политичке странке или друге политичке организације са Уставом и законом.⁹

Уставни суд је, такође, одлучивао о сукобу надлежности између судова и других органа.

Нове функције Уставног суда биле су: – забрана рада политичке странке или друге политичке организације, и – изборни спорови који нису у надлежности судова или других државних органа.

4. Устав из 2006. године

У сада важећем Уставу Републике Србије из 2006. године, у великој мери су промењени положај, овлашћења и правно дејство одлука Уставног суда.

Уставни суд је дефинисан као *„самосталан и независан државни орган који штити уставност и законитост и људска и мањинска права и слободе“* (члан 166 став 1 Устава). Из овог одређења произилази да Уставни суд не врши само контролу уставности закона, него штити Устав Републике Србије од свих облика његове повреде, било да њу чини закон, било појединачни правни акти, па чак и материјалне радње.¹⁰

Због природе своје функције која се према свим осталим функцијама државне власти појављује као функција уставне контроле, Уставни суд је издвојен из дела Устава који се односи на уређење власти. Овој институцији је у целини намењен шести део Устава, с тим што су неке његове надлежности „расуте” у осталим деловима уставног текста.¹¹

⁹ Чл. 125 Устава РС из 1990. године.

¹⁰ Р. Марковић, (2013), 181.

¹¹ Момчило Павловић и други аутори, *Уставни суд Србије 1963–2023*, монографија, Београд, 2024, 228.

У односу на Устав РС од 1990. године надлежност Уставног суда је знатно проширена.¹² Она се може груписати у неколико основних облика: – општа нормативна контрола уставности и законитости; – сукоб надлежности између државних органа, органа територијалне аутономије и органа локалне самоуправе; – изборни спорови; – забрана рада политичке странке, синдикалне организације или удружења грађана и верских заједница; – уставна жалба; – посебне жалбе предвиђене Уставом РС; – одлучивање о повреди Устава РС од стране Председника Републике.

Општа нормативна контрола обухвата одлучивање о: – сагласности закона и других општих аката са Уставом, опште прихваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима; – сагласности потврђених међународних уговора са Уставом; – сагласности других општих аката са законом; – сагласности статута и општих аката аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе са Уставом и законом; – сагласности општих аката организација којима су поверена јавна овлашћења, политичких странака, синдиката, удружења грађана и колективних уговора са Уставом и законом.

Уставни суд може оценити сагласност закона и других општих аката са Уставом, општих аката са законом и по престанку њиховог важења, ако је поступак оцене уставности покренут најкасније у року од шест месеци од престанка њиховог важења.

Новина у овој контроли јесте што се сагласност закона и других општих аката не цени само у односу на Устав, него и у односу на општеприхваћена правила међународног права и потврђене међународне уговоре.

Уставом је по први пут уведена превентивна контрола уставности закона, под називом „оцена уставности закона пре његовог ступања на снагу”.¹³ На захтев најмање једне трећине народних посланика, Уставни суд је дужан да у року од седам дана оцени уставност закона који је изгласан, а указом још није проглашен.¹⁴ Ако закон буде проглашен пре доношења одлуке о уставности, Уставни суд ће наставити да поступа према захтеву у складу са редовним поступком за оцену уставности закона. Ако Уставни суд донесе одлуку о неуставности закона пре

¹² Чл. 167 Устава РС.

¹³ Чл. 169 Устава РС.

¹⁴ Указ о проглашењу закона доноси председник Републике у року од 15 дана од дана изгласавања закона, односно најкасније у року од седам дана ако је закон донет по хитном поступку (чл. 113 Устава).

његовог проглашења, ова одлука ће ступити на снагу даном проглашења закона.

Уставни суд је добио нову, значајну надлежност одлучивања о уставним жалбама грађана.¹⁵

Уставна жалба може се изјавити против појединачних аката или радњи државних органа или организација којима су поверена јавна овлашћења, а којима се повређују или ускраћују људска или мањинска права и слободе зајемчене Уставом, ако су исцрпљена или нису предвиђена друга правна средства за њихову заштиту (члан 170 Устава РС).

Уставна жалба је посебно, супсидијарно правно средство којим се покреће поступак пред Уставним судом.

Од уставне жалбе треба разликовати жалбу која се може непосредно изјавити Уставном суду.¹⁶

Устав Републике Србије предвидео је неколико ситуација у којима се Уставном суду може изјавити непосредно жалба. То су следећи случајеви:

1) Жалба Уставном суду на одлуку донесену у вези са потврђивањем мандата народног посланика (члан 101 став 5 Устава); Народна скупштина на првој седници потврђује посланичке мандате. Одредбом става 5 члана 101 Устава РС прописано је да је на одлуку у вези са потврђивањем мандата допуштена жалба Уставном суду, који по њој одлучује у року од 72 сата.

2) Жалба Уставном суду против одлуке Високог савета судства о престанку функције судије, на коју има право судија, а која искључује право на уставну жалбу (члан 146 став 6 Устава РС).

3) Жалба Уставном суду против одлуке Високог савета судства о премештају или упућивању судије у други суд, на коју има право судија (члан 147 став 6 Устава РС), која искључује право на уставну жалбу.

4) Жалба Уставном суду на одлуку о престанку мандата члана Високог савета судства, коју доноси Високи савет судства (члан 152 став 4 Устава РС), која искључује право на уставну жалбу.

5) Жалба Уставном суду против одлуке Високог савета тужилаца о престанку функције јавног тужиоца који руководи јавним тужилаштвом (члан 159 став 7 Устава РС), која искључује право на уставну жалбу.

¹⁵ На уставну жалбу подсећа надлежност Уставног суда да одлучује о заштити права самоуправљања и других основних слобода и права утврђених Уставом, из члана 230 Устава СРС из 1963. године, наравно према тадашњем систему.

¹⁶ О разликовању ове две врсте жалби видети Данило Р. Пашајлић, „Напомене о уставној жалби”, *Бранич*, бр. 1/2022.

6) Жалба Уставном суду против одлуке Високог савета тужилаца о престанку функције јавног тужиоца (члан 161 став 5 Устава РС), која искључује право на уставну жалбу.

7) Жалба Уставном суду против одлуке Високог савета тужилаца, у случајевима прописаним Уставом и законом (члан 154 став 3 Устава РС). Изјављена жалба искључује право на подношење уставне жалбе.

8) Жалба Уставном суду, на коју има право орган одређен статутом аутономне покрајине, ако се појединачним актом или радњом државног органа или органа јединице локалне самоуправе онемогућава вршење надлежности аутономне покрајине (члан 187 став 1 Устава РС).

9) Жалба Уставном суду на коју има право орган одређен статутом општине ако се појединачним актом или радњом државног органа или органа јединице локалне самоуправе онемогућава вршење надлежности општине (члан 193 став 1 Устава РС).

Из наведених случајева се види да је реч о различитим правним средствима, односно о различитој надлежности Уставног суда.¹⁷ Ово су надлежности Уставног суда за које смо констатовали да су „расуте” у уставном тексту.

Уставни суд је добио нову надлежност у вези с разрешењем председника Републике. Ово отуда што се председник Републике разрешава због повреде Устава (члан 118 став 1 Устава РС).

Поступак за разрешење може да покрене Народна скупштина, на предлог најмање једне трећине народних посланика, а одлуку о разрешењу председника Републике доноси Народна скупштина гласовима најмање две трећине народних посланика. Уставни суд је дужан да по покренутом поступку за разрешење, најкасније у року од 45 дана, одлучи о постојању повреде Устава. Дакле, Уставни суд само даје мишљење о томе да ли је председник Републике повредио Устав или није, одлучује о постојању повреде Устава, а евентуално разрешење председника Републике је у надлежности Народне скупштине.

Уставни суд има и једну „кривичну” надлежност – да одлучује о забрани рада политичке странке, синдикалне организације или удружења грађана (члан 187), као и верске заједнице (члан 44 став 3). Оваква нетипична надлежност за Уставни суд израз је уставне слободе удруживања и уставне слободе религиозног веровања и вероисповести, а разлози за забрану утврђени су Уставом а не законом.¹⁸

¹⁷ Р. Марковић, 2013, 189.

¹⁸ Устав РС, чл. 44 ст. 3 (забрана рада верских заједница); чл. 55 ст. 4 (забрана удружења чије је деловање усмерено на насилно рушење уставног поретка, кршење

V. Правно дејство одлука уставног суда

Уставни суд, решавајући питања из своје надлежности, доноси одлуке, решења и закључке.

Одлуком Уставни суд решава мериторно питање из своје надлежности, осим у случају сукоба надлежности. Решењем се одлучује о неком процесном питању, док Уставни суд доноси закључке, кад не доноси друге акте. Одлуке Уставног суда су коначне, извршне и општеобавезујуће. За потребе овог рада анализира се правно дејство одлука Уставног суда код решавања уставних спорова – спорова о уставности и законитости општих аката, и то дајући преглед уставних решења од 1963. године до данас.

Према одредби члана 233 Устава СР Србије из 1963. године, кад Уставни суд Србије утврди да републички закон није у складу са Уставом, Републичка скупштина је дужна да у року од шест месеци од дана објављивања одлуке Уставног суда доведе тај закон у склад са Уставом.

Ако Скупштина у овом року не доведе републички закон у склад са Уставом, престаје да важи тај закон, односно његове одредбе које нису у сагласности са Уставом, што ће Уставни суд својом одлуком утврдити.

Кад је био у питању који пропис, осим закона, или други општи акт, Уставни суд ће, кад утврди да тај пропис или општи акт није у сагласности са Уставом или републичким законом, поништити или укинути тај пропис или акт.

Овакво правно дејство одлуке Уставног суда код оцене уставности и законитости општег акта задржано је и у Уставу СР Србије из 1974. године.

Правно дејство одлуке Уставног суда Србије према општем акту који је био предмет оцене уставности или законитости уређено је одредбама члана 130 Устава Републике Србије, из 1990. године. Према овој одредби „кад Уставни суд утврди да закон, групи пропис или општи акт није у сагласности са Уставом, односно законом, тај закон, групе пропис или општи акт престаје да важи даном објављивања одлуке Уставног суда у ‘Службеном гласнику Републике Србије’”.

На исти начин питање правног дејства одлуке о оцени уставности и законитости прописано је у члану 168 став 3 важећег Устава Републике Србије из 2006. године: „закон или групе општих аката који није сагласан Уставу или закону престаје да важи даном објављивања одлуке Уставног суда у службеном гласнику”.

зајемчених људских или мањинских права или изазивање расне, националне или верске мржње).

VI. Поступак пред Уставним судом

Поступак пред Уставним судом у коме суд одлучује о питањима из своје надлежности није униформан. Тај поступак зависи од предмета спора.

У самом Уставу, још од Устава из 1963. године па све до сада важећег Устава из 2006. године, садржане су само одредбе о покретању поступка за оцењивање уставности и законитости односно одређено је ко су носиоци предлога за покретање поступка пред Уставним судом Србије, ко су такозвани овлашћени предлагачи, и ко може дати иницијативу за покретање поступка.

Носиоци предлога за покретање поступка по Уставу из 1963. године били су Републичка скупштина, Републичко извршно веће, Врховни суд Србије и други републички судови, „*ако ишћење уставности и законитости настане у иосћујуку иред судовима*”, републички јавни тужилац и скупштине друштвено-политичких заједница, ако је повређено њихово право утврђено Уставом.

Према Уставу СРС из 1974. године, као и Уставу Републике Србије из 1990. године, поступак пред Уставним судом покрећу државни органи, а други органи и организације могу га покренути кад оцене да су им права и интереси непосредно повређени актом чија се уставност и законитост оспорава.

Остали органи и организације и грађани могли су дати иницијативу за покретање поступка за оцењивање уставности и законитости. Одредбом члана 128 став 1 Устава Републике Србије из 1990. године било је прописано да свако може дати иницијативу за покретање поступка за оцењивање уставности и законитости. Према члану 168 став 2 Устава РС из 2006. Године, свако правно или физичко лице има право на иницијативу за покретање поступка за оцену уставности и законитости.

Покретање поступка *ex officio* увек је била карактеристика поступка пред Уставним судом. На основу самосталне одлуке или по сопственој иницијативи Уставни суд покреће поступак за оцењивање уставности и законитости.¹⁹

Важећи Устав РС предвиђа да поступак (за оцену уставности и законитости) може покренути и сам Уставни суд. Одредбом члана 50 став 2 Закона о Уставном суду предвиђено је да „*иосћујуак за оцену устав-*

¹⁹ Чл. 232 ст. 2 Устава СРС из 1963. године; чл. 128 Устава Републике Србије из 1990. године.

ности или законности Уставни суд може да покрене самостално, на основу одлуке коју доноси двојређинском већином гласова свих судија."²⁰

За поступак пред Уставним судом важи официјелна максима – у поступку оцењивања уставности и законитости Уставни суд није ограничен захтевом овлашћеног предлагача односно иницијатора.²¹ То практично значи да Уставни суд има два овлашћења – прво, Уставни суд може да прошири поступак оцењивања и на одредбе општег акта које нису оспорене; и друго, кад овлашћени предлагач, односно иницијатор одустане од предлога, односно иницијативе, Уставни суд ће наставити поступак за оцену уставности или законитости, ако за то нађе основа. Међутим, официјелна максима не важи у поступку одлучивања о повреди Устава од стране председника Републике, јер је Уставни суд *„ограничен само на одлучивање о повредама Устава које су наведене у акциу Народне скупштине о покретању иницијативе“*.

Разлика између предлога овлашћеног предлагача и иницијативе правног или физичког лица јесте у томе што се поступак сматра покренутим даном подношења предлога Уставном суду; док се код поднете иницијативе поступак сматра покренутим даном доношења решења о покретању поступка, кад Уставни суд оцени да има основа за покретање поступка поводом иницијативе.

Код решавања сукоба надлежности из члана 167 став 2 тачке 1 до 4 Устава, захтев за решавање сукоба надлежности подноси један или оба органа који су у сукобу, као и лице поводом чијег је права настао сукоб надлежности.

Захтев за одлучивање о изборном спору за који законом није одређена надлежност судова може поднети: сваки бирач, кандидат за председника Републике, односно посланика и одборника, као и подносилац предлога кандидата.

Уставни суд одлучује о забрани рада политичке странке, синдикалне организације, удружења грађана или верске заједнице на основу предлога Владе, Републичког јавног тужиоца или органа надлежног за упис у регистар политичких странака, синдикалних организација, удружења грађана или верских заједница.

Поступак одлучивања о повреди Устава од стране председника Републике покрене Народна скупштина, на предлог једне трећине укупног броја народних посланика (члан 118 став 2 Устава РС).

²⁰ Закон о Уставном суду, *Службени гласник РС*, бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – одлука УС, 103/2015 и 40/2015 – др. закон.

²¹ Чл. 54 ст 1 Закона о Уставном суду.

Уставну жалбу може изјавити свако лице које сматра да му је појединачним актом или радњом државног органа или организације којој је поверено јавно овлашћење повређено или ускраћено људско или мањинско право и слобода зајемчена Уставом. Рок за изјављивање уставне жалбе је 30 дана од дана достављања појединачног акта односно од дана предузимања радње којом се повређује или ускраћује људско или мањинско право и слобода зајемчена Уставом.

VII. Закључна разматрања

Уставни суд шездесет година у континуитету остварује своју уставима одређену улогу у друштву. Своју функцију Уставни суд је остваривао у различитим друштвено-политичким околностима, и своју функцију је остваривао – некад више, а некад мање успешно. У сваком случају, његов рад се, гледано у целини и у шездесетогодишњем периоду, може оценити позитивно.

За положај и рад Уставног суда у протеклом периоду могу се, по нашем мишљењу, констатовати следеће карактеристике:

Надлежност Уставног суда и његов положај утврђује се само Уставом.

Устав садржи одредбе о покретању и правном дејству одлука Уставног суда код решавања тзв. уставних спорова односно оцењивања уставности и законитости општих правних аката.

Законом о Уставном суду се ближе уређује поступак пред Уставним судом и правном дејству његових одлука.

Уставни суд сам уређује своју организацију и рад.

Начин избора судија Уставног суда и положај судија обезбеђује самосталност и независност Уставног суда.

Услови за избор судија Уставног суда у погледу стручности и биолошке зрелости кандидата прописани су први пут у Уставу РС из 2006. године.

Судија Уставног суда не може да обавља другу јавну службу или функцију.

Одлуке Уставног суда су коначне (нема више инстанце која би одлучивала по жалбама на одлуку Уставног суда), извршне (подобне за принудно извршење кад изостане добровољно извршење) и опште обавезујуће (важе према свима, *erga omnes*).

Свако је дужан да поштује и извршава одлуку Уставног суда.

Danilo R. Pašajlić
attorney at law in Belgrade

SIXTY YEARS OF THE CONSTITUTIONAL JUDICIARY

Summary:

The article, on the occasion of sixty years since the introduction of the constitutional judiciary into the legal system of Yugoslavia, *i.e.* Serbia, emphasizes the importance of the Constitutional Court and points to its work in preserving constitutionality and legality in this period. The author presents, according to the current Constitution of the Republic of Serbia, the status of the Constitutional Court, its powers and functions, the method of selecting judges and their position, the procedure before the Constitutional Court, its decisions and their effects, and also gives a review of former constitutional solutions on these issues.

Key words: Constitution, Constitutional Court, competence of the Constitutional Court, control of the constitutionality of the laws, constitutional complaint

КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА

Датум пријема рада: 25. март 2024.

Датум прихватања рада: 4. април 2024.

ТИП РАДА: НАУЧНА КРИТИКА

UDK 341.48/.49(497.5)

341.322.5(497.5)"1991/1995"

*Саво Штрбац**

дипл. правник**

ПРОЦЕСУИРАЊЕ РАТНИХ ЗЛОЧИНА ПОЧИЊЕНИХ ТОКОМ РАТА У ХРВАТСКОЈ 1991–1995.

Сажетак:

Аутор публикације Информативно-документационог центра *Веритас* „Процесуирање ратних злочина почињених током рата у Хрватској 1991–1995, преглед и анализа” представља у овом прилогу део основних налаза из обимне документације коју је Центар прикупио и која је послужила као подлога за израду публикације. У чланку се приказују поступци хрватског правосуђа који недвосмислено показују пристрасност и примену двоструких мјерила у процесуирању кривичних дјела ратних злочина на штету лица српске националности, припадника бивше ЈНА, Српске војске Крајине, Територијалне одбране, те функционера Републике Српске Крајине и Републике Србије. Овакво поступање, према ставу аутора, имало је и има за циљ да се Срби одврате од повратка у

* Ранији судија Окружног суда у Задру и адвокат (Адвокатска комора Републике Српске Крајина, Адвокатска комора Хрватске и Адвокатска комора Србије), председник Документарно-информативног центра *Веритас*.

** Електронска адреса аутора: savostrbac49@gmail.com

Хрватску, у којој су живјели пријре ратова деведесетих година прошлог вијека. Аутор сматра да је ова публикација солидна основа за даља истраживања овог проблема са више аспеката и за побољшање положаја Срба који намјеравају да се врате у Хрватску односно који зазиру од ставова и реакције хрватског правосуђа у погледу процесуирања ратних злочина.

Кључне ријечи: рат у Хрватској, ратни злочин, казнена политика, структура процесуираних лица, суђење у одсуству

I. Уводне напомене

Процеси за ратне злочине у Хрватској су постали рутина и свакодневница попут саобраћајних незгода, тако да их више не прате ни медији ни стручни посматрачи из разних домаћих и међународних организација и институција које се бави људским правима, због чега највећи број предмета прође „испод радара” и јавности и струке; ово омогућава хрватском правосуђу да, континуирано и несметано, процесуира припаднике бивших ЈНА и СВК те Територијалне одбране, те функционера Републике Српске Крајине (РСК) и Републике Србије због сваковрсних ратних злочина, поткрепљујући на тај начин хрватски званични наратив рата деведесетих година, по којем је у Хрватској вођен одбрамбени рат од „великосрпског агресора”, потпомогнутог од стране ЈНА и локалних српских побуњеника. На основу овога је створен аутентични „модел” процесуирања непријатеља за ратне злочине.

За велику већину процесуираних *Веритас* располаже и судским документима (истражним рјешењима, оптужницама, пресудама и др.) из којих су извучен само сиже – опис инкриминисаних дјела, кретање списка, одлуке и неки карактеристични ставови поступајућих судова из образложења пресуда и других тужилачких и судских аката. На основу овога, објављена је публикација „Процесуирање ратних злочина почињених током рата у Хрватској 1991–1995, преглед и анализа”.¹

Анализа доступних и прикупљених података о процесуирању кривичних дјела ратних злочина у Хрватској, сажетих у наведеној публикацији, даје основа за закључак да се хрватско правосуђе руководило не само правним, већ и политичким мотивима у процесуирању лица за кривична дјела ратних злочина. Аутор сматра да је публикација

¹ Прво издање 2022, друго 2023. године, треће је у припреми. Публикације се могу набавити у просторијама *Веритаса* у Београду (Дечанска (8/4, тел. 011 3236 486, e-mail veritas@yubc.net, dic.veritas@gmail.com

солидна основа за даља истраживања овог проблема са разних аспеката и даје приказ основних налаза из анализе.

II. Казнена политика у Хрватској за кривична дјела ратних злочина

Комитет УН-а за укидање расне дискриминације у закључку од 31. августа 2023. године изразио је забринутост због дискриминације Срба у Хрватској, како у области запошљавања и образовања, тако и због разлика у казнама које судови изричу Србима и Хрватима осуђеним за озбиљна кривична дјела те *„позвао државу чланицу да убрза кривично тоњење особа које су одговорне за њешка кршења међународној хуманитарној љрава и да ефикасно истражи и кривично тони све шакве љојединце, без обзира на њихово еџничко љоријекло”*.²

1. Неefикасност у процесуирању

Колико је Хрватска ефикасна у процесуирању починилаца тешких кршења међународног хуманитарног права (ратних злочина) види се и из саопштења Државног одвјетништва Републике Хрватске (ДОРХ) из маја 2023. године, по којем је због злочина почињених у „домовинском рату” кривични поступак у протекле три деценије покренут против готово 4.000 особа, од чега их је, правоснажно и неправоснажно, осуђено 707, тренутно се пред надлежним судовима води кривични поступак против 499, док се истрага води против 139 особа.³

2. Структура процесуираних

Оно што се не види из тог саопштења, а због чега је забринут и Комитет УН за укидање расне дискриминације, јесте структура процесуираних и казнена политика према њима. Докази за ову тврдњу налазе се у наведеној публикацији „Процесуирање ратних злочина почињених током рата у Хрватској 1991–1995”.

Међу укупно процесуиранима за ратне злочине на подручју Хрватске, по *Верџасовим* истраживањима, око три процента су припадници оружаних снага РХ, а сви остали су припадници „непријатељских снага”:

² <https://www.pcnen.com/portal/2023/08/31/un-zabrinjava-diskriminacija-roma-i-srba-u-hrvatskoj/>

³ <https://www.vecernji.hr/vijesti/do-sada-osudeno-707-ratnih-zlocinaca-tukli-sunas-fizicki-masakrirali-da-bi-iznudili-priznanje-1681605>

Југословенске народне армије (ЈНА), Српске војске Крајине (СВК), Територијалне одбране (ТО), те функционери Републике Српске Крајине (РСК) и Републике Србије (РС) и понеки добровољац.

3. Суђења у одсуству

Хрватско правосуђе се „прославило” и са суђењима у одсуству. По *Верификационим* истраживањима, од свих до сада процесуираних, тек је за око 13 процената поступак вођен у присуству, а за све остале у одсуству.

У „Извјештају о праћењу суђења за ратне злочина за 2022. годину” Организације за људска права *Докуменџа* из Загреба наводи се да су евидентирали и пратили 61 кривични поступак у фази главног претреса пред надлежним жупанијским судовима, од којих је 41 (67%) вођен против недоступних оптуженика, те да је 57 (94%) било против припадника „*паравојних јединица и ЈНА*”, а само четири против припадника хрватских јединица и припадника ХВО-а.⁴

С друге стране, у току 2022. године, и Тужилаштво за ратне злочине Републике Србије подигло је двије оптужнице против укупно пет припадника ХВ-а. Истражни поступак је такође вођен у одсуству окривљених. У једном предмету („Ракитје”) потврђена је оптужница и донесена одлука да се поступак проведе у одсуству оптуженог, и поступак се заиста одвија „пуном паром”. А у другом случају („Петровачка цеста”), иако је оптужница потврђена, суђења нема пошто и ванпретресно и претресно вијеће Одељења за ратне злочине при Вишем суду у Београду траже доказ да су оптуженима уручени или покушани да се уруче позиви за рочишта у Београду, иако се хрватско Министарство правде преко владиног „сајта” изјаснило да не признаје „*београдску оптужницу*” и да по замолници из Србије у овом предмету неће подузимати никакве активности.

Потпуно је несхватљиво и са правног становишта неосновано „ћутање” (недоношење одлуке) и једног и другог вијећа о приједлогу Тужилаштва о суђењу у одсуству и у овом као и у оном првом предмету. И то све упркос ставу Већа за ратне злочине Апелациног суда у Београду у предмету „Ракитје” да су испуњени сви законски услови за суђење у одсуству, који је поткрепљен неспорним чињеницама да је Хрватска још 2011. године законом прогласила ништавним све акте правосудних тијела бивше ЈНА, бивше СФРЈ и РС којима су осумњичени, оптужени и (или) осуђени држављани РХ за кривична дјела ратних злочина и да

⁴ <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2023/07/Izvjestaj-o-pracenju-sudjenja-za-ratne-zlocine-za-2022.-godinu.pdf>

правосудна тијела РХ неће поступати по замолницама правосудних тијела РС у таквим предметима, којих одредаба су се дословно држали и у дотадашњој пракси!?

4. Примјери из судске праксе и улога медија

И док једини суд у Србији надлежан за ратне злочине двије године „размишља” треба ли донијети одлуку о суђењу у одсуству четворици хрватских високих официра (пилота) за један од најтежих злочина почињених над цивилима у рату деведесетих, хрватски судови надлежни за ратне злочине (у Загребу, Осиеку, Ријеци и Сплиту) у континуитету и у пуном капацитету суде и у присуству и у одсуству починиоцима ратних злочина, углавном припадницима „непријатељских снага”, а тек понекад „закаче” и неког „мангупа из сопствених редова”, онако успут, због свијета. А како то раде показују најновији примјери из судске праксе њихових судова.⁵

⁵ **Први примјер:** Почетком септембра 2023. године Врховни суд у Загребу је потврдио ослобађајућу пресуду Жупанијског суда у Ријеци из 2019. и тако правоснажно ослободио Јуру Шимића, бившег ратног предсједника Кризног штаба Града Бјеловара, који је био оптужен да је 29. септембра 1991. у бјеловарској касарни ЈНА „Божидар Ација”, након што је командант 265. механизоване бригаде, пуковник Рајко Ковачевић, наредио обустављање даље одбране, одлагање оружја и предају војника и старјешина, после чега су припадници ЗНГ-а ушли у касарну из које се више није пружао никакав отпор, наредио да се стрељају командант Ковачевић и његови помоћници, потпуковник Миљко Васић и капетан прве класе Драгиша Јовановић, док су остали, 59 официра, подофицира и грађанских лица на служби у ЈНА, и око 250 војника, заробљени. // Ослобађајућу пресуду хрватски судови заснивају на исказима Шимићевих сабораца, који тврде да он није ни био у критично вријеме у касарни, и на мишљењу три вјештака који тврде да су повреде на официрима ЈНА посљедица минско-експлозивних, а не повреда нанесених из стрељачког оружја. За хрватско правосуђе искази око 300 очевидаца злочина, који су Шимића видјели у касарни у критично вријеме, и аутентични видео-снимци, на којима се виде убијени официри са ранама од стрељачког оружја, нису релевантни. Брига њих шта ће рећи струка и наука о њиховим пресудама. Од тога им је важније да ослободе свог хероја „домовинског рата”.

Други примјер: Жупанијски суд у Осиеку пресудом из марта 2023. године у одсуству је осудио генерала ЈНА Александра Васиљевића на казну затвора од 20 година (максимална казна) зато што је из „прикупљених доказа, исказа свједока, прегледане материјалне документације те исказа самог окривљеног” неспорно утврђено да је он наложио организацију логора у Србији, у које су довођени хрватски цивили и ратни заробљеници, и у којима су постављени формални заповједници из тадашње ЈНА, али су логорима заправо управљали Васиљевићеви подређени из Службе државне безбедности. // „У логорима су заточеници свакодневно физички

Суђења за ратне злочине пред хрватским судовима је постала рутина и свакодневница попут саобраћајки, па се за њих више не интересују ни медији, ни у Хрватској ни ван ње.⁶

Од свих тих предмета, медији из Србије и Хрватске запратили су само један поступак.⁷ А требало би да прате (и то је било могуће учинити) све или већину и осталих предмета, јер је сваки значајан, не само за процесуиране, већ и за државу којој припадају или којој су припадали.

И тако хрватско правосуђе, из дана у дан, из године у годину, не сметано, у скоро потпуној медијској тишини, хапси Србе широм свијета, отвара нове истраге, подиже нове оптужнице и доноси углавном осуђујуће пресуде припадницима бивших ЈНА и СВК, због сваковрсних ратних злочина, поткрепљујући на тај начин свој званични наратив рата деведесетих по којем су водили одбрамбени рат од злог „великосрпског агресора“, потпомогнутог од стране још „злогласније и крволочније“ ЈНА и локалних „српских побуњеника“.

и психички мучени и злостављани, кроз испитивања која су проводили припадници србијанске Службе државне безбедности, а што је Васиљевић знао, али није спријечио, нити је осигурао примјерене услове за живот заробљених особа, па је у таквим нехуманим условима свакодневног злостављања 19 заточеника усмрћено, а великом броју особа је нарушено здравље”, рекао је предсједник претресног вијећа приликом објављивања пресуде. // И не треба бити много паметан и мудар па закључити какву ће одлуку у случају Александра Васиљевића донијети другостепени и трећестепени суд.

⁶ **Први примјер:** У мају 2023. године пред четири жупанијска суда у Хрватској у предметима ратних злочина рочишта за главни претрес заказана су у 18 предмета у којима је обухваћено укупно 80 оптуженика, од којих су четворица припадници ХВ, а сви остали бивших ЈНА и СВК, десеторици се судило у присуству, од којих су тројица у истражном затвору (сви Срби), а осталима у одсуству. Само пред Жупанијским судом у Осијеку у мају 2023. године судило се седамнаесторици оптуженика у пет предмета, од тога петорици у присуству (двојица у истражном затвору, тројица се бране са слободе), а осталима се судило у одсуству.

Други примјер: У фебруару 2024. године пред четири жупанијска суда у Хрватској у предметима ратних злочина рочишта за главни претрес заказана су у 22 предмета у којима је обухваћено укупно 131 оптуженик, од којих је само један припадник Хрватског вијећа обране (ХВО) а сви остали бивших ЈНА и СВК, седморици се судило у присуству, од којих су двојица у истражном затвору (оба Срби), а осталима у одсуству. Само пред Жупанијским судом у Загребу у фебруару 2024. године судило се 68-орици оптуженика у седам предмета, од тога само једном у присуству (припаднику ХВО, који се брани са слободе) а осталима се судило у одсуству.

⁷ Поступак Војиславу Медићу, бившем истражном судији Војног суда у Београду, којем се суди пред Жупанијским судом у Осијеку.

Без критичног медијског „ока” и иоле озбиљнијег уплитања са било које стране, хрватско правосуђе је створило аутентичан „модел” процесуирања непријатеља за ратне злочине, којег као свој „бренд”, извози по Европи, укључујући и Косово, гдје су већ, по „хрватском моделу”, почели да штанцају оптужнице против протјераних Срба, што се у хрватској пракси показало и доказало као веома ефикасан начин одбране од повратка протјераних и „убјеђивања” оних који то још нису учинили да и они крену у „тихи егзодус”.

III. Извјештаји и статистички подаци

1. Извјештаји ДОРХ

У годишњим извјештајима ДОРХ-а,⁸ приказују се подаци о броју поступака због кривичних дјела раних злочина (покренутих и обустављених), фазама у којима су прекинути и разлозима, осуђујућим и ослобађајућим пресудама и другим интересантним чињеницама. Из података садржаним у овим извјештајима могу се сагледати недоследности, те наведени недостаци у раду органа правосуђа Хрватске у процесуирању за кривична дјела ратних злочина.

У стручном раду ДОРХ-а под називом „Процесуирање ратних злочина током 2016. и у првој половини 2017. године” од 18. септембра 2017. године⁹ наводи да је од 1991. године, од када се у Републици Хрватској воде поступци због кривичних дјела ратних злочина, па до 30. јуна 2017. године, били покренути кривични поступци против 3.556 особа. Поједини поступци су, након проведене истраге, прекинути, углавном због недоступности окривљеника, док је у односу на дио особа, поступак обустављен јер је утврђено да се не би радило о кривичном дјелу ратног злочина или током истраге није било могуће прибавити

⁸ Извјешће о раду државних одвјетништава у 2008. години, тач. 2.1.3.4 1 – Казнена дјела против човјечности и мира (ратни злочин) – www.dorh.hr; Извјешће о раду државних одвјетништава у 2009. години, тач. 2.1.3.4 1 – Казнена дјела против човјечности и мира (ратни злочин) – www.dorh.hr; Извјешће о раду државних одвјетништава у 2010. години, тач. 2.1.3.4 1 – Казнена дјела против човјечности и мира (ратни злочин) – www.dorh.hr; <https://www.vecernji.hr/vijesti/do-sada-osudeno-707-ratnih-zlocinaca-tukli-su-nas-fizicki-masakrimali-da-bi-iznudili-priznanje-1681605> и др.

⁹ <http://www.dorh.hr/DrzavnoOdvjetnistvoRepublikeHrvatskeProcesuiranje>.

достатну количину доказа да је поједини окривљеник починио одређено кривично дјело ратног злочина.¹⁰

У том раду се наглашава како су овим подацима обухваћени окривљени – припадници свих оружаних јединица који су починили ратне злочине, како оних бивше ЈНА и придружених јој територијалних јединица и других паравојних јединица побуњеног српског становништва, тако и оних које су починили припадници хрватских оружаних снага, и по појединачној и по командној одговорности.

У извјештају ДОРХ-а о раду државних одвјетништава у 2022. години¹¹, те да је број оптужених особа у уобичајеним оквирима као и последњих неколико година упркос отежаном прикупљању доказа код ових кривичних дјела с обзиром на све већи протек времена од њихова почињења.

2. Упоредна анализа извјештаја ДОРХ-а

Упоређујући податке о укупно процесуиранима из извјештаја ДОРХ-а за поједине године (на примјер, за 2009. и 2010. годину) види се да је у појединим периодима знатно мање укупно процесуираних него што их је било претходне године.

Зашто је толики број лица против којих је истрага била отворена и обустављена, није објашњено. То се не може објаснити ни „новим начином исказивања података о ратним злочинима“, јер се укупан број процесуираних, по логици ствари и природним законима, не може смањивати. А имајући у виду да су се сваке године отварале на десетине нових истрага, тај број се могао само повећавати.

Вјероватније да је број процесуираних пред хрватским судовима био превелик у вријеме покушаја да се затвори поглавље о правосуђу и људским правима на путу за улазак у ЕУ, па је неко „одозго“ наредио

¹⁰ Тако је на означени датум, а почевши од 1991. године, истрага вођена против 47 окривљених, а против 1.349 окривљених истрага је обустављена. Против 2.066 окривљених пред надлежним судовима подигнуте су оптужнице, од чега је 608 окривљених проглашено кривима и осуђено, а против 630 окривљених првостепени су поступци још у току.

¹¹ <https://dorh.hr/hr/izvjescia-o-radu/izvjescie-o-radu-drzavnih-odvjetnistava-u-2022-godini>. У извјештају се наводи да су оптужене 22 особе, а жупанијски судови надлежни за рад на предметима због кривичних дјела ратних злочина да су донијели укупно 31 пресуду, при чему је 26 особа осуђено, а 5 особа ослобођено оптужбе. Констатује се да је број особа (36) против којих је донесено рјешење о провођењу истраге нешто већи него 2021. године (27).

да се број укупно процесуираних смањи преко релативно великог броја обустава (41,3% од укупно процесуираних).

Почев од 2013. године, у годишњим извјештајима о раду државних одвјетништава више се подаци о ратним злочинима не приказују табеларно и не спомиње се број укупно процесуираних ни у наративном дијелу извјештаја, у којем се, као и раније, износе бројке о поднесеним и одбаченим кривичним пријавама, поднесеним захтјевима за истрагу, отвореним истрагама, обуставама, поднесеним оптужницама и донесеним пресудама, односно обуставама послје подизања оптужница.

Извјештаји приказују да је у појединим годинама подигнуто знатно више оптужница него у претходним годинама. Тако је 1996. године подигнуто чак око 400 оптужница, што је четири пута више од друге по реду године по броју подигнутих оптужница. Вјероватно је тако велик број оптужница у корелацији са Законом о опросту који је донесен те године. Наиме, тужилаштво је по доношењу тога закона многим пре-квалификовало дјело оружане побуне у кривична дјела ратних злочина.

По питању укупног броја лица против којих су поднесене кривичне пријаве за ратне злочине од 1991. до данас, полазећи од броја изнесеног у извјештају ДОРХ-а за 2007. годину, додајући тој бројци 406 поднесених кривичних пријава у времену од 2008. до 2019,¹² долази се до броја од 5.402 укупно поднесених кривичних пријаве за кривична дјела ратних злочина од 1991. до краја 2022. А ни то није крај, пошто се наставило са подношењем кривичних пријава и у 2024. години.

3. Војна и национална структура процесуираних

У годишњим извјештајима ДОРХ-а не наводи се ни национална, ни војна припадност лица против којих је кривични поступак покренут. Према подацима ДОРХ-а из 2007. године, у Хрватској је од 1991. године до тада од 3.666 лица против којих је поступак био покренут за кривично дјело ратних злочина, било 3.604 (98,31%) лица *„која су за вријеме Домовинској рата учествовале у агресији на Републику Хрватску, те 62 (1,69%) лица која су била припадници хрватских оружаних снага”*.

У правилу, према *Вершиасовом* искуству, војна припадност поклапала се са националном припадношћу.

У мају 2007. године, Иво Јосиповић, у то вријеме професор Правног факултета Свеучилишта у Загребу, представљајући књигу „Одго-

¹² До овог броја долази се збрајањем поднесених кривичних пријава за сваку годину: 2008=60, 2009=63, 2010=58, 2011=43, 2012=20, 2013=37, 2014=21, 2015=41, 2016=41, 2017=62, 2018=34, 2019=60, 2020=18, 2021=35, 2022=4.

ворност за ратне злочине пред судовима у Хрватској”, наводи податке: у Хрватској је од 1991. до тада од 3.666 лица против којих је поступак био покренут за кривично дјело ратних злочина, било 3.604 (98,31 одсто) лица „која су за вријеме Домовинској ратној учествовала у акцији на Републику Хрватску, те 62 (1,69 одсто) лица која су била припадници хрватских оружаних снага”.

У Јосиповићевој књизи налази се и ова констатација: „Чињеница је да је Хрватска провела велик број суђења за ратне злочине, али тошво све прошив припадника различитих непријатељских формација, а тек изнимно прошив припадника власитићких оружаних формација”.¹³

ДОРХ је последњи пут, у саопштењу од 30. јуна 2011. године, изнио податке о процесуираним припадницима ХВ-а: кривични поступак покренут против 108 лица.¹⁴ У исто вријеме, било је укупно 3.513 процесуираних, што значи да је учешће припадника ХВ-а у укупном броју процесуираних 3,07%.

До 2000. године кривични поступци за ратне злочине у Хрватској водили су се углавном о злочинима почињеним над хрватским становништвом, да би од те године дошло до истрага и кривичних поступака и о злочинима почињеним над српским становништвом.¹⁵

Овакав однос хрватског правосуђа према почињоцима ратних злочина до 2000. године, приписује се изјави бившег предсједника Врховног суда РХ Милана Вуковића „да ратне злочине чине адресори, а они који се бране моју само учинити злочине у рату”.¹⁶

IV. Спискови лица процесуираних за ратне злочине

1. Упоредна анализа спискава

Веритас је у посједу спискава ДОРХ-а из више година. Из њихове анализе може се, како је наведено, доћи до занимљивих закључака који

¹³ Јушарњи лист, 19. мај 2007. године – „Процесуирана 62 злочина Хрвата и 3.604 Срба” – архива Веритаса.

¹⁴ Од овог броја, истрага у току против 20 лица, истрага обустављена против 9 лица, оптужено 79, још под оптужбом 37, осуђено их је 31, док их је 11 ослобођено или је поступак обустављен.

¹⁵ Извјештај Министарства правосуђа Хрватске од 5. новембра 2001. године – архива Веритаса; према Веритасовим подацима до 2000. године, у Хрватској је био процесуиран само случај „Корански мост” у којем је оптужен један припадник оружаних снага Хрватске за ратни злочин против заробљеника, припадника ЈНА и ТО.

¹⁶ Портал Хрватског културног вијећа, www.hakave.org/index.php? „Јосип Печарић – Академици против повијесне фантастике” од 30. априла 2007. године.

бацају посебно свјетло на ставове хрватског правосуђе у односу на процесуирање за кривична дјела ратног злочина.

ДОРХ је у новембру 2004. године објавио списак осумњичених, оптужених и осуђених лица за ратне злочине пред хрватским судовима са стањем на дан 1. септембра 2004. године. Овај списак је достављен неким међународним организацијама и институцијама са ознаком „*Подаци са овој списака су тајни и не могу се објављивати у медијима*”. Био је то први интегрални списак процесуираних лица у РХ за дјела ратних злочина.¹⁷ На поменутом списку, са стањем на дан 1. септембар 2004. године, налазе се имена 1.993 лица, од којих је под истрагом 830 (од тога 401 истрага у прекиду); под оптужбом 586, док их је осуђено 577 (у даљем тексту „процесуирани у активном статусу”).¹⁸ Међу процесуираним највише је Срба из Хрватске, затим у знатном броју и припадника бивше ЈНА и сасвим мало припадника Хрватске војске и полиције. На списку се нису налазила имена оних лица против којих је поступак био обустављен, односно оних који су ослобођени оптужбе или је против њих оптужба одбијена („процесуирани у пасивном статусу”).

С обзиром на то да су кривични поступци за ратне злочине, посебно због енормно великог броја процесуираних и суђења у одсуству, били једна од великих препрека повратку избјеглих и прогнаних Срба у Хрватску, како је то констатовано и у закључцима Националне конференције о рјешавању питања избјеглих лица, одржане 15. октобра 2004. године у Београду, и пошто до тада, упркос преузетим обавезама и обећањима, Хрватска никада није јавно објавила њихова имена, ову информацију избјегли и прогнани Срби из Хрватске су поздравили и жељно ишчекивали увид у најављени списак.

¹⁷ Списак се још од 2004. године налази на *Веритасовом* „сајту” www.veritas.org.rs. У односу на оригинални списак, *Веритас* га је, због лакшег претраживања, поредао абecedним редом и свако заинтересован могао је, а може и још увијек, укуцати своје име, односно име одређеног лица и провјерити да ли се то лице налази на том списку процесуираних, а ако се налази, дознати и остале податке о предмету (које је државно одвјетништво надлежно, број тужилачког списка и фаза поступка). На овакав начин *Веритас* је испоштовао захтјев ДОРХ-а о тајности података и законске прописе РХ о заштити личних података (Закон о заштити особних података, *Народне новине*, бр. 103/03, 118/06. и 141/08.

¹⁸ Највише их је процесуирано за кривично дјело ратног злочина против цивилног становништва (1.667 (84% од укупног броја процесуираних); слиједи 197 (10%) због кривичног дјела ратног злочина против ратних заробљеника; затим 192 (10%) за кривично дјело геноцида; 57 (3%) за кривично дјело уништавања културних и историјских споменика (на подручје Дубровника отпада 53 лица), те 20 лица (1%) за остала кривична дјела ратних злочина.

Међу 1.993 процесуирана лица у активном статусу за ратне злочине пред хрватским судовима, налазио се и 21 (1%) припадник оружаних снага РХ, што је велики помак у односу на период до 2000. године, до када је само један припадник ОС РХ био процесуиран за кривично дјело ратног злочина над ратним заробљеницима.¹⁹ Сви процесуирани су терећени за учин кривичног дјела ратног злочина против цивилног становништва, а у четири случаја и у комбинацији са кривичним дјелом ратног злочина против ратних заробљеника.

Процесуирање Срба и припадника бивше ЈНА наставило се и након објављивања поменутог списка, било активирањем нових истрага, подизањем нових оптужница или спровођењем суђења и у присуству и у одсуству. Дакле, све упућује на закључак да подаци са поменутог списка нису ни коначни,²⁰ ни тачни.²¹

Веритас је у посједу и ДОРХ-овог списка оптужених и осуђених лица за кривична дјела ратног злочина која се воде пред хрватским судовима са стањем у току 2009. године (нема тачног датума). На овом списку је 1.191 лице оптужено, од тога је 650 осуђено (438 у одсуству).²²

¹⁹ ЖДО Карловац у току 1992. године подигло је оптужницу против Михајла Хрватова због крив. дјела ратног злочина против ратних заробљеника (ликвидација 13 и тешко рањавање тројице припадника ТО на Коранском мосту у Карловцу). Процес је завршен у мају 2015. године пресудом Врховног суда којом је осуђен на четири године затвора због кривичног дјела против човечности и међународног права – протуправним убијањем и рањавањем непријатеља. Хрватско правосуђе се у и те 23 године „прославило” с укупно седам пресуда истом човјеку за исто кривично дјело, да би га на крају ипак прогласило злочинцем, истовремено од њега правећи жртву и хероја.

²⁰ У извјештају ДОРХ-а за 2007. годину, на пример, стоји да је у 2007. години за ово дјело пријављено 110 лица и то за кривично дјело ратног злочина против цивилног становништва 103, а за кривично дјело ратног злочина против ратних заробљеника 7 лица. Такође се наводи да је од 126 пријава (16 из ранијих година) одбачено 14 кривичних пријава, а против 42 лица поднесен је истражни захтијев, те да је истрага обустављена против 25 лица, док је против 40 лица подигнута оптужница.

²¹ Са списка ЖДО Пожега изостављено је 25 предмета са 38 процесуираних лица, а слично је и на подручју других ЖДО. На списку ДОРХ-а за 2004 није обухваћено подручје ЖДО Славонски брод (по сазнањима *Веритас*-а у то вријеме није још ни било формирано), а у табеларном прегледу ДОРХ-а од 1. априла 2008. године, стоји да је на подручју овога ЖДО покренут кривични поступак против 97 лица, истрага у току против 19 лица, истрага обустављена против 13 лица, оптужено 6, осуђено 3, а ослобођено 2 лица.

²² Пошто се на овом списку не налазе лица која су под истрагом, а таквих је

На састанку министара правде Хрватске и Србије, одржаном у Београду 29. јуна 2010. године²³ формирана је мјешовита комисија „са задатком да преузме попис имена осумњичених, оштражених и осуђених за кривична дјела ратних злочина.”²⁴

Већ на првом састанку ове комисије, одржаном 13. јула 2010. године, стране уговорнице су размјениле спискове процесуираних за ратне злочине пред правосудним органима и једне и друге државе,²⁵ а договорени су и критеријуми и методи рада, тако да би сви заинтересовани грађани могли у Министарству правде Србије односно Хрватске да утврде да ли се налазе на тим списковима.

На списку процесуираних које је хрватска страна предала српској под називом „Лица против којих се проводи истрага, оптужених без пресуде и осуђених за ратне злочине у РХ на дан 31. 03. 2010.”, налази се укупно 1.534 лица, од тога: под истрагом 433 (310 у истрази, 123 истрага у прекиду); оптужених без пресуде 563 и осуђених 538 лица.²⁶

на списку из 2004. године било 830 (401 у прекиду), а по извјештају ДОРХ-а за 2008. годину под истрагом је било 529 (215 у прекиду) лица, *Веритас* није ни прарио детаљнију анализу нити компарацију са списком из 2004. године.

²³ Том приликом потписан је Уговор о екстрадицији процесуираних за кривична дјела организованог криминала и корупције.

²⁴ www.seebiz.eu, 15.07.2010. „Тајни спискови за ратне злочине од сада на увид грађанима”.

²⁵ На списку процесуираних пред српским судом за ратне злочине налази се 40 лица, од тога је један држављанин РХ, док су сви остали држављани Србије, а сви се терете за дјела почињена у току посљедњег рата од 1991. до 1995. на подручју Хрватске и бивше РСК.

²⁶ Процесуирани у активном статусу (1.534 лица терете се за укупно 1.674 кривична дјела, што значи да је 140 лица процесуирано за више од једног кривичног дјела). // Највише их је процесуирано за кривична дјела ратног злочина против цивилног становништва – 1.299 (84% од укупног броја процесуираних); слиједи 175 (10%) лица за кривично дјело ратног злочина против ратних заробљеника; 136 (9%) лица за кривично дјело геноцида, 48 (3%) за кривично дјело уништавање културних, историјских (повијесних) споменика (45 на подручју ЖДО Дубровник), те 11 (0,7%) лица за остала кривична дјела ратних злочина. // Од укупно процесуираних лица за кривично дјело геноцида (136), чак 109 (52% од укупног броја процесуираних пред овим судом) односи се на подручје ЖДО Вуковар. Са подручја ЖДО Осиек процесуирано је 22 лица (14%) а 5 лица са подручја ЖДО Славонски Брод. // Од укупног броја процесуираних за геноцид, 31 је процесуиран само за ово кривично дјело, а остали (105) у комбинацији са кривичним дјелом ратног злочина против цивилног становништва. Од укупно процесуираних за геноцид, 20 лица се налазило у фази истрага у прекиду, 46 лица под оптужбом док су 44 лица осуђена.

Међу 1.534 процесуираних у активном статусу за ратне злочине пред хрватским судовима, налазило се и 83 припадника оружаних снага РХ (5% од укупног броја процесуираних), што је велики напредак у односу на 2007. годину, када је само 21 припадник ОС РХ био процесуиран за дјела ратних злочина.²⁷

Међу процесуиранима налазе се и два припадника Армије Аутономне покрајине Западна Босна²⁸ и једно лице које се терети због ратног злочина против цивилног становништва из Другог свјетског рата.²⁹

Ни на овом списку не налазе се имена оних лица против којих је поступак био обустављен, односно оних који су ослобођени оптужбе или је против њих оптужба одбијена („процесуирани у пасивном статусу”).

Упоређивањем података са списка ДОРХ-а из 2024. године и списка достављеног на састанку мјешовите комисије (са стањем у марту 2010. године), долази се до сљедећих података: – број истрага се смањило за 119; – број истрага у прекиду се смањило за 278; – број лица под оптужбом без пресуде смањило се за 33; а – број осуђених се такође смањило за 39, што је све довело и до укупног смањења броја процесуираних у активном статусу од првог до другог списка за 459 лица.

На први поглед, јасно је да нешто није у реду са овом рачуницом. Наиме, по логици ствари, ако се смањује број истрага, онда би требало очекивати да се повећа број оптужених и осуђених или барем да остану на истом броју. Рјешење ове загонетке налази се у чињеници да је РХ, углавном под притиском међународне заједнице, унатраг неколико година почела ревизију кривичних поступака. Према подацима из извјештаја ДОРХ-а за 2008. годину долази се до података да је до краја те године од укупно процесуираних (3.819) истрага обустављена против 1.466 лица (за посљедњу годину и тај број се могао само увећати), а од укупног броја оптужених (1.826), да је 530 лица ослобођено, оптужба одбијена или су поступци обустављени.

²⁷ У истражној фази налазило се 28 лица; у фази оптужења без пресуде налазило се 15 лица; а осуђених је било 40 лица (међу осуђене укључени су и они са неправоснажним пресудама); 15 их је процесуирано само за ратни злочин против ратних заробљеника, четворица за ратни злочин против цивилног становништва у комбинацији са ратним злочином против ратних заробљеника, а остали за ратни злочин против цивилног становништва.

²⁸ Фикрет Абдић и Ибрахим Јушић, обојици је суђено пред хрватским судовима зато што су имали држављанство РХ, а иначе се терете за ратне злочине почињене над Бошњацима у Цазинској крајини.

²⁹ Ашнер Миливој, живи у Аустрији, која је одбила његово изручење у Хрватску због старости и болести.

С обзиром на изнесене податке са списка достављеног на састанку мјешовите комисије, о смањењу процесуираних у свим фазама поступка, а све под условим да није било нових истрага (а било их је, и то неколико десетина), долази се до закључка да се број процесуираних у пасивном статусу повећао за онолико колико се смањио број процесуираних у активном статусу.

Учествујући на Међународној конференцији о наслеђу хашког Трибунала, одржаној у Хагу 24. и 25. фебруара 2010. године, предсједник Врховног суда Хрватске и државни одвјетник (тужилац), уз присуство министра правосуђа у Влади РХ, пред аудиторijем од око четири стотине људи, међу којима су биле и породице жртава, рекли су да је Хрватска на неки начин отишла прешироко у оптуживању људи који су сада у Србији, прије свега хрватских држављана српске националности, који се терете за ратне злочине. Тужилац је током дискусије навео да тужилаштво коригује оптужнице и смањује број оптужених.

На „прешироко оптуживање” Срба из Хрватске и бивше РСК за ратне злочине *Веритас* указује још од почетка деведесетих, а посебно од 1995. године, након великог крајишког егзодуса, када су процесуирања Срба кулминирала. *Веритас* је указивао и доказивао да је хрватско правосуђе, масовним и неоснованим процесуирањима Срба за ратне злочине, на веома перфидан начин одржавало „демографску равнотежу” постигнуту током рата (циљ ће бити остварен када Срба не буде више од 3% у укупном становништву у РХ). Аргументовано је изнета тврдња да се због тих „прешироких оптуживања” у Хрватску не враћа чак око 100 хиљада Срба из радно и плодно способне популације. Нико *Веритас* није чуо, а ако неко и јесте, слаба је била вајда од тога.

На први поглед нелогична је бројка мање осуђених, но она може бити посљедица обнове поступка у одсуству осуђенима по Закону о кривичном поступку који је ступио на снагу 1. јануара 2009. године, а на основу ког и осуђени и државни одвјетник (јавни тужилац) могу поднијети захтјев за обнову поступка. Према *Веритасовим* подацима, државни одвјетници су и поднијели такве захтјеве за најмање 90 осуђеника без њихова учешћа и знања, док су најмање четворица осуђеника сами поднијели захтјев за обнову, од чега су за највећи број судови дозволили обнову и окончали поступке обуставом или одбијајућом пресудом, углавном због преквалификације кривичног дјела ратног злочина у оружану побуну, што је под амнестијом.

Упоредивањем списка ДОРХ-а из 2004. и из марта 2010. године по питању квалификација (структуре) кривична дјела за које се терете процесуирани у активном статусу, долази се до података: – да је идентичан

процент процесуираних за кривично дјело ратног злочина против цивилног становништва у оба документа (84%); – да је идентичан процент процесуираних за крив дјело ратног злочина против ратних заробљеника (10%) у оба документа; – за кривично дјело геноцида број процесуираних смањен је за 1%, – док је скоро идентичан процент процесуираних и за кривично дјело уништавања културних и историјских споменика.

Упоредивањем броја процесуираних у активном статусу припадника сукобљених страна према списковима ДОРХ-а из 2004. и из марта 2010. године, долази се до закључка да је у овом сегменту дошло до највећих промјена. Наиме, учешће припадника ОС РХ у укупном броју процесуираних у активном статусу са једног процента, колико их је било на списку из 2004. године, ДОРХ/04, повећало се на пет процената, колико их је на списку из марта 2010. године.

Веритас је у посједу и списка осумњичених, оптужених и осуђених лица за кривична дјела ратних злочина пред хрватским судовима са стањем на дан 30. септембар 2010. године. На овом списку је укупно 1.549 лица.³⁰ Проста рачуница показује да је на овом списку у односу на онај претходни од 31. марта 2010. године, 15 лица више укупно гледано, док је гледано по фазама осумњичених (под истрагом) мање за 56, а оптужених за 40 и осуђених за 31 више.

Поименичним упоређивањем овог са претходним списком, *Веритас* је утврдио да је са претходног списка скинуто 65 имена, а на новом списку додато 80 нових имена, што даје бројку од 145 различитих имена у међусобном односу ова два списка. Исто тако, примјећено је да знатан број осуђених лица са списка из 2004. године није био на списковима из 2009. и марта 2010. године, да би се поново појавили на овом списку из септембра 2010. године.

Веритас има и ДОРХ-ов списка осумњичених, оптужених и осуђених лица за кривична дјела ратних злочина пред хрватским судовима са стањем на дан 31. март 2013. године. На овом списку је укупно 1.577 лица.³¹ Проста рачуница показује да је на овом најновијем списку у односу на онај претходни од 30. септембра 2010. године, 28 лица више укупно гледано, док је гледано по фазама осумњичених (под истрагом) мање за 49, а оптужених за 51 и осуђених за 26 више.

³⁰ Од ових лица под истрагом је 377 (од тога је истрага у прекиду за 111 лица), 603 је под оптужбом, док их је 569 осуђено.

³¹ Од ових лица је под истрагом 328, 654 је под оптужбом, док их је 595 осуђено.

Између ова два посљедња списка десила се једна значајна промјена која се очитује у преношењу предмета у истражној и фази оптужења са мањих на четири већа жупанијска суда: Загреб, Осиек, Ријека и Сплит.³²

Анализом овог списка, *Веритас* је утврдио да се исти предмет води код два суда, и оног примарног и овог новог, секундарног,³³ што умањује укупан број процесуираних по овом основу за 86 имена.

Поименичним упоређивањем овог са претходним списком, утврђено је да је са претходног списка скинуто 143 имена, а на новом списку додато 77 нових имена, што даје бројку од 220 различитих имена у међусобном односу ова два списка. Ако са новог списка скинемо дупле предмете код истог (7) и различитих судова (86), односно правоснажно ослобођене (2), на овом списку остало би 1.482 лица, што је за 67 лица мање у односу на претходни списак из септембра 2010. године.

Након више година „хладног рата” између Србије и Хрватске, изазваног оптужницом српског Тужилаштва за ратне злочине (преузете од бившег Војног тужилаштва у Београду) против 43 Хрвата (међу којима су били и Владимир Шекс, Томислав Мерчеп, Бранимир Главаш, Иван Векић и др.), која је у августу 2011. године достављена хрватском Министарству правосуђа ради уручења оптуженима, а што је на хрватској страни „испровоцирало” доношење Закона о ништетности одређених правних аката правосудних тијела бивше ЈНА, бивше СФРЈ и Републике Србије,³⁴ коначно су се у марту 2018. у Београду састали министри правде Србије и Хрватске, који су се „сагласили да постоји добра воља двије државе за сарадњом и рјешавањем свих отворених питања у области правосуђа”.

На састанку је у том смислу договорено формирање двије заједничке комисије чији ће чланови радити на рјешавању проблема процесуирања ратних злочина, као и размјене спискова особа оптужених или осуђених за ратне злочине.³⁵

³² Закон о примјени статута Међународног казног суда и прогону за казнена дјела против међународног ратног и хуманитарног права *Народне новине*, бр. 175/03, 29/04, 55/11, 125/11.

³³ Тако се 53 предмета воде и код вуковарског и код осиечког, 23 и код славонскобродског и код осиечког, 9 и код сисачког и код загребачког, 1 и код загребачког и сисачког. Утврђено је и да се 7 предмета дуплира пред истим судом (Бјеловар 1, Загреб 2, Карловац 2, Ријека 2). Уочено је и да се на хрватском списку процесуираних налазе и најмање 2 лица правоснажно ослобођена оптужбе (оба у Пожеги). Појединачним упоређивањем спискова жупанијских судова, утврђено је да је са предходног списка скинуто 143 имена.

³⁴ *Народне новине*, бр. 124/11.

³⁵ <http://rs.n1info.com/Vesti/a373926/Sastanak-Nele-Kuburovic-i-ministra-pravde-Hrvatske.html>

У априлу 2018. године, хрватска страна је српској доставила списак процесуираних са стањем на дан 31. март 2017. године, на којем се налази укупно 1.396 лица.³⁶

2. Циљеви процесуирања за ратне злочине

Ратни злочини не застаријевају, због чега, када би неко и хтио, не може да гарантује да неће бити новопроеесуираних лица за ратне злочине. То је разумно и рационално размишљање.

Међутим, према досадашњем искуству, у раду хрватских правосудних органа по питању процесуирања Срба за ратне злочине, може се закључити да судски процеси, поред оправданог разлога да се сви починиоци ратних злочина изведу пред лице правде, имају и други циљ – одвраћање избјеглица, првенствено Срба, од повратка у завичај.

Упоредивањем до сад објављених спискова процесуираних за ратне злочине, долази се до закључка да су спискови поприлично несређени, да нека лица без основа нестану са појединог списка, па се поново појаве на другом списку,³⁷ да се изостављају са спискова процесуираних комплетни кривични предмети са више осуђеника,³⁸ а све то код избјеглица, оних којих се ови спискови највише и тичу, ствара утисак намјерно изазваног хаоса, а у циљу изазивања страха од тајних спискова, што избјеглице највише и одвраћа од повратка.

Ови спискови нису дефинитивни (коначни). За све ово вријеме одвијају су се и нове истраге, подижу нове оптужнице и доносе нове пресуде. Хрватско правосуђе обилато користи институт незастарјевања кривичног гоњења за ратне злочине и изнова отвара истраге против лица (углавном Срба), којих није било на претходним списковима.

³⁶ Овај списак се налази у Министарству правде Републике Србије и Тужилаштву за ратне злочине Републике Србије. У више наврата *Веритас* је и писмено и усмено тражио овај списак како би могао извршити и његову детаљну анализу и компарацију са предходним списковима, али га, упркос обећањима, није добио ни од једних ни од других. Немогућност увида у списак из 2017. године, увелико је отежала прављење упоредне анализе. Умјесто компарације са предходним списковима, подаци су упоређивани „заобилазним путем” што нам је одузело много времена и захтевало доста труда.

³⁷ Јанко Радмановић је био на међународној потјерници из 2001. године, на којој је стајало да је у одсуству осуђен на 20 година, није га била на списку ДОРХ-а из 2004, а онда се његово име појавило на списку ДОРХ-а из 2009, да би опет изостао са списка ДОРХ-а из 2010. године.

³⁸ Са спискова ДОРХ-а из 2004. и ДОРХ-а из 2010. године изостављено је 25 кривичних предмета са 38 процесуираних лица пред Жупанијским судом у Пожеги.

По *Веритасовој* евиденцији, међу 189 до сада ухапшених Срба из Хрватске и бивше РСК по потјерницама из Загреба било је најмање 13 грешака у идентитету.³⁹ Код избјеглих Срба ствара се утисак да су те грешке дио смишљеног плана хрватског руководства да се, преко тоталног хаоса, сви Срби из Хрватске и бивше РСК држе под тензијом, да се сваки од њих може наћи, без обзира да ли је за нешто крив или није, под оптужбом или пресудом за ратни злочин, што им је уједно и порука да се држе што даље од Хрватске. Нажалост, за сада им то добро успјева.

3. Има ли тајних спискова процесуираних?

Често се до сада у пракси, било у медијима, било у наступима политичара,⁴⁰ могло чути да постоје неке тајне оптужнице или тајни спискови.

Треба отворено рећи да по Закону о казненом поступку у Хрватској нема тајних „оптужница”, као што нема ни тајних истрага (у буквалном смислу) или пресуда. Само се условно може говорити о тајним процесима и то за она лица против којих се поступак води у одсуству, због чега суд са њима комуницира преко огласне плоче суда (достава позива и судских писмена процесуиранима врши се истицањем на огласној плочи суда), а у одсуству процесуирани морају имати и браниоца по службеној дужности, који такође добија позиве и судска писмена. Дакле, чињеница да се против неког лица води поступак условна је тајна.

Пошто је велики број процесуираних, углавном у одсуству, посљедица рата (који је сам по себи нередовна ситуација), већина није

³⁹ Дана 25. марта 2010. године у Лондону је ухапшен Србин из Хрватске Миле Боснић по Интерполовој потјерници коју је за њим расписао Биро Интерпола Загреб због ратних злочина које је починио 1991. и 1992. године на подручју Слуња, док је био „на функцији председника Рајног председништва те ошшине” Након неколико дана проведених у екстрадиционом притвору Боснић је пуштен на слободу након што је, уз свесрдну помоћ *Веритаса* и жестоке медијске кампање, утврђено да је ухапшен погрешни Миле Боснић.

⁴⁰ Бивши хрватски председник Месић, последије састанка са председником Србије Тадићем, одржаног 20. јуна 2009. године у Новом Саду, изјавио је да ће у Хрватској на свим надлежним нивоима покренути питање постојања тајних спискова у вези са извршењем ратних злочина и тако отворити масовнији повратак избјеглица у Хрватску. У јуну 2009. године, портпарол Тужилаштва за ратне злочине Бруно Векарић је објаснио да се „колоквијални назив тајне оптужнице” односи на лица која су под истрагом и још нису оптужена, додајући да постоји и велик број пресуда у одсуству.

ни знала да су процесуирани,⁴¹ а с обзиром да је повратак Срба у Хрватску текао врло споро, због чега је међународна заједница и захтјевала од Хрватске да објави списак процесуираних како би такав списак био у функцији ефикаснијег повратка, а то би могао бити ако је доступан свим заинтересованим. Ако су спискови тајни у било којој фази поступка, онда они и не могу ни бити у функцији ефикаснијег повратка. Због тога спискови процесуираних који долазе из Хрватске, ако су и даље у функцији бољег повратка, не могу бити тајни, па чак ни у фази истраге, јер се против и у одсуству процесуираних, одређује притвор и расписују потјернице и домаће и међународне. У противном, заиста би било неуобичајено и протузаконито да се процесуирани за ратне злочине обавијештавају, у новим стаништима, да су процесуирани и да им се на тај начин пружа шанса да избјегну кривичну одговорност за најтежа кривична дјела као што су ратни злочини.

Одговорни из Министарстава правде и тужилаштва Хрватске и Србије, као и амбасада Хрватске у Србији, морали би јавно говорити, када већ јавно позивају људе да лично могу провјерити у амбасади Хрватске, односно у Министарству правде Србије, да ли су процесуирани, да је то у функцији бржег и бољег повратка избјеглица у Хрватску, а тек потом, у другом плану, и због њиховог евентуалног изручења у Хрватску, односно наставка кривичног гоњења у Србији.

4. Корелација кривичног дјела ратних злочина и оружане побуне

Хрватско правосуђе је од самог почетка сукоба, што значи од 17. августа 1990. године⁴² почело процесуирати Србе за кривично дјело оружане побуне. Према званичним подацима Министарства правосуђа Хрватске од 25. фебруара 2002. године, од дана ступања на снагу Закона о опћем опросту,⁴³ од 5. октобра 1996. па до краја 2001. године, амнестирано је за кривично дјело оружане побуне 21.255 лица.⁴⁴

⁴¹ По подацима ДОРХ-а из 2009. године у одсуству је осуђено 438 лица.

⁴² Тога дана је званично започела побуна Срба у Хрватској, пежоративно од хрватских медија названа „балван револуција”.

⁴³ По овом закону сва дјела везана за рат и ратна дешавања на простору Хрватске, осим ратних злочина и међународног тероризма, су под опростом (амнестијом.)

⁴⁴ Извјештај са овим подацима делегација Уреда Владе РХ за заточене и нестале предала је делегацији Комисије Владе СРЈ за хуманитарна питања и нестала лица на састанцима одржаним 6. и 7. новембра 2001. године у Београду и 26. и 27. фебруара 2002. године у Загребу.

Тај број је сада знатно већи, јер су надлежна државна одвјетништва РХ и послје 2001. године вршила преквалификације с кривичног дјела ратних злочина на оружану побуну, након чега се и на та лица примјењује Закон о опћем опросту.

У извјештају ДОРХ-а за 2008. годину по питању преквалификације с кривичног дјела ратног злочина на кривично дјело оружана побуна износи се слиједећи став да је: *„што [је] њрихватљиво рјешење, јер ако се за било коју од ових лица накнадно утврди да је њејосредно наредила или њочинила кривично дјело ратној злочина, не њостоје њроцесне зајреке за њокрешање кривичној њосћујка“*.

Овакав став ДОРХ-а додатно плаши Србе, потенцијалне повратнике у Хрватску. Наиме, знајући да је и Закон о опросту и ЗКП из 2009. године донесен на велики притисак међународне заједнице, што је био и услов Хрватској за отварање најважнијег поглавља „Правосуђе и основна права“⁴⁵ у приступним преговорима о чланству у ЕУ, потенцијални повратници се плаше управо могућности, коју најављује и ДОРХ, да би се, могуће и из неких дневнополитичких разлога, поново могли активирати кривични поступци обустављени због преквалификације ратних злочина у оружану побуну.

Списак процесуираних, као ни списак амнестираних за оружану побуну, никада није објављен цјеловито, али јесте, наравно у хрватским медијима и у току и послје сукоба, парцијално за нека села, град или регију, што код велике већине, посебно радно и плодно способних Срба, условљава страх да су и даље на неком „тајном списку“ и да ће бити ухапшени уколико би се вратили у завичај. Треба нагласити да се службена Хрватска, као ни њени медији, нису нешто посебно ни трудили да разбију страх од повратка избјеглим Србима условљен могућим кривичним поступцима.

5. Промјена локације за добијање информација о процесуиранима

а) Где се моју добити информације

Од 15. јула 2010. године информације о евентуалном вођењу кривичног поступка пред правосудним органима РХ могу се добити у Министарству правде Републике Србије.⁴⁶

⁴⁵ Дана 30. јуна 2010. године Хрватска је на међунационалној конференцији са ЕУ, одржаној на разини министара спољних послова, отворила преговоре у преостала три поглавља, међу којима и „поглавље над поглављима“ *Правосуђе и основна њрава*.

⁴⁶ Према упутству објављеном на сајту овог министарства (www.mpravde.gov).

Треба истаћи да се још од појаве првог списка процесуираних лица за ратне злочине пред хрватским судовима, тј. од септембра 2004. године, идентична информација могла добити у дипломатско-конзуларним представништвима РХ у Србији, с тим да је поступак обраћања био нешто другачији.⁴⁷

Иако дипломатско-конзуларна представништва РХ никада нису јавно износили податке о броју поднесених захтјева, *Веритас* процјењује, искључиво по обраћањима подносилаца и прије и после подношења захтјева, његовим канцеларијама, да је број подносилаца био веома скроман. Наиме, потенцијални подносиоци захтјева страховали су од обраћања, а посебно одласка у хрватска дипломатско-конзуларна представништва, да би на тај начин открили своју адресу уколико буду на списку процесуираних, односно да би само „распитивање” био разлог за накнадно процесуирање по логици „чим се распитујеш, вјероватно си и крив за нешто”. Страхovalo се чак и од могућег хапшења у просторијама дипломатско-конзуларних представништава као „територији” хрватске државе.

У дипломатско-конзуларним представништвима РХ информацију са списка процесуираних највише су тражили она лица која су већ имала информацију (углавном добијену преко *Веритаса*) да нису на списку процесуираних, а максимално су избјегавали тражење информација са овог списка они који су већ имали информацију да се налазе на списку процесуираних.

Промјеном локације о добијању информација са списка процесуираних из хрватских дипломатско-конзуларних представништава у Министарство правде Србије, према *Веритасовим* сазнањима, није се ништа битно промјенило: они који су имали информацију да су били на неком ранијем списку и даље избјегавају јављање Министарству правде Србије, углавном из бојазни да ће открити своју адресу, тим више што се тражи и копија личне карте, и да ће, уколико се налазе на списку процесуираних, што најчешће значи и на Интерполовој потјерници, бити ухапшени.

rs) треба попунити прописани формулар који се може скинути са наведеног сајта и, уз копију личне карте, предати га на писарници Министарства правде, након чега ће подносилац захтјева добити одговор у најкраћем могућем року, најкасније за 15 дана.

⁴⁷ Наиме, заинтересовано лице је морало лично отићи у представништво РХ, оставити своје личне податке и број телефона, на који је, такође за 10 до 15 дана, то лице обавјештавано да ли јесте или није на листи процесуираних.

Промјеном локације, повећао се и број посјета *Веритасовом* „сајту”, на којем се налазе и спискови процесуираних, али се повећао и број непосредних контаката са представницима *Веритаса*, како посјетом канцеларијама у Београду или Бања Луци, тако и телефоном или „имејл” порукама.

Најчешћи утисак је да су се сви они који су се обратили Министарству правде, обратили и *Веритасу*, како прије подношења захтјева, углавном са питањем колико је то обраћање безбједно, тако и након добијеног одговора, са молбом да им се објасни тај писмени одговор, без обзира да ли је позитиван или негативан.

Процес процесуирања Срба и бивших припадника ЈНА траје већ више три деценије, а овај проблем је постао „виталан” од 2001. године, када је Хрватска започела процес расписивања међународних потјерница за процесуираним лицима, на основу којих је одмах и почело хапшење Срба широм свијета.

Ова тема веома је присутна и у политици и у медијима годинама уназад, посебно од закључења Споразума Србије и РХ о сарадњи у прогону починилаца ратних злочина, злочина против човјечности и геноцида и Уговора о екстрадицији између РХ и Србије за кривична дјела организованог криминала и корупције од 30. јуна 2010. године. Заправо слободно се може рећи да нема Србина из Хрватске и бивше РСК, као ни припадника бивше ЈНА који су се затекли у току рата на подручју Хрватске, који не познају неког блиског рођака, пријатеља или саборца који је био у проблему са процесима за ратне злочине.⁴⁸

б) Шта значи поштом Министарства правде

На писмени захтјев подносиоца, Министарство правде шаље типизоване одговоре у двије варијанте – или да подносилац није на списку процесуираних или да јесте, и ако јесте у којој фази му је кривични поступак.

Они који су добили одговор да нису, обавезно питају (за сада се обраћају *Веритасу*) да ли им тај одговор гарантује да могу слободно путовати и у Хрватску и ван Хрватске.

Информација о статусу пред Хрватским судовима односи се на период до одређеног дана (последњи списак је пресјек стања на дан 31. март 2017), али не и после тога дана.

⁴⁸ Свако хапшење Србина из Хрватске било гдје у свјету, посебно повратника у Хрватску, одражава се на велик број осталих Срба да се не враћају у завичај.

Зна се да ратни злочини не застаријевају и да је могуће било када процесуирати неко лице за ратни злочин. Досадашње искуство нас учи да је довољно да комшија Хрват за повратника Србина поднесе пријаву полицији да је у току рата „нешто урадио неком Хрвату” и да слиједи притварање, а након тога најчешће и привођење уз такозвану „црвену пријаву” истражном судији.

Значај тих потврда упитан је и због несрећености спискова/евиденција о процесуиранима. Једно је сигурно, а то је да ако је неко процесуиран, а потврду добио да није на списку процесуираних, та потврда га неће спасити од евентуалног хапшења или судског процеса.

Они који су писмено обавјештени да су процесуирани постављају много више питања а најчешће: – да ли ће бити хапшени и изручени у Хрватску; – да ли имају право жалбе, односно приговора на рјешење о отварању истраге, оптужницу или пресуду; – може ли им се судити у Србији и на чију иницијативу, приједлог или захтјев; – да ли самим тим што су на списку процесуираних значи и да су на Интерполовим потјерницама; – могу ли путовати ван Србије; – ко их може заступати пред хрватским судовима; – могу ли доћи до судских списа и видјети ко их и зашто терети; – шта је екстрадиција, трансфер или уступање предмета односно доказа; – под којим условима се може обновити поступак и сл.

в) Што би требало да још уради Министарство правде

Из дугогодишњег искуства у раду са избјеглицама из Хрватске, и са онима који јесу, као и са онима који нису процесуирани пред хрватским судовима за ратне злочине, *Веритас* сматрао да би требало, а то уједно и предлаже, да Министарство правде Србије, само или заједно са Министарством правде Хрватске, отвори једну или више канцеларија, у којима би стручњаци из области кривичног права заинтересованима пружали правну помоћ, по могућности бесплатно, по питањима која постављају заинтересована лица.

Свакако да би било најбоље да тимови за пружање правне помоћи буду мјешовитог састава, из Хрватске и Србије, да им на располагању буду судски списи, бар најосновнији документи, као што су рјешења о провођењу истраге, оптужнице и пресуде, како би процесуирани имали увид ко их и зашто терети, након чега би се могли одлучити које кораке ће даље предузимати.

Искуство нас учи да би такве канцеларије имале знатно више странака него што их је до сада поднијело писмене захтјеве Министарству

правде Србије за провјеру информације о статусу пред хрватским судовима.

Дио описаних послова могле би обављати и неке невладине организације на начин како је то до сада радио *Веритас*, нормално под нешто измјењеним околностима (да Министарство правде таквој организацији стави на располагање судску документацију и да, макар дјеломично, финансира/донира рад такве организације).

(1) Што би требало да знају у одсуству процесуирани

1) У фази истраге и оптужења

Лице процесуирано у одсуству требало би да буде упознато, у фази истраге и оптужења о следећем:

а) да може чекати да надлежни органи Хрватске и Србије, по потписаним билатералним уговорима, предузму извјесне радње: замолбеним путем саслушају га као осумњиченог⁴⁹ или да Хрватска достави доказе Тужилаштву за ратне злочине Србије ради покретања кривичног поступка у Србији;⁵⁰

б) да иде у сусрет догађајима и да опуномоћи неког адвоката из Хрватске да изврши увид у спис ради прибављања информација ко га и зашто терети, а након тога да крене у акцију прикупљања доказа (изјава свједока, вјештака, видео и тонских записа, фотографија, писане документације...) који иду у прилог његове невиности, и да их сам или преко браниоца достави надлежном државном тужилаштву у РХ, које може одустати од даљег кривичног гоњења, што има за посљедицу обуставу кривичног поступка⁵¹ или

⁴⁹ Упоследњих неколико година на овај начин саслушано је више стотина осумњичених пред судијама у Србији.

⁵⁰ „Радио Слободна Европа”, 6. мај 2010. године – „Смањен број Срба оптужених или осуђених за ратне злочине у Хрватској”; према изјави потпарола Тужилаштва за ратне злочине Србије „Тренутно је 45 предмета у оптицају између српског и хрватског тужилаштва. Доказе за 4 предмета усталили смо ми њима, прихватили смо 20 предмета од Хрватској одвјешњива, 9 још увијек разматрамо, а 12 смо одбили да радимо”.

⁵¹ У писму министарке правде РХ из јула 2007. године, упућеног удружењу „91 регион” (удружење окупља бивше припаднике бивше ЈНА процесуиране од стране хрватских правосудних органа за дјела ратног злочина) управо се сугерише процесуиранима да прикупе документацију која им иде у прилог и да ју доставе надлежном тужилаштву ради поновне оцјене доказа и евентуалног одустанка од даљњег гоњења.

ц) да се, у договору са надлежним тужиоцем у Хрватској и изабраним браниоцем, појави пред хрватским судом и да одговора за инкриминирана дјела.⁵²

2) У фази осуђујуће пресуде

У Хрватској је почетком 2009. године ступило на снагу двадесетак нових закона. Један од њих је и Закон о казненом (кривичном) поступку,⁵³ из којег одредбе које се односе на тајност истраге и ванредне правне лијекове ступају на снагу 1. јануара исте године, док се примјена осталих одредаба одлаже до јула те, односно до септембра 2011. године.

Хрватски медији и струка су надуго и нашироко коментарисали све остале новине у новом Закону о казненом поступку (ЗКП), као „*највећој реформи кривичног законодавства у хрватској историји*“, осим одредаба које се односе на ванредни правни лијек обнова кривичног поступка, а које су у директној вези са избјеглим и прогнаним Србима из РХ, који су правоснажно у одсуству осуђени због ратних злочина.⁵⁴

Дакле, одредбе о понављању поступка из новог хрватског ЗКП-а односе се управо на лица из категорије осуђених у одсуству. Према ранијем ЗКП-у, кривични поступак у којем је лице правоснажно осуђена у одсуству, могао се поновити ако осуђеник или његов бранилац поднесу захтјев за понављање поступка у року од једне године од дана када је осуђеник сазнао за пресуду ако је наступила могућност да му се суди у његовом присуству.

⁵² Новаковић Душан, у одсуству осуђен од стране Жупанијског суда у Шибенику на 10 година затвора због ратног злочина над ратним заробљеницима. Пошто није имао никакве везе са инкриминираним дјелом добровољно је отишао у Хрватску у августу 2002. године и затражио обнову поступка. У притвору је провео око 4 мјесеца, и наставио да се брани са слободе уз мјеру одузимања путне исправе. У јуну 2003. године надлежни суд је против њега обуставио кривични поступак. // Сердар Дане, осуђен је од стране ЖС у Госпићу у одсуству на 15 година затвора због кривичног дјела ратног злочина против цивилног становништва. Пошто није имао никакве везе са инкриминираним дјелом, добровољно се 21. октобра 2003. године, на граничном прелазу Бајаково, предао хрватској полицији и затражио обнову поступка. Након разних перипетија, 23. септембра 2004. године, ослобођен је оптужбе и пуштен из притвора.

⁵³ „Народне новине“, бр. 152 од 24. децембра 2008. године.

⁵⁴ Разлог због чега хрватски медији и струка нису уопште коментарисали ове новине у новом ЗКП-у, вјероватно и лежи у чињеници што је та новина резултат вишегодишњих притисака међународне заједнице и што значи својеврсно признање „етнички мотивисаних процеса“ вођених у циљу спријечавања повратка прогнаних Срба на њихова имања.

Разне међународне организације и институције које се баве заштитом људских права годинама су критиковале институт суђења у одсуству у Хрватској, наглашавајући да су пресуде у одсуству против Срба доношене без валидних доказа, истовремено захтјевајући од Хрватске да изнађе начин на који би извршила ревизију свих до сада правоснажних пресуда изречених у одсуству.

Таквим констатацијама и захтјевима ишла је у прилог и чињеница да су хрватски судови у поновљеним поступцима, након добровољне предаје или екстрадиције, изрицали веома често ослобађајуће пресуде.⁵⁵

Под тим притисцима ДОРХ је још у току 2007. године заузео став, којег је презентовао међународној заједници и представницима надлежних тијела сусједних држава, да „*уколико неко лице зна да је правоснажно осуђено за ратни злочин у РХ, а располаже доказима, писменима или документима из којих је несспорно јасно да оно није починилац, нека их достави ДОРХ-у које ће у том случају предложити редовно понављање кривичног поступка*”. Међутим, у пракси се тај став ДОРХ-а није примјењивао све до ступања на снагу новог Закона о кривичном поступку.⁵⁶

⁵⁵ Од 79 до сада екстрадираних лица у РХ, против 31 је поступак обустављен или су оптужбе одбијене.

⁵⁶ Случај Едите Рађен–Поткоњак – Она је једна од оних која је у одсуству осуђена на 15 година затвора за ратни злочин против цивилног становништва на основу исказа „свједока по чувењу”. Пошто је осуђена прикупила изјаве десетак свједока и материјалне доказе да је у инкриминисано вријеме била на свом радном мјесту, које је далеко од мјеста догађаја, поднијела је надлежном суду захтјев за понављање поступка. Но, надлежни суд је, рјешењем од 16. новембра 2005. године, одбио њен захтјев позивом на тада важећу законску одредбу по којој је предуслов за понављање поступка доступност осуђеног лица органима гоњења РХ. Врховни суд РХ, на сједници од 27. априла 2007. године, одлучујући по жалби осуђене и уз позитивно мишљење ДОРХ-а, укида првостепено рјешење и предмет враћа првостепеном суду на поновно одлучивање, уз образложење да „суд првог степена у поновљеном поступку извиди те чињенице и прибави те доказе, а тек потом оцјени јесу ли они у довољној мјери прикладни да се на темељу њих дозволи обнова поступка или не”. Пошто је Врховни суд чекао на овакву одлуку више од годину дана и пошто је ДОРХ дао позитивно мишљење о понављању поступка у одсуству, било је за очекивати да ће првостепени суд уважити ставове Врховног суда. Међутим, првостепени суд, својим рјешењем од 14. маја 2007. године, поново одбацује захтјев осуђене из истих разлога као и први пут. Иако је осуђена уложила жалбу и на ово рјешење, Врховни суд о истој није ни одлучивао до ступања на снагу новог ЗКП-а. Убрзо по ступању на снагу новог ЗКП-а, Жупанијски суд у Задру је, на већ раније

6. Интерполове потјернице

Почев од марта 2001. године, Биро Интерпола Загреб почео је потјернице за Србима и припадницима бивше ЈНА (од 2005. године и за неколицином припадника хрватске војске и полиције), којима је суђено у одсуству, сукцесивно стављати на Интерполове потјернице.

До краја 2023. године, стављено је на потјернице више од 1.200 лица, на основу којих је најмање 189 лица већ ухапшено.⁵⁷ Од екстрадираних у Хрватску до краја 2023. године против 31 лица поступак је обустављен или је оптужба одбијена, углавном након преквалификације дјела ратног злочина у оружану побуну (што има за посљедицу губитак обештећења за вријеме проведено у притвору), док су остали правоснажно осуђени или су им поступци још у току.

Против 7 лица са Интерполових потјерница води се кривични поступак у Србији по Споразуму тужилаштва Србије и Хрватске о сарадњи у прогону учинилаца кривичних дела ратних злочина, злочина против човечности и геноцида од 13. октобра 2006. године, али се бране са слободе.

Биро Интерпола Загреб је до краја 2023. године повукао са Интерпола неколико стотина расписаних међународних потјерница (потјернице се повлаче против екстрадираних, као и против оних који су у међувремену ослобођени, односно против којих су хрватски правосудни органи обуставили поступак). Овај Биро и даље расписује међународне (Интерполове) потјернице за лицима процесуираним пред хрватским правосудним органима за дјела ратног злочина.⁵⁸

поднесени захтјев осуђене, одобрио обнову поступка, након чега је, не чекајући поновни главни претрес, државни одвјетник измјенио правну квалификацију дјела из ратног злочина у оружану побуну, а потом је и суд донио рјешење о обустави поступка примјеном Закона о опросту.

⁵⁷ Ухапшено је 6 у Мађарској, 17 у Њемачкој, 3 у Бугарској, 4 у Норвешкој, 4 у Швајцарској, 30 у БиХ, 6 у САД, 6 у Аустрији, 6 у Грчкој, 4 у Канади, 34 у Србији, 15 у Црној Гори, 4 у Русији, 8 у Енглеској, 22 у Хрватској, 4 у Италији, 3 у Француској, 3 у Македонији, 3 у Ирској, 2 у Холандији, а по једно лице у Белгији, Аустралији, Словенији, Румунији, Турској, Чешкој, Шведској). Од ових лица, 77 је екстрадирано у Хрватску, по један екстрадиран у Италију и Србију, за тројицу је екстрадициони поступак у току, а против тринаесторице су поступци вођени или се воде у земљама хапшења (7 у Србији и 6 у Црној Гори), док је против осталих 94 екстрадициони поступак обустављен у земљама хапшења – у 12 случајева због недостатка доказа, односно погрешних квалификација, у 2 случаја због грешке у идентитету, а у осталим случајевима због немогућности изручења.

⁵⁸ У току 2023. године ухапшено је осам лица српске националности са

Према *Веритасовим* подацима, до краја 2023. године у Србији је по међународним потјерницама расписаним од стране Бироа Интерпола Загреб, ухапшено 33 Срба из Хрватске са избјегличким статусом од којих су седморица и екстрадирани у Хрватску. Ово је тема која захтјева посебно правно разматрање.

V. Закључци – ставови, приједлози

Веритас је прије двадесетак година израчунао да због кривичних процеса против Срба за ратне злочине и за оружану побуну, без обзира што је кривично дјело оружане побуне под амнестијом, око 100 хиљада Срба, највише из категорије радно и плодно способних, не жели да се врати у Хрватску, јер очекују да су, или ће бити, процесуирани за ратне злочине. Рачуница је била проста – за ратни злочин и оружану побуну хрватски правосудни органи су процесуирали око 25 хиљада Срба, што, ако се помножи са четири, колико просјечно домаћинство броји чланова (ако се не враћа глава породице, не враћају се ни чланови његове уже породице), даје ову бројку.

Због тога би било сврсисходно и у функцији повратка да Хрватска објави и имена свих процесуираних лица, и оних процесуираних, па амнестираних за оружану побуну и оних против којих је истрага обустављена или против којих је након оптужења, поступак обустављен, оптужба одбијена или су ослобођени оптужбе, као и оних правоснажно осуђених за које је ДОРХ затражило обнову поступка и против којих је, након дозвољене обнове, без њиховог знања и учешћа у поступку дошло до одбијања оптужбе или до обуставе поступка.

Домаће организације (Комесаријат за избјеглице Србије, Министарство правде, Тужилаштво за ратне злочине), као и међународна тијела (УНХЦР, ОЕБС), организације и институције које се баве проблемом избјеглица и људских права, требало би да подуму адекватне мјере за неутралисање посљедица феномена масовног процесуирања лица (углавном Срба) пред хрватским судовима за кривична дјела ратних злочина.

Једна од тих мјера би била да се формира једна мјешовита стручна група која би извршила темељну ревизију свих предмета ратних злочина у активном статусу пред хрватским правосудним органима.

подручја Хрватске: четворица су ухапшена по хрватским међународним потјерницама ван Хрватске (у САД, у Ирској и у Великој Британији); двојица приликом уласка из Србије у Хрватску и двојица из Барање који су у селу Дарда живјели и прије, и у току и послје рата.

Управо због чињенице да Хрватска никад није јавно објавила имена свих процесуираних лица за ратне злочине, а имајући у виду и очигледну манипулацију са хрватске стране са бројем процесуираних, те изузетно велики интерес Срба из Хрватске и бивше РСК, као и бивших припадника ЈНА за ову проблематику, *Веритас* се одлучио да, на основу годинама прикупљаних информација и података, објави у поменутој публикацији „Процесуирање раних злочина почињених током рата у Хрватској 1991 – 1995”, што потпунији списак процесуираних особа за ратне злочине пред хрватским правосудним органима, укључујући и припаднике других страна у ратном сукобу, без обзира на исход процеса.

Ова анализа обухваћа податке за 3.624 процесуиране особе пред хрватским правосудним органима због кривичних дјела ратних злочина, што значи за око два и по пута више него што их има на списку процесуираних из 2017 године (1.396).⁵⁹

Ова анализа се односи и на 36 лица (24 су хрватске националности, а 12 су српске националности или других националности који су живјели или ратовали са Србима) која су процесуирана пред хрватским правосудним органима због кривичних дјела класичног криминала, а десила су се у току рата, која су такође могла бити квалификована као кривична дјела ратних злочина. Уврштена су у ову анализу како би се указало на недоследности хрватских правосудних органа приликом квалификовања кривичних дјела из времена рата деведесетих година.

У анализу је *Веритас* уврстио и особе против који су вођени судски процеси за ратне злочине у другим републикама бивше СФРЈ. У анализу су уврштена и суђења на подручју БиХ за ратне злочине почињене на подручју Хрватске (у питању је само једна особа, припадник Армије БиХ, за злочин који је почињен 1995. године на Сувој Међи над припадницима СВК). У анализи се налазе и поступци у Црној Гори за злочине почињене на подручју Хрватске, гдје је процесуирано 6 припадника бивше ЈНА за злочин у логору „Морињ” који се налази на подручју Црне Горе.

⁵⁹ Ако је тачан податак ДОРХ-а из маја 2023. да је до тада пред хрватским правосудњем процесуирано за ратне злочине скоро 4.000 особа, то би значило да *Веритас* није прикупио податке за још око 376 особа.

Savo Štrbac

Former judge in District Court of Zadar, and attorney at law (Bar Association of RSK, Bar Association of Croatia and Bar Association of Serbia); president of Information and Documentary Center *Veritas*

PROCESSING WAR CRIMES COMMITTED DURING DURING THE WAR IN CROATIA 1991-1995.

Summary:

The author of the publication of Information and Documentary Center *Veritas* „Processing War Crimes Committed during the War in Croatia 1991-1995, Overview and Analysis” presents in the article the main findings based on the abundant documentation collected by the Center, in the preparation of the said publication. The paper enlightens the work of the Croatian judiciary, which clearly demonstrates bias and the application of double standards in the prosecution of war crimes to the detriment of persons of Serbian nationality, members of the former JNA, the Army of Srpska Krajina, the Territorial Defence, and officials of the Republic Srpska Krajina and the Republic of Serbia. This treatment, according to author’s considered opinion, was and is aimed at discouraging Serbs from returning to Croatia, where they lived before the war of the 1990s. The author believes that this publication is solid ground for further research of this problem from various aspects and for improving the position of Serbs who intend to return to Croatia and who are hesitant to do so fearing of the reprisal of the Croatian judiciary regarding the prosecution of war crimes.

Key words: war in Croatia, war crimes, penal policy, structure of persons prosecuted, trial in absentia

Датум пријема рада: 15. мај 2024.
Датум прихватања рада: 20. мај 2024.
ТИП РАДА: КРИТИКА
UDK 305:347.964.1(497.11)

*Др Вељко Делибашић**

адвокат из Београда**

„РОДНА РАВНОПРАВНОСТ” У КРИВИЧНОМ ПРАВУ¹

Сажетак:

Аутор у раду, на особен начин, критикује инсистирање на употреби родно осетљивог језика и указује, кроз хипотетичке примере из кривичног права, на апсурдне резултате до којих доводи такав приступ. У закључку је истакнуто да употреба родно осетљивог језика не сме довести до кварења српског језика.

Кључне речи: родна равноправност, родно осетљив језик, српски језик, кривично право

И. Уводне напомене

Родна равноправност подразумева једнак положај и третман жена и мушкараца у свим сегментима друштва. Положај жена у српској адвокатури је на задовољавајућем нивоу, али није спорно да се на том плану може и мора учинити још више, јер су жене, радећи, не само као адвокати, већ и великим ангажовањем на функцијама које обављају у свим органима комора, доказале да заслужују апсолутно исти третман као и мушкарци. Из тог разлога, требало би предузети низ поступака како би се положај жена у српској адвокатури поправио, док ситуација у другим сегментима друштва свакако захтева још озбиљнију активност на том плану. Зато су настојања да се положај жена суштински поправи за сваку похвалу и завређују пуну подршку адвокатуре.

* Председник Адвокатске коморе Србије

** Електронска адреса аутора: veljkodelibasic@mts.rs

¹ Чланак је написан за часопис *Адвокаџи* у новембру 2013, а објављен је у часопису *Пензионер*.

Међутим, под изговором да се боре за права жена, појавили су се самозвани „борци” за родну равноправност, чији је једини циљ да упропасте српски језик. Са жаљењем и бригом се мора констатовати да су у томе у доброј мери успели. Посебно забрињава то што се они не заустављају, већ у тој намери, након почетних успеха, испољавају још већу упорност и агресивност. Под изговором да је у питању родна равноправност, такви „борци” по сваку цену покушавају да се иста реч истовремено пише, али и изговара у мушком и женском роду. Зато већ сада имамо рогобатне текстове испуњене косим цртицама (нпр., тркачи/це, певачи/це, професори/ке, асистент/ице итд), који би катастрофално звучали уколико би се цртице читале (ако се не би читале, поставља се питање зашто се пишу). При томе „борци” за родну равноправност упорно инсистирају, не само да се иста реч пише два пута, већ и да се два пута изговара, у мушком и женском роду. Уједно, поставља се питање зашто „борци” за родну равноправност у својој „борби”, прво не наводе речи намењене особама женског, а затим особама мушког пола.

Ако се тако грубом и очигледном уништавању српског језика хитно не стане на пут, у чему адвокатура свакако треба да има значајно место, текстови у кривичном праву ће изгледати катастрофално, а слична ситуација биће и у другим областима. Из тог разлога написан је овај текст.

II. Апсурдни резултати употребе родно равноправног језика на примеру кривичног права

Борци и боркиње за родну равноправност постигли су запажене резултате. Ипак, критичари и критичарке њиховог рада могу констатовати да на плану кривичног права нису постигли готово никакав успех. Напротив, може се рећи да су у овој области жене потпуно обесправљене. Без ангажовања статистичара и статистичарки, потпуно је јасно да осумњичени и осумњиченице (осумњенице), окривљени и окривљенице, оптужени и оптуженице, као и осуђени и осуђенице немају исти третман током кривичног поступка. Такође, приликом изрицања кривичних санкција, немају потпуно једнак третман убице и убијачице, разбојници и разбојнијачице (разбојнице), лопови и лоповице, нарко дилери и дилерице, преваранти и преваранткиње, фалсификатори и фалсификаторке, џепароши и џепарошице, отмичари и отмичарке, изнуђивачи и изнуђивачице, силеције и силецијке, шпијуни и шпијунке, мафијаши и мафијашице, терористи и терористкиње.

Наиме, осумњиченицама, окривљеницама и оптуженицама се далеко ређе и много теже одређује притвор, а не могу се навести претерано ваљани аргументи зашто мушкарци далеко чешће и лакше добијају ову меру, у животно истим или сличним ситуацијама. Чак и када се окривљеницама одреди притвор, он се, по правилу, много брже и лакше укида њима него мушкарцима. Оно што посебно забрињава у кривично процесном праву јесте то да притвор није једино поље очигледне обесправљености жена у кривичном поступку. Таква појава је присутна код издавања наредбе за довођење или новчаног кажњавања због процесне недисциплине, као и код низа других процесних института.

У материјалном кривичном праву ситуација је још гора. За иста кривична дела, уз постојање истих олакшавајућих и отежавајућих околности, криминалкама се досуђује далеко мања казна затвора него криминалцима. Одмах се намеће питање, како се неко усуђује, у овом случају судија или судијка (суткиња), да нешто мање да женама него мушкарцима, макар то била и казна затвора. Зар родна равноправност не подразумева једнакост у свему, једнакост у примању, односно додељивању свега, па и година робије?

Што се тиче српског језика у кривичном праву мора се са жаљењем констатовати да је обесправљеност жена драматично изражена. Зато би борци и боркиње морали своју акцију да усредсреде управо на овај важан сегмент који су очигледно занемарили. У нади да ће се ускоро ипак осетити резултати борбе коју спроводе ови и ове, официри и официрке, војници и војнициње, слободно бисмо могли рећи, ратници и ратнициње (ратнице), остаје за сада само могућност да се прикаже како би требало да гласи једна озбиљна и темељна завршна реч, која би у пуној мери уважила потребу родне равноправности у кривичном праву.

У хипотетичком примеру који следи, оптужено је десет лица за тешко убиство (убиство више лица), а адвокат или адвокаткиња брани једног оптуженог и једну оптуженицу.

„Поштоване судије и судинице, уважени тужиоче и тужитељице, данас се нећу обраћати само вама, већ и слушаоцима и слушатељкама (слушалицама) које седе иза оптужених и оптуженица и желе да виде ко су заиста кривци и кривкиње (кривљенице), односно ко су зликовци и зликовице (зликовкиње), а ко је невин и невиница (невина). При томе ћу покушати да не понављам оно што су говорници и говорнице, а пре свега браниоци и бранитељке пре мене рекли, зато што се ради о заиста сјајним адвокатима и адвокатикама (адвокаткињама), који су очигледно били пажљиви слушаоци и

слушатељке на обуци коју су спровели искусни тренери и трене-рице, и тако своје адвокатско умеће довели до савршенства.

Наравно да не могу да схватим монструме и монструмице који су убили седморо људи, и да не желим да браним злочинце и злочинице који су у то умешани. Међутим, у овом поступку су сведоци и сведокиње, вештаци и вештакиње, као и стручни саветници и саветнице суду понудили довољно доказа да мој оптужени и оптуженица нису идиот и идиотица који су то урадили, односно глупак и глупакиња који су помислили да неће бити ухапшени. Они јесу, с једне стране, пијанац и пијанкиња (пијанка), дрогераш и дрогераша, али, с друге стране, верујем да они ипак нису целат и целатица који су овај злочин учинили.

Верујем да смо током поступка утврдили да су кољач и кољачица, прерушени у просјака и просјакињу, свој крвави поход извршили у време док су ђубретари и ђубретарице, у раним јутарњим часовима, чистили наш град, а убијени и убијене мирно спавали. Кретени и кретенице који су то учинили, доказујући да су садисти и садисткиње најгоре врсте нису поштедели чак ни дечака и девојчицу који су били на месту злочина, и то јесте страшно.

Након тога, као искусни криминалац и криминалка успели су да прођу поред поспаних полицајаца, полицајки, цариника и цариница, и да се докопају приватног авиона којим су побегли, тако што су их пилот и пилотица одвезли у *Казабланку* у *Швајцарску*. Такав злочин, по мени, заслужује најстрожу казну, без обзира што су учинилац и учинитељка очигледно ментол и ментолица, односно ретард и ретардиткиња (ретардица).

Пошто смо у поступку утврдили да мој брањеник и брањеница нису лажов и лажовица, циник и циникиња, подлац и подлакиња, људски олош и олошкиња, силеција и силецијка, односно да нису извршили дело које им се ставља на терет, за мог клијента и клијенткињу, тражим да донесете ослобађајућу пресуду”.

Уједно, сличне ситуације могу да се појаве и у неком информативном гласилу.

„Након прошлонедељног протеста хомосексуалаца и хомосексуалки, који се претворио у сукоб са демонстрантима и демонстранткињама, тачније са хулиганима и хулиганкама, следећег викенда у Београду ће се одржати скуп адвоката и адвокатница, са којег ће извештачи и известитељке (известитељице), уз помоћ преводи-

лаца и преводитељки обавестити читаоце и читатељке (читатељице) о томе ко ће у будуће бити представници и представнице српске адвокатуре, и како ће се борити против хоштаплера, хоштаплерки, улеза и улезица у својим редовима. Очекује се да ће се присутнима обратити говорници и говорнице из целе Србије, а да ће међу слушаоцима и слушатељкама бити већи број функционера и функционерки из целе Европе, као и најбољи дизајнери и дизајнерке који ће осмислити нови грб српске адвокатуре”.

III. Закључна реч

Уз напомену да аутор уопште не карикира, јасно је да се овако грубо уништавање српског језика мора зауставити.

Veljko Delibašić, PhD
attorney at law in Belgrade

GENDER EQUALITY IN CRIMINAL LAW

Summary:

In the article, the author, in a specific way, criticizes the arbitrary use of gender-sensitive language and points to the ridiculous results of such approach through hypothetical examples from criminal law. In conclusion, the author points out that, by using gender-sensitive language, the Serbian language must not be spoiled.

Key words: gender equality, gender-sensitive language, Serbian language, criminal law

Датум пријема рада: 30. март 2024.

Датум прихватања рада: 15. април 2024.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

UDK 343.272(049.32)

Др Горан П. Илић

Редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду*

*Ceterum autem censeo
Carthaginem esse delendam.*

Marcus Porcius Cato

„ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНЕ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА”

Приказ књиге адвоката др Мирослава М. Ђорђевића,
(издавач ЈП Службени гласник, Београд, 2023)

Може деловати необично да сам као епиграф овом приказу изабрао познате речи Катона Старијег којим је завршавао своје говоре у римском Сенату. Чини ми се да између Картагине и имовине проистекле из кривичног дела постоји одређена веза, а она се, било да се одређени проблем посматра очима римског политичара или савременог законодавца, огледа у истицању проблема који је неопходно решити. Императив уништења Картагине некада, и одузимања имовине учиниоцима

* Електронска адреса аутора: gilic@ius.bg.ac.rs

кривичних дела данас, спаја и, у исти мах, издваја ова два захтева у односу на друге случајеве у којима се поставља питање неопходности државног деловања. И то не било каквог, већ оног који симболизује *imperium*, без обзира на то да ли се то чини у циљу победе или дељења правде.¹

Монографија адвоката др Мирослава М. Ђорђевића представља у суштини његову докторску дисертацију, одбрањену на Правном факултету Универзитета у Београду пред комисијом наших најугледнијих професора материјалног кривичног права.² Разлика између одбрањеног и штампаног рукописа постоји, а огледа се, према речима самог писца, у осврту на одузимање имовине у управним поступцима и опорезивање криминалне добити, сагледавању измена извршених у релевантном правном оквиру и делимичном осавремењивању текста теоријским прилозима.

Књига др Ђорђевића „*Одузимање имовине учиниоцима кривичних дела*” броји 463 странице, при чему библиографија обухвата последњих десет страница. Након увода, монографија је подељена на 9 већих целина које бих означио као одељке или главе. Аутор се најпре усредсређује на настанак, историјски развој и упоредни приказ анализираних материје, да би у наредној целини пажњу усмерио на развој одузимања имовине проистекле из кривичног дела у нашем праву. Следећи одељак је у теоријском погледу био најизазовнији, јер се аутор подухватио правне природе одузимања имовине учиниоцима кривичних дела. У наредном, обимом највећем одељку, др Ђорђевић је истражио правну установу која има сличности, али и суштинске разлике с проблематиком одузимања имовине проистекле из кривичног дела. Реч је о одузимању имовинске користи прибављене кривичним делом.³ Предмет наредне

¹ Између ове две ситуације постоји једна значајна разлика. Победа, која нужно нема моралне конотације, представља циљ војника, док привођење правди преступника, управо због тога што има моралну конотацију, чини циљ полиције. Ерик Хобсбаум, „Рат и мир у двадесетом веку”, у Ерик Хобсбаум, *Глобализација, демократија и штероризам*, (прев. Р. Тубић), Архипелаг, Београд, 2008, 25.

² Комисија је била у саставу: проф. др Зоран Стојановић, проф. др Наташа Делић и проф. др Игор Вуковић, уједно и ментор при изради докторске тезе.

³ Пре свега овај, али и последња два одељка оправдавају наслов који је др М. М. Ђорђевић дао свом раду. Било је потребно пронаћи наслов под чије окриље је могуће подвести одузимање имовинске користи *прибављене* кривичним делом, одузимање имовине *проистекле* из кривичног дела, одузимање имовинске користи у *иригреднојресшуйном* и *ирекршајном* поступку, али и одузимање имовине учиниоцима кривичних дела у *трађанском* и *ујравном* поступку.

целине су општа питања у вези са одузимањем имовине проистекле из кривичног дела. Аутор је посебан одељак посветио позитивноправној анализи домаћих прописа о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, а сматрао је да праће новца и криминализација других делатности завређује посебан осврт (дакле, и засебну целину у књизи) као облик одузимања имовине проистекле из кривичног дела. Након тога је др Ђорђевић анализирао проблематику одузимања противправне имовине у другим областима казненог права, да би одељак којим завршава своју монографију посветио питању управног и грађанског одузимања имовине проистекле из кривичног дела. У закључку др Мирослав М. Ђорђевић износи предлоге *de lege ferenda*, па ћу се при крају приказа осврнути на неке који су ми нарочито подстицајни.

Пре тога бих указао на одређена запажања колеге др Ђорђевића о правној природи института одузимања имовине проистекле из кривичног дела. Он истиче да је, попут одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом, и у овом случају реч о мери *sui generis*, при чему до таквог закључка долази њиховим упоређивањем. Поред сличности које се огледају пре свега у сврси наведених правних института, др Ђорђевић наводи и разлике од којих је суштинска у томе што се код одузимања имовине проистекле из кривичног дела (или проширеног одузимања, како га често означава), за разлику од одузимања имовинске користи, тешко може говорити о кривичном делу, већ о *скупу њовезаних чињеница и околности* (курзив – Г. П. Илић) на којима се заснива законска претпоставка о криминалном карактеру одређене имовине. Приликом разматрања значаја кривице за одређивање природе одређене правне установе, аутор истиче да постојање кривице нема значај суштинског услова за сврставање одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом у меру *sui generis*, а то важи и за одузимање имовине проистекле из кривичног дела. Упустивши се у анализу о примени бруто или нето начела код одузимања имовинске користи прибављене и имовине проистекле из кривичног дела, др Ђорђевић прихвата гледиште да се код оба правна института може говорити само о нето начелу, јер опредељивање за бруто приступ носи у себи опасност да мере поприме казнени карактер.

Осврнућу се и на размишљања др М. М. Ђорђевића у вези с могућношћу одузимања имовине у грађанским поступцима, а моје напомене ће се односити на поступке ове врсте који се воде *in rem*, тј. против имовине. Један од разлог због којег сматрам да је реч о веома значајном питању јесте расправа која се у региону (а и код нас) води у

вези са оправданошћу увођења ветинг (*vetting*)⁴ поступака против носилаца правосудних функција.⁵ Колега др Ђорђевић проблематику грађанских *in rem* поступака сагледава у светлу различитих коруптивних делатности, економског и организованог криминала, уз истицање транснационалног елемента и сложених околности које отежавају кривично гоњење. У прилог овог механизма одузимања имовине он наводи најпре сузбијање мотива за бављење криминалним делатностима. Као кључни аргумент истиче да ако лице заинтересовано за одбијање тужбе усмерене на *in rem* одузимање није у стању да заштити свој интерес у том поступку, логично је претпоставити да оно не располаже ваљаним доказима. Услед тога би, према схватању др М. М. Ђорђевића, било места за увођење *in rem* грађанског одузимања имовине, с тим да би оно било само супсидијарни механизам који надопуњује, под законом прописаним условима, одузимање имовине *након кривичне осуде* (курзив – Г. П. Илић).

Један од предлога *de lege ferenda* др Мирослава М. Ђорђевића јесте да би постојећи модел законске претпоставке о криминалном пореклу имовине требало допунити нормирањем посредног утврђивања имовине која подлеже одузимању, бар у виду одговарајућих индиција. То би, сматра аутор, претпостављало и обавезивање јавног тужиоца да пружи доказе о конкретним елементима криминалне делатности учиниоца, али и о одговарајућим околностима које, повезане са осудом за одређено кривично дело, чине прихватљивом претпоставку да имовина проистиче из кривичног дела. Ово би имало за последицу и обавезу јавног тужиоца да пружи доказе, у погледу свих елемената законске претпоставке, да имовина проистиче из кривичног дела, и то најмање

⁴ Ветинг означава поступак веома пажљиве провере нечега, односно прикупљање сазнања о претходном животу и каријери одређеног лица у циљу доношења одлуке о његовој погодности за нешто. *Oxford Learner's Dictionaries*, Oxford University Press, 2024, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/vetting> (посећено 10. марта 2024).

⁵ Иначе, Европски суд за људска права је у пресуди *Xhoxhaj против Албаније* (15227/19, 9. фебруар 2021) закључио да подносиатељки представке, разрешеној судији Уставног суда Албаније, није повређено право на правично суђење, нити право на поштовање приватног и породичног живота (чл. 6 и 8 Европске конвенције о људским правима). Доживотна забрана бављења правосудним функцијама која је, због кршења озбиљних етичких начела, на основу закона изречена подносиатељки, била је у складу са захтевом за осигурање интегритета носилаца правосудних функција и поверења јавности у правосудни систем. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-208053> (посећено 10. марта 2024).

до нивоа *основане сумње* (курзив – Г. П. Илић), изузимајући правноснажну пресуду. Као последица изложених предлога и назив закона би требало променити, па би, *pro futuro*, према схватању аутора, била реч о законским одредбама које уређују одузимање имовине проистекле из криминалне делатности.

До појма криминалне делатности др Ђорђевић долази угледајући се на кривично дело Прање новца (члан 245 став 1 Кривичног законика), код којег је реч, како он каже, о доказивању „[...] на основу објективних фактичних околности и без ишпиребе да се идентификује извршење конкретној кривичној дела, [...]”. На криминални карактер имовине би указивали одговарајући (животни) стил учиниоца, криминални рецидивизам или понашање које упућује на учествовање у криминалним делатностима, временски континуитет одређених делатности, као и свако понашање или околности које указују на одређено криминално деловање које се може довести у везу са имовином чије се одузимање тражи. Чини ми се да је приступ за који се залаже колега др Ђорђевић неопходно сагледати у светлу пресуде Европског суда за људска права донете у предмету *Улемек против Србије*.⁶ При томе, нарочито су значајни аргументи које је стразбуршки Суд изнео у вези с грађанским карактером трајног одузимања имовине проистекле из кривичног дела, па ћу се ограничити на њихово навођење.

Став Европског суда за људска права јесте да постојећа законска формулација⁷ указује да је систем усмерен против имовине, а не против особе. То је видљиво из чињенице да одузимање може да буде наложено чак и у односу на имовину која припада трећој особи, ако таква имовина потиче од кривичног дела. Поред тога, постоји могућност одузимања имовине преминуле особе која никада није била оптужена или осуђена за било које кривично дело, ако сумња да таква имовина потиче од кривичног дела произлази из чињеница утврђених у кривичном поступку против треће стране. У случају одузимања имовине проистекле из кривичног дела, за разлику од случаја новчаних казни из кривичног законодавства, степен кривице учиниоца је небитан за утврђивање обима одузете имовине. Европски суд за људска права је као добру

⁶ Европски суд за људска права, *Улемек против Србије*, 41680/13, 2. фебруар 2021, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208855> (посећено 10. марта 2024). Претходно је Уставни суд решењем *Уж-4945/2010* од 26. новембра 2012. одбацио уставну жалбу г. Улемека.

⁷ Подсећам да је реч о одредби изворног Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела. С обзиром на то да је важеће решење идентично пређашњем, аргументи се односе и на позитивноправни законски текст.

страну решења у српском законодавству истакао и то што одлука о одузимању имовине која је проистекла из кривичног дела не може да буде условљена затвором због неплаћања, што је важан елемент новчаних казни у кривичном праву. С обзиром на то да српски судови могу да одлуче да доделе део или целокупну одузету имовину у корист жртва, ако су грађански захтеви утврђени правоснажним судским одлукама, Европски суд је заузео став да је то упоредивије са повраћајем имовине стечене неоправданим обогаћењем према грађанском закону, него са новчаном казном која се одликује кривичним карактером. Ово су само неки од аспеката у вези с којим би требало размотрити залагање др М. М. Ђорђевића за *de lege ferenda* измене законске одредбе о одузимању имовине проистекле из кривичног дела.

Монографија др Мирослава М. Ђорђевића потврђује да законско уређење одузимања имовине проистекле из кривичног дела представља правну област која заузима значајно место у доктрини и судској пракси. О томе сведочи неколико доктората и монографија који су код нас претходили делу др М. М. Ђорђевића, сијасет чланака, богата пракса домаћих судова,⁸ пракса Европског суда за људска права, као и отварање нових области у вези с којим се могу поставити нека од питања која су уређена законским одредбама о одузимању имовине проистекле из кривичног дела. Једно од таквих јесте нормативно уређење грађанског *in rem* поступка за који услов *sine qua non* не би била осуђујућа пресуда за одређено кривично дело. Књига колеге др Ђорђевића представља драгоцен подстицај за отварање теоријске расправе и о том питању, па је и због тога објављивање ове монографије хвале вредан подухват нашег угледног издавача ЈП Службени гласник.

Goran P. Ilić, PhD

Full professor at the Faculty of Law of the University of Belgrade
„CONFISCATION OF THE PROPERTY OF CRIMINAL ACT PERPETRATORS”
Review of the book by Miroslav M. Đorđević, PhD, attorney at law

⁸ Ту мислим и на Уставни суд који је *изворни* Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела најпре испитивао у поступку нормативне контроле, а потом у поступку по уставној жалби. Нормативна контрола оспореног Закона била је први предмет у којем је Уставни суд своје ставове поткрепио судском праксом Европског суда за људска права (до тада је то чињено само приликом одлучивања о уставним жалбама). Реч је о значајном и свакако позитивном искораку који је постао правило у поступцима нормативне контроле.

Датум пријема рада: 15. април 2024.

Датум прихватања рада: 20. април 2024.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

UDK 342.722:347.932(497.11)(094.5.072)(049.32)

Јелена Д. Стевановић

дипломирани правник –

мастер из уже грађанскоправне научне области

судија Апелационог суда у Београду*

„КОМЕНТАР ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ПРАВА НА СУЂЕЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ”

**– Приказ књиге Љубице Милутиновић и Снежане Андрејевић,
судија Врховног суда Републике Србије у пензији**

У фебруару 2019. године, у издању „Службеног гласника” објављен је Коментар Закона о заштити права на суђење у разумном року¹ (у даљем тексту „Коментар”). Судије Врховног суда Републике Србије у пензији Љубица Милутиновић и Снежана Андрејевић су, својим знањем и драгоценим искуством, подариле сламку спаса судијама и адвокатима, као и свим другим практичарима, који се до момента ступања на снагу Закона нису бавили заштитом овог права. Коментар је дело вредно пажње и неопходна помоћ свим практичарима, ради упознавања са европским стандардима, како би заштита права на суђење у разумном року у пракси била делотворна.

Ауторке овог драгоценог дела су, као дугогодишње судије, почев од Првог општинског суда у Београду, преко Окружног суда у Београду, па до Врховног суда Србије и Врховног касационог суда, па и надаље, као судије у пензији и предавачи Правосудне академије, задужиле

* Електронска адреса аутора: j.stevanovic971@gmail.com

¹ Закон о заштити права на суђење у разумном року – Закон, *Службени гласник РС*, бр.40/15, ступио на снагу 1. јануара 2016. године.

генерације младих правника својим приручницима, предавањима и коментарима. Оне су, како својим одлукама, тако и залагањем да се у пракси Врховног суда и Врховног касационог суда разјасне спорна питања и заузму јасни ставови као путоказ судијама у тумачењу нових прописа, разрешавале недоумице које су се јављале у примени недоречених законских одредби у многим новим областима.

Коментар представља вредно штиво, како за оне који желе да обогате своје знање из ове области упознајући историјат заштите права на суђење у разумном року у Републици Србији, праксу Уставног суда Републике Србије и Европског суда за људска права, као и начин и поступак заштите овог права прописан Законом, тако и за оне који у пракси желе да правилном применом ових одредби, протумачених у складу са европским стандардима, делотворно заштите ово право.

Мора се напоменути да исцрпна објашњење уз скоро сваки члан Закона у овом корисном делу заслужују да се објаве и самостално, јер садрже теоријске одреднице, упутство за разумевање и примену у пракси Уставног суда Републике Србије и Европског суда за људска права (у даљем тексту „ЕСЉП“) и далеко превазилазе обично језичко и граматичко тумачење законских одредби, што га разликује од уобичајених коментара закона. Осим тога, Коментар садржи и драгоцене додатке из парничног поступка, а у вези са правилним вођењем поступка, врстом пресуда, начином израде одлука и ефективним поступања са такозваним „програмским“ предметима (предмети старији од две године), којима ауторке дарују читаоцима своје дугогодишње искуство и велико познавање процесног права у пракси.

I. Историјат заштите права на суђење у разумном року

У вези са хронологијом развоја заштите права на суђење у разумном року у нашем законодавству мора се указати да је право које данас називамо правом странака на суђење у разумном року било и раније заштићено у нашем процесном праву начелом процесне економије прописаним чланом 103 Закона о парничном поступку² (који се, са изменама и допунама, примењивао све до доношења Закона о парничном поступку из 2004. године). Овим важним начелом парничног поступка је дакле, већ од седамдесетих година прошлог века, постојала обавеза судија да поступак спроведу без одуговлачења и са што мање трошкова.

Међутим, ово право је први пут изричито прописано као право на суђење у разумном року Законом о парничном поступку Републике

² Закон о парничном поступку, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/1977 – чл. 10.

Србије из 2004. године³ и конкретизовано заоштравњем процесне дисциплине, укидањем мировања, ограничењем могућности вишестратног укидања првостепене одлуке, итд.⁴ Одредбама овог Закона о парничном поступку изричито је признато и загарантовано свим субјектима и право на правну заштиту, као аутономно јавно субјективно право и једно од основних процесних људских права, а коме одговара дужност суда да пружи правну заштиту уколико је допуштена и основано затражена. Ову дужност суд испуњава када правилно примењује правила, односно када поступа по правилима процесног права и доноси пресуду по правилима материјалног права.⁵ У овај закон су, дакле, унете прве новине које су биле неопходне ради усклађивања парничног поступка са Европском конвенцијом за заштиту људских права и слобода, која је код нас ратификована 2003. године,⁶ (у даљем тексту „ЕКЉП”). Основна људска права прокламована Конвенцијом представљају европске правне стандарде које је, након ратификације, требало уградити у национално законодавство. На том путу ауторке овог коментара су дале немерљиви допринос вршећи обуку судија широм Србије, ради правилне примене, како овог Закона о парничном поступку, тако и многих других закона, почев од Породичног закона, Закона о заштити узбуњивача, Закона о заштити права на суђење у разумном року, па све до Закона о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала из породици у Републици Србији, а чије доношење је представљало обавезу Републике Србије у извршавању пресуде ЕСЉП у предмету *Зорица Јовановић против Србије*.⁷

Међутим, у пракси је, и након доношења овог Закона о парничном поступку, велики број поступака прешао у „програмске” предмете (предмети старији, како је наведено, од две године), с обзиром да је процењено да је разумни рок за ове предмете две године, са изузетком хитних поступака, за који је био прописан посебан рок (на пример, сметање поседа – рок за решавање до 90 дана који је био прописан одредбом члана 448 ЗПП-а). Стога је било потребно унети нове измене, које су донете Законом о изменама и допунама Закона од 29. децембра

³ Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

⁴ Гордана Станковић, „Предговор ЗПП-а”, ИП ЈУСТИНИЈАН д.о.о. Београд, 2004.

⁵ Г. Станковић, 42.

⁶ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/03, 5/05 и 7/05–испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/10 и 10/15.

⁷ Број представке 21794/08 од 26. марта 2013. године.

2009. године, а на снази је у моменту писања овог текста такозвани нови Закон о парничном поступку,⁸ који је без измена ступио на снагу 1. фебруара 2012. године, при чему се поступци започети пре ступања на снагу овог закона спроводе по одредбама претходно важећег, такозваног старог ЗПП-а.⁹

Развој заштите права на суђење у разумном року се одвијао на начин да је једино правно средство за заштиту овог права од 2007. до 2014. године била уставна жалба.¹⁰ Од 21. маја 2014. године надлежност за заштиту овог права је прешла са Уставног суда Републике Србије на редовне судове изменама Закона о уређењу судова,¹¹ којима је, као ново правно средство, уведен захтев за заштиту права на суђење у разумном року. У том периоду су ауторке Коментара такође дале велики допринос заштити овог права како писањем публикација, тако и бројним предавањима и учешћем у заузимању и објављивању правних ставова тадашњег Врховног касационог суда, како би судије у пракси, применом само четири члана Закона делотворно заштитиле ово право. Иако су правни ставови Врховног касационог суда разјаснили недовољне законске одредбе, и уз помоћ њих заштита овог права је заживела у пракси, донет је Закон о заштити права на суђење у разумном року који је ступио на снагу дана 1. јануара 2016. године.

Наведена хронологија је детаљно изложена у уводном делу Коментара. Као похвала еволуцији заштите права на суђење у разумном року као делу права на правично суђење, Коментар исказује, дакле, потребу за поштовањем тог права у току судских поступака, али и опомиње да то право не сме да угрози само право из кога је потекло, право на правично суђење, и не постане само себи сврха.

Наиме, иако се истиче важност заштите овог права објашњењима и примерима из праксе ЕСЉП, кроз цео Коментар провејава идеја водиља

⁸ Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 55/14, 87/18, 18/20 и 10/23–др. закон.

⁹ Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 125/04 и 111/09.

¹⁰ Устав Републике Србије од 8. новембра 2006. године, *Службени гласник РС*, бр. 83/06, мада су од 1992. године грађани Србије као држављани Савезне Републике Југославије имали могућност да поднесу уставну жалбу Савезном уставном суду.

¹¹ Закон о изменама и допунама Закона о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 116/08, 04/09, 101/10, 31/11–др. закон, 78/2011–др. закон, 101/11 и 101/13; овим Законом су уведене одредбе члана 8а до 8в које су престале да важе 1. јануара 2016. године, даном ступања на снагу Закона о заштити права на суђење у разумном року.

ауторки да се правда и правично суђење не може остварити без поштовања права странке да се њен глас чује пред судом, те уз указивање на најбољи начин вођења судског поступка, како би се остварило и право на правично суђење и право на суђење у разумном року, као део тог права.

Осим тога, Коментар садржи детаљна упутства о поступку заштите странака у случају повреде овог права, указује на правилан начин да се утврди да ли је до повреде дошло и на пут да се до такве одлуке дође – преко права на новчано обештећење, па све до детаљног разјашњења поступка накнаде имовинске штете који није детаљно регулисан Законом.

Коментар обилује богатим примерима из праксе ЕСЉП и Уставног суда у вези са начином ефективног решавања „програмских” предмета, узимања предмета у рад и давања примата појединим предметима који су хитни, не само по посебним законима и Судском пословнику, већ и због значаја за саму странку, која се бори за остварење својих права, као и у вези са делотворном заштитом уколико до кршења њеног права дође пред националним судовима. Ови примери читаоцу остају у памћењу.

Коментар је користан и за оне који желе да продубе своје знање о упоредноправним прописима, јер пружа обиље правне праксе земаља у региону (Северне Македоније, Хрватске, Црне Горе, БиХ), указивањем како на добра законска решења у овој области, тако и на недостатке која су поједина решења показала у пракси, што говори и о великом труду и истраживачком раду ауторки који превазилази уобичајене границе коментара закона.

II. Садржај Коментара

Осврнимо се сада, у кратким цртама, на садржај Коментара. Након предговора тадашњег председника Врховног касационог суда судије Драгомира Милојевића који нам указује на значај ефикасности правосуђа, кроз истинску судску заштиту повређених и угрожених права, као средства за враћање пољуљаног поверења у правосуђе, следе значајне уводне напомене ауторки које никако не треба прескочити.

Речи ауторки у уводном делу нас упозоравају

„да правна сигурност и предвидивост судске јуриспруденције као гаранције правилног развоја демократског друштва захтевају да судије изграде вештине неопходне за вођење поступака, како би се

странкама обезбедило правично суђење у разумном року, уз указивања да овај закон треба да обезбеди делотворно правно средство за убрзање судских поступака и правичну накнаду због повреде права на суђење у разумном року пред домаћим судовима, уз поштовање праксе Европског суда за људска права.”¹²

Овај уводни део нас, на брз, лак и јасан начин, сажет на само двадесетак страна, детаљно упознаје са правом на правично суђење прокламовано чланом 6 ЕКЉП, кроз циљно тумачење ове одредбе, као и правима изнедреним из овог права, кроз богату праксу ЕСЉП, уз истовремено указивање на значај пружања права подносиоцу да суду представи свој случај. Упознавањем читаоца са случајем *Живић и рошив Србије*,¹³ ауторке истовремено указују и на значај уједначавања судске праксе, јер дубоке и дугорочне разлике у судској пракси, као системски поремећај, могу довести до подривања поверења јавности у правосудни систем. На крају овог одељка, ауторке нас постепено уводе и у право на суђење у разумном року, као део права на правично суђење, преко праксе ЕСЉП уз истовремено указивање на заштиту у Србији, почев од периода када Србија није имала делотворан правни лек за убрзање поступака, до делотворности компензаторног лека који треба да представља разумни износ у разумном року, објашњавајући појам приоритетних предмета, као и критеријуме за оцену повреде права на суђење у разумном року.

Препоруком Комитета Министара Савета Европе *REC* (2010) о делотворним правним средствима за предуго трајање поступака од 24. фебруара 2010. године препоручено је да државе чланице предузму потребне кораке како би осигурале да се све фазе домаћих поступака спроводе у разумном року, да се осигурају механизми за идентификацију поступака код којих постоји опасност да ће дуго трајати и који су основни разлози за то, са циљем спречавања будућих кршења, да се предвиде мере за решавање системских проблема, као и правна средства за убрзавање поступака код којих постоји ризик, те ефикасни правни лекови. Мерама је потребно наложити убрзање поступка или одредити накнаду због кршења права или комбиновати налог за убрзање и накнаду, при чему је потребно и да су износи накнаде разумни и компатибилни са праксом ЕСЉП. Водич за добру праксу Савета Европе у погледу домаћих правних лекова од 18. септембра 2013. године указује да је правно средство делотворно ако је доступно странци, погодно да

¹² Уводне напомене – реч аутора, 11.

¹³ *Службени гласник РС*, 71/2011.

спречи повреду која може да наступи, обезбеђује одговарајуће обештећење за повреду која је већ наступила и може да се поднесе у свакој фази поступка.

Како не бисмо погрешно схватили сложени концепт права на суђење у разумном року и заменили га са брзим решавањем предмета, на крају уводног дела ауторке поново указују да *„врло крајини рокови нису увек гаранција добре правде, те да начело ефикасности не сме угрожити добро вршење правде, а брзина не треба да угрози квалитет одлучивања.“*

Већ у коментару првог члана, који описује предмет и сврху Закона, ауторке препознају значај оних који га примењују, преко указивања на значај обуке судија који, како би делотворно примењивали овај Закон, морају да овладају стандардима израженим у пракси ЕСЉП, али и на значај правне едукације адвоката, јер ће, само у том случају, тражити заштиту овог права онда када је она заиста основана. На самом почетку се назире и полемички карактер Коментара кроз указивање да ниједан закон не може дати одговоре на сва питања, али да је за значај заштите овог права битно познавање европских стандарда како би се нејасне одредбе тумачиле у складу са њима.

Оно што карактерише Коментар и одваја га од других коментара јесте то што се ради о потпуно новој области, те ауторке нису могле искористити дотадашњу судску праксу или прихваћену правну теорију, већ су морале да уложе значајан истраживачки напор, како би се упознале са теоријским аспектима овог права и праксом Уставног суда РС и ЕСЉП, те то своје знање употребиле у циљу тумачења одредби Закона. У том смислу треба скренути пажњу и на коментар члана 3 Закона који говори о правним средствима којима се штити право на суђење у разумном року, а у коме се указује на то да првенствени мотив странке треба да буде убрзање судског поступка, а не новчана накнада, како се заштита овог права не би злоупотребила.

Вредан пажње је и коментар члана 4 Закона јер пружа детаљна објашњења о мерилима за оцену трајања суђења у разумном року, где се поново указује на то да опште начело доброг вршења правде има већи домет од начела разумног рока и може оправдати избор мање брзих, али праведних поступака.¹⁴

И у овом делу Коментара ауторке превазилазе границе детаљним објашњавањем свих критеријума из праксе ЕСЉП који су разрађени шире и детаљније него мерила прописана Законом. Ауторке нам указују на значај случаја за подносиоца представке, утицај сложености пред-

¹⁴ ЕСЉП, одлука у случају *Intiba v. Turkey No 42585/98*, став 54.

мета, понашања подносиоца представке, као и надлежних органа, али и на утицај лоше спроведених и многобројних реформи правосуђа, доношење бројних и нејасних закона без недовољне припреме судија и јавности за њихову примену, за које није одговоран судија који поступа, али ни странка, која и у том случају има право на заштиту, уколико су ови чиниоци довели до неразумно дугог трајања поступка. Следи корисно објашњење који су то приоритетни предмети, уз указивање ауторки да то не могу бити само они прописани одредбама Судског пословника, већ и они утврђени одредбама посебних закона који прописују нарочиту хитност и хитност у поступању. Поред тога, указује се и на неке друге чиниоце који доводе до тога да предмети постану приоритетни, као што су здравствено стање или старосно доба странке, односно заштита професионалног интегритета. Ауторке нас упознају и са начином поступања ако је суд преоптерећен, у ком случају је стандард ЕСЉП да се предмети решавају по приоритету или по посебном значају за подносиоца, а не по редоследу пријема у суд, у складу са извештајем *SEPEJ*-а од 2012. године.

Након што нас исцрпно проводе кроз средства за убрзање поступка (приговор и жалбу) и указују које све околности треба испитати како би се правилно (а не паушално) утврдило да ли је дошло до повреде права на суђење у разумном року, ауторке нам у даљем тексту Коментара детаљно образлажу услове за стицање права на правично задовољење. Посебан квалитет овог дела коментара је преплитање законских одредби са богатом праксом Уставног суда, уз указивање на решења неких спорних питања која су се у пракси овог Суда искристалисала, као што су активна легитимација наследника за заштиту права на суђење у разумном року и права странака на заштиту у стечајним поступцима над друштвеним предузећима. Поред тога, Коментар садржи и детаљно објашњење како да се оствари правична накнада уколико је до повреде овог права дошло, са посебним освртом на тужбу за новчано обештећење која је, као посебна врста тужбе, детаљно регулисана Законом.

Ауторке и у овом делу деле своје велико знање и богато искуство, па тако коментар члана 26 Закона у вези са тужбом за новчано обештећење и претпоставкама за ову нову врсту тужбе садржи додатак у виду веома корисног подсећања за све практичаре о правилима у спору мале вредности, чијим се поштовањем остварује право на суђење у разумном року.

Кроз коментар члана 29 Закона ауторке нас подсећају и на све врсте пресуда по општим правилима парничног поступка указујући и на

структуру пресуде за накнаду неимовинске штете, те нас даље, у вези са накнадом неимовинске штете, упознају са богатом праксом ЕСЉП, која је изграђена кроз одлуку *Scordino v Italy*.¹⁵ Наведена пресуда је увела одређене стандарде, међу којима и онај по коме правни систем мора да буде организован од стране државе тако да судови могу да испуне обавезу из члана 6 ЕКЉП, укључујући и ону да се поступци спроводе у разумном року, као и да држава треба да обезбеди делотворне правне лекове за заштиту људских права, па и за заштиту права на суђење у разумном року (став 186–189), при чему се делотворност цени с обзиром на то да ли стварно утичу на убрзавање доношења судске одлуке, а најбоља заштита је комбинација правних лекова за спречавање и заустављање даље повреде и за накнаду штете кад до повреде већ дође (став 184). Осим тога, потребно је да се принципи правичности из члана 6 поштују и у поступку одлучивања о правичном задовољењу (став 200), а у случајевима када домаћи судови не досуде уопште или досуде знатно мањи износ, такву одлуку морају уверљиво да образложе (став 204), при чему на националном нивоу судови могу да одступе од износа из праксе ЕСЉП, али они не могу да буду неразумни (имају широко поље слободне процене).

Пресуда *Apicella v. Italy*¹⁶, са којом нас упознају ауторке у коментару члана 30 Закона, објашњава нам начин одређивања правичне накнаде у пракси ЕСЉП, јер уводи критеријуме за правичну процену нематеријалне штете (под тачком 26 у пресуди Већа) тако што ЕСЉП сматра да је износ од 1.000 и 1.500 евра по години трајања поступка (а не по години кашњења) основна цифра за релевантан обрачун, при чему је исход домаћег поступка (да ли је подносилац представке изгубио, успео или коначно постигао пријатељско поравнање) неважан за нематеријалну штету претрпљену због дужине поступка. Уколико је предмет спора значајан за подносиоца, као на пример, у вези са радним правом, пензијама, грађанским статусима, те озбиљни поступци у вези са здрављем или животом, тај износ се повећава на 2.000,00 евра, а умањење је могуће због неоправданог одлагања за која је одговоран подносилац представке, као и на основу животног стандарда у земљи у питању, те такође када је подносилац представке кратко био укључен у поступак као наследник. Осим тога, са становишта нашег домаћег законодавства значајно је да износ ове накнаде може да буде умањен када

¹⁵ Бр. представке 36813/97 од 29. марта 2006. године.

¹⁶ Бр. представке 64890/01, пресуда Већа од 10. новембра 2004. године, пресуда Великог већа 29. марта 2006. године.

је подносиоцу представке утврђена повреда у домаћем поступку, коришћењем домаћег правног лека. Међутим, у пресуди Великог већа, донетом у истом овом предмету под тач. 136, 137, 138 и др. од 29. марта 2006. године наводи се и да „...суд сматра, међуштим, да када њодносилац њредставке и даље може да се жали да је ‘жртва’ њосле исцрљивања шoј домаћеј њравној лека, њему или њој мора да буде досуђена разлика између износа који је добио и износа који не би могао да се сматра очигледно неразумним у њоређењу са досуђеним износом”.

У овом делу пракса ЕСЉП, са којом нас упознају ауторке, показује да домаћи правни лекови за заштиту овог права нису довели до тога да подносилац представке нема статус жртве, који ЕСЉП утврђује при процени да ли постоји повреда овог права. Тако је у предмету *Савић и дрући њроштив Србије*¹⁷ изражен став да „сшашус жршве у смислу чл. 34 ЕКЉП зависи од шoја да ли су домаћи орјани изричишo или њређушo њризнали њовреду и да ли су њружили одшварајуће обешшешење у вези са њовредом, као и да ли је њружено обешшешење адекватшo и довољно у складу са чланом 41 конвенције”. Према ставу ЕСЉП да би се досуђени износ на име накнаде нематеријалне штете због повреде права на суђење у разумном року могао сматрати разумним, његова висина се мора ценити не само према трајању поступка у одређеном предмету, већ и према вредности досуђеног износа у светлу животног стандарда у држави о којој је реч, као и да ли се према националном систему та накнада досуђује и исплаћује брже него што би био случај да о том предмету одлучује Суд према члану 41 Конвенције.

Посебно значајан део Коментара је објашњење члана 31 Закона у вези са тужбом за накнаду имовинске штете, јер је ова одредба изазвала и даље изазива полемике у пракси. У Коментару се јасно стога указује на разлику између тужбе за новчано обешштење (као тужбе за накнаду нематеријалне штете због повреде права на суђење у разумном року) и тужбе за накнаду имовинске штете, уз детаљно објашњење надлежности, како стварне тако и месне, као и правила поступка, те врсте и висине штете.

И у овом делу Коментара долази до изражаја истраживачки рад ауторки на пољу одлука Уставног суда и праксе ЕСЉП, уз увођење читалаца и у проблематику заштите права на имовину прокламовану чланом 1 Првог Протокола уз ЕКЉП, при чему се поново указује и на богату праксу ЕСЉП у овој области којима се у случају неизвршења пресуда којима су досуђене зараде радницима друштвених предузећа, а над којима се воде дуготрајни стечајни поступци, обавеза друштва-

¹⁷ Пресуда од 5. априла 2016. године, представка брoј 22080/09 и др.

них предузећа превалује на Републику Србију (*Качајор*¹⁸ и *Црнишанин*¹⁹ *прошив Србије*) због повреде права на имовину. Ауторке нам дарују и драгоцени додаток, па тако кроз коментар овог члана подсећају и на најважније врсте судских одлука у парничном поступку, као и на недовољно познате и коришћене одредбе Судског пословника²⁰ који прописује правила при писању одлука и других писмена, могућност да се приликом израде одлука цитирају одлуке ЕСЉП, као и начин њиховог правилног цитирања. Поред тога, ауторке нас проводе кроз цео парнични поступак указивањем на правилну примену правила о терету доказивања, као и на значај образложења пресуде, јер само добро образложена пресуда представља пресуду којом се штити право на правично суђење.

Коментар се завршава детаљним регистром свих цитираних одлука Уставног суда, Врховног суда, правних схватања и ставова ВКС и пресуда ЕСЉП, који је користан за читаоце, јер имају могућност да их прочитају и проуче у целости.

С обзиром на изложену садржину, можемо закључити да Коментар протеком времена није изгубио на значају нити постоји опасност да ће изгубити на значају, већ да је, чак супротно, због бројних недоумица у пракси, управо добио на актуелности.

У том духу, а имајући у виду најновије измене Закона којима се део поступака у којима није донета одлука, у вези са исплатама зарада радницима друштвених предузећа над којима је отворен стечајни поступак, поново враћа у надлежност Уставног суда²¹ што је изазвало много полемике у јавности, морамо указати да постоји чак горућа потреба за новим издањем овог Коментара.

III. Закључна напомена

И на крају, треба ауторкама одати посебну захвалност што су правну литературу обогатиле писањем овог Коментара, који је утабао пут делотворној заштити права на суђење у разумном року, уз поштовање максиме да „*ићи судији значи ићи њравди*”.²²

¹⁸ Представке број 2269/06, 3041/06, 3042/06, 3043/06, 3045/06, 3046/06, пресуда ЕСЉП од 15. 01. 2008.

¹⁹ Представке бр. 35835/05, 43548/05, 43569/05 и 36986/06, пресуда ЕСЉП од 13. јануара 2009. године.

²⁰ Судски пословник, *Службени гласник РС*, бр. 110/09...18/22.

²¹ Објављене у *Службеном гласнику РС*, бр. 92/23.

²² Аристотелова идеја правде – *ићи судији значи ићи њравди јер судија жели да буде оличење њраведности* – *Никомахова етика*, V, 1132а, 20–21.

Како су ауторке више пута указале на значај образложене одлуке за право на правично суђење, закључак је да је овај Коментар, својим детаљним и јасним образложењима, испоштовао европски стандард детаљно образложеног дела и допринео, и свакако и даље доприноси, заштити права на правично суђење

Jelena D. Stevanović

Bachelor of Law – Master Degree in Narrow Civil Law Scientific Field Judge of the Court of Appeal of Belgrade

COMMENTARY ON THE LAW ON PROTECTION OF RIGHT TO TRIAL IN A REASONABLE TIME – Review of the book by Ljubica Milutinovic and Snezana Andrejevic, retired judges of the Supreme Court of the Republic of Serbia

Датум пријема рада: 1. март 2024.

Датум прихватања рада: 15. април 2024.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

UDK 347.965:929 Гачевић Б.(049.32)

347.965.45(093.3)(049.32)

Ђорђе Гачевић

адвокат из Београда*

„АДВОКАТСКЕ ПОВЕСТИ”

Приказ монографије адвоката Богољуба Гачевића

У издању библиотеке „Знакови” познате издавачке куће „Јасен” из Београда*, крајем 2023. године појавила се монографија *Адвокатске њовести* београдског адвоката Богољуба Гачевића.

Већ и први сусрет са монографијом *Адвокатске њовести*, штампаном у формату 148x210 мм на 252 странице, обзнањује нам да је у питању дело мемоарског карактера из периода када је аутор деловао као члан Адвокатске коморе Чачак, уз најаву обимнијег дела које ће бити везано за његову праксу од 22 године у Адвокатској комори Београда.

Монографија *Адвокатске њовести* садржи тринаест занимљивих прича о различитим догађајима у посве специфичним срединама, у чијим судским разрешењима је аутор учествовао као бранилац у девет кривичних предмета и као пуномоћник у четири грађанске парнице.

Сваку од тих прича аутор нам је донео необичним казивањем, које је заинтересовало професора др Михаила Шћепановића са Филолошког факултета у Београду, као једног од рецензена, да дело у целини препоручи факултетској катедри филолога стилистичара за студијске елаборације. Професор Шћепановић налази да свака прича, без обзира на амбијент из којег долази, одише животном свежином, уз оцену да се *„Гачевићева књиџа [се] чита нагушак. Као кад жедно трло добије тушљаје здраве, хладне џланинске воде, без обзира на то да ли је добија из лимене*

* Електронска адреса аутора: advokatgacevic@gmail.com

савице, ирнеша, иластичне чаше, емајлиране шољице, стакленој бокала или из иреиришии жуљевишиих руку иреиланулој косца или орача”.

Ваља знати да се аутор у професионалној каријери сретао са низом замршених и изазовних ситуација, које су често захтевале креативан правнички приступ у недостатку нормативног упоришта, ослоњен на морал и традиционално поимање правде и правичности, што исијава из његове књиге.

Веома захвалну рецензију овом делу са аспекта правничке презентације догађаја дао нам је и угледни београдски адвокат Боривоје Боровић, који у свом рецензентском тексту дело препоручује „на иолзу чишалашишву” и „на чувење аушору ... који ошвара низ корисних иишана и уиушшава од значаја за савладавање одређених иравних замки и недоумица у адвокатишкој иракси”.

При томе, рецензент је посебан акценат ставио на ауторово противљење формалистичким резонима правосудних посленика, или прецизније – појединих носилаца јавнотужилачких и судијских функција, имајући у виду сагледавања амбијената у којима „аушор своје шраиане за иравдом усмерава ка уклањању формалистичкој ирисшуйи сиецифичним живошним ириликама”.

У контексту овог запажања адвокат Боровић апострофира размишљање аутора у причи о клијенту „која је у зло уилела „неиризована сила”, где аутор износи људску дилему о (не)оправданости кривичне санкције према починиоцу кога је фатум изложио душевном слому тежем од дејства саме санкције. Поменута прича се односи на нехатни догађај из кога је произашла смртна последица блиског лица, као непризовано зло које је ауторовог клијента бацило у патњу од које он жели да се искупи „људски”, прихватајући осуду само као одблесак „божје правде”.

Управо кроз дилему о „мери правде” у таквим и сличним животним околностима, где је појам убиства неправично проширен на све нехатне смртне последице, аутор износи критику пресудитељима који се некритички држе слова закона, а не његовог смисла и духа, па и онда када им закон допушта уздржаност од изрицања санкције наспрам утврђене кривице.

Рецензент се у вези са ставом аутора по наведеном питању одредио као према правно-филозофској дилеми остављеној будућим пенолозима – какав се утицај на промену у људском понашању може очекивати под снагом репресије ако је очигледно да је позитивна промена наступила пре и без изрицања кривичне санкције, истичући да нас аутор у поменутој причи „иодсећа на иошребу саилегавања људској бића не само

по дејствию починиоца у остварењу злогдела (што је од значаја за кривицу) већ и по његовом реактивном одговору на свршени чин (што имплицира енолошки аспекти)”.

Рецензент подржава размишљање аутора који у својој причи разрешење дилеме о којој је реч представља као правно-теолошку синтезу, цитатом:

„Свети канони кажу да без осуде злогдела нема покајања, а да без покајања нема промена у људском бићу, при чему се људско биће сагледава са његове духовне стране, док секуларни пројисци независно од покајања инсистирају на превасијању.

Међутим, поставља се питање ауторитета осуде и њене снаге у зависности од тога да ли је изриче неко у име земаљске правде или неко сам себе осуђује у име божје правде.

Теолошко поимање покајања је света тајна која се искрено исповеда ради исконске правде, и оно по божјој правди води праштању грехова или осуди претворничког покајања које се у светим књигама назива фарисејством.

Овакво поимање покајања и праштања правна догма не одбацује, али оставља делиоцима правде да препознају искрене покајнике и само њима да олакшају њихов морални терет, да увиде промену код покајника и да му укажу милост.”

Било би сувишно задржавање на правним опсервацијама сваке од тринаест ауторових прича, које је он у свом радном тексту назвао „На попришту правде», али је наслов дела заменио синтагмом „Адвокатске повести” којој је кумовао рецензентски текст професора Шћепановића: *„Вреди ући у структуру ауторових казивања, јер пред нама нису само вешто сложена разноврсна судска докуменћа која само траје и доносе исходе суђења и пресуђивања. То су њовести”.*

Дело из овог скромног осврта корисно ће послужити свим посленицима правничке провенијенције, као и другим читаоцима који са пажњом прате непрекинуту борбу адвоката за правичан третман њихових штићеника.

Dorđe Gačević, attorney at law in Belgrade

„LAWYER'S STORIES” – REVIEW OF THE BOOK BY BOGOLJUB GAČEVIĆ,
ATTORNEY AT LAW

Датум пријема рада: 15. март 2024.
Датум прихватања рада: 30. март 2024.
Тип рада: Информативни прилог
UDK 347.9(497.11)"1941"

Владимир П. Миљевић

адвокат из Београда*

О СМЕШТАЈУ БЕОГРАДСКИХ СУДОВА

Чланак објављен 1940. године у „Браничу” о смештају и сељакањима београдских судова данас не би био од неког посебног значаја да је изгубио на актуелности. Међутим, после чак две реформе правосуђа почетком 21. века, стање се није променило. Нећемо детаљно описивати услове у којима раде запослени у судовима и тужилаштвима, али и адвокати у Београду, јер су већини читалаца добро познати. Рећи ћемо да су недостојни државе која, барем декларативно, води рачуна о свом угледу и, пре свега, о интересу грађана.

Прошао је скоро један век, а однос државе према правосуђу се није променио. Када је реч о зградама где су смештени судови и тужилаштва, ту има много симболике, јер се из односа према правосуђу види и колико је држави стало до грађана. Изузетак би можда био Специјални суд, што наводи на занимљиве закључке.

Читаоце ћемо овом приликом упознати и са тим како ствари стоје, на пример, у Неготину – у згради општине смештени су Основни суд у Неготину, Виши суд, Основно јавно тужилаштво и Више јавно тужилаштво. Питамо се шта би на ово рекли Монтеѕкје и други теоретичари који су се залагали за поделу власти на законодавну, извршну и судску.

И када сагледамо да је прошло више од 80 година од када је у чланку, који објављујемо у овом броју, описан смештај београдских судова, а да се ништа није суштински променило, сумњамо да су они који су ведрили и облачили овим просторима имали искрену жељу да нешто

* Електронска адреса аутора: advokatmiljevicvladimir@gmail.com

промене набоље. До даљњег, остајемо сведоци њихове равнодушности и осиноности.

[Текст је преузет са „сајта” Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, Београд, (<http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/zbirka/novina/branic-1887-1941>), где су сабрана издања часописа „Бранич” од 1987. до 1941. године]

Vladimir P. Miljević

attorney at law in Belgrade

NOTES ON PREMISES OF BELGRADE COURTS

– Presentation of article from “Branich” no. 1–1940 (reprint)

Б Р А Н И Ч

Год. XXVIII

Београд, Јануар 1940.

Бр. 1

Милан Ж. Живадиновић, адвокат — Београд.

Место Палате правде, нова сељакања београдских судова

Када је 1 априла 1936 год. објављен Финансијски закон за 1936/37 год., многима од оних који се интересују за рад београдских судова и који са њима имају свакодневно или повремено посла, лакнуло је, јер су у § 34 тога закона прочитали и ове редове:

„Овлашћује се Министар Правде, да у циљу подизања палате правде у Београду у коју би се имали сместити сви судови у Београду, закључи код Државне хипотекарне банке дугорочни зајам на основу годишњих закупнина које данас плаћа држава и суд општине града Београда за све судове у Београду као и годишњег приноса који ће дати Дунавска бановина на име накнаде за зграду у којој су сада смештени Окружни суд за округ београдски, Државно тужиоштво при том Окружном суду и Срески суд за срез врачарски. Ове закупнине као и приноси имаће да служе као ануитет за тај зајам“.

Међутим у току 1936 год. па ни до конца марта 1937 год. Министар Правде није ништа учинио у вези са овим овлашћењем, а Финансијски закон за 1937/38 год. није се уопште бавио овим питањем.

Противно овоме, Финансијски закон за 1938/39 год., у своје § 31, садржи још много прецизнију одредбу у вези са смештајем београдских судова, јер тамо стоји:

„Овлашћује се Министар Правде, да по одобрењу Министарског савета у циљу откупа земљишта, зидања судске зграде у Београду за смештај свих судова са затворима и тужиоштвима и за све трошкове око расписивања конкурса и награде за израду идејних скица за ову зграду може утрошити 40,000.000.— динара. Општина града Београда сносиће једну четвртину свих трошкова око подизања ове зграде. Дунавска бановина за уступање на слободно располагање зградом у Краља Александра ул. бр. 5, у којој је смештен Окружни суд за округ београдски са притворима и државним тужиоштвом и Срески суд за срез врачарски, дужна је на случај продаје овог објекта, дати од продајне цене суму од 3,000.000.— динара за горњу сврху. Остатак укупних трошкова око подизања ове зграде Министар Правде добиће из сретстава које ће му ставити на расположење Министарски савет из великог инвестиционог зајма за јавне радове“.

Овај Финансијски закон објављен је 1 априла 1938 год., дакле у времену када се много говорило и писало о великом ин-

вестиционом зајму и обимним јавним радовима, те се с правом могло веровати да ће и Београд једном доћи до своје зграде у којој ће бити смештени сви редовни судови.

Зато, знајући за ову одредбу Финансијског закона, ми смо на конференцији одржаној на дан 30 марта 1938 год. у Адвокатској комори у Београду,¹⁾ поздравили ову одлуку владе и парламента и констатовали да се приближује крај потуцањима београдских судовоа по туђим зградама.

Али и овог пута смо се преварили. Прошла је 1938, а затим и цела 1939 год.,²⁾ а стање у погледу смештаја београдских судовоа не само да се није поправило, већ се и погоршало. А томе се не треба чудити, јер непоштовање појединих законских одредаба може бити константно и у томе се може остати у непромењеном ставу, нарочито кад то долази од оних, који су позвани да изричу санкције противу прекршилаца прописаних норми, али ток времена и струјање живота нико није у стању да застави, а то мора имати свога утицаја и на судове као закуписе туђих зграда.

Када смо се опет одлучили да напишемо неколико редака у вези са смештајем судовоа у Београду, то смо учинили не у нади да ћемо указати на непознате ствари и тиме помоћи да се стање поправи, већ искључиво и једино да оставимо трага за доцнија времена о томе како се и под којим околностима судовало у престоници једне европске државе од 15 милиона становника у петој деценији двадесетог века.³⁾

Од времена када је изашао Финансијски закон за 1938/39, па до данашњих дана, извесни судови су променили газде и просторије, други се све више гуше услед преоптерећености и нових надлежности, а трећи једва успевају да благовремено склопе особље и странке да их не притисну плоче малтера које периодично падају са таваница. За то време, на улицама, странке се беспомоћно распитују код саобраћајца и у централном пријавном одељењу за нову адресу пресељеног престоничког суда. И путују с једног краја Београда на други, када им се деси да морају да обаве посао у два или три београдска суда.

За последња два месеца променили су локале Касациони суд, Окружни суд за округ београдски и Срески суд за срез врачарски. Најбоље је прошао Касациони суд, јер је ушао у нову зграду Хипотекарне банке трговачког фонда у Краља Милана ул. бр. 21. То је једна од двеју велелепних палата које је ова банка подигла у центру Београда у току прошле године. Просторије у којима је смештен наш највиши суд угодне су и пристојне. Али и овде, суд има заједнички улаз са једном школом страних језика, а у приземљу зграде налазе се разни дућани. Ипак, за

¹⁾ В. Бранич од 1938 год. стр. 147 и 198.

²⁾ Фин. зак. за 1939/40 не садржи никакву одредбу у вези са подизањем зграде за смештај судовоа у Београду, а § 31 Фин. зак. за 1938/39 извршен је једино у толико, што је купац имања у Краља Александра ул. бр. 5 у Београду, положио Министарству правде део куповне цене у износу од дин. 3.000.000.—

³⁾ В. наш чланак: „Питање смештаја судовоа у престоници“ — Бранич, 1932 год. стр. 277.

нужду, Касациони суд би, можда, могао у овим просторијама сачекати и подизање палате правде, под условом да добије мало пристojнији намештај, који сада, у новој згради, још више пада у очи по својој дотрајалости и похабаности. Много лошије ствар стоји са друга два суда. Окружни суд за округ београдски морао је да подели кров са једним хотелом, ресторацијом и кафаном. Хотел Петроград, преко пута жељезничке станице, Вилзонов трг бр. 4, до уселења овога суда заузимао је целу зграду. Сада је смањен број хотелских соба и тако је створено место за суд, државно тужиштво и судски притвор. — Срески суд за срез врачарски добио је просторије на углу Краља Александра и Проте Матеје бр. 73, где је у приземљу опет једна кафана, а на спратовима и у дворишту разни други станари и установе.

То је у колико се тиче судова који су променили зграде за последња два месеца. Како је стање у судовима који су остали на старим местима не вреди ни говорити, јер је то познато свима онима који долазе у додир са њима. А ово нарочито што се тиче Среског суда за град Београд⁴⁾ у коме је стање неподношљиво и прети сваког часа да нанесе огромну штету и држави и грађанима.

*

Људи који мисле да се ово стање са београдским судовима може ипак поправити и уредити, траже разне солуције да се помоћу приватне иницијативе нешто учини. Тако неки предлажу да се скупе све професионалне и привредне коморе — јер ствар је не само судија и адвоката, него је од великог значаја и за припаднике свих комора, — те да се почне са прикупљањем добровољних прилога који би помогли и омогућили подизање палате правде у Београду. Други су опет мишљења, да би требало да се нађе једно друштво или новчани завод, који би финансирани подизање зграде за смештај свих београдских судова, а да им држава и Београдска општина уступе један део прихода од наследних и преносних такса, уколико отпада на Београд и то за одређени период и да им, опет за одређени период, држава и општина исплаћују све оне износе које сада плаћају на име закупнине за престоничке судове, раштркане по разним крајевима Београда. Трећи, опет, налазе да би се могао наћи финансијер за зидање, с тим да му се уступи мањи део наследних и преносних такса, а да поред тога добије за одређени број година,

⁴⁾ Један трговац из Руме, који воли Београд, због чега је купио овде и кућу, причао нам је, шпатом, како му је много било чудно, а још више жао, када је у овоме славном суду тврдио уговор о куповини имања. Вели да се није никако могао да снађе. Тако малу собу не памти да је видео и још не може себи да објасни како је онај силан свет што га је тамо затекао могао у њој да стане. Још се чудило, како су она два чиновника у толиком жагору и претешком ваздуху могли да обављају свој посао и откуд то долази да сви посредници у Београду, а обихао их је неколицину, имају тако лепе канцеларије, када у Београду чак ни за суд не могу да се паћу довољне и пристojне просторије. Утешили смо човека да је то само привремено и добро смо пазили да га не обавестимо, како је из те мале собе, где је тврдио уговор, само за последња три месеца отишло налога за наплату државне таксе у износу преко десет милиона динара.

4

„Б Р А Н И Ч“

по споразуму, право на издавање и продају маркица установљених за оправку судских зграда Уредбом од 10 јула 1939 год.

Има и других идеја, а постоје и комбинације између већ изложених солуција...

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Уређивачки одобр часописа „Бранич” моли своје сараднике да текстове за објављивање достављају уважавајући следеће напомене:

I. Текстови не би требало да буду дужи од 16 страница. Страница треба да има 28 редова са око 66 словних знакова у реду, односно укупно око 29.500 знакова, фонт *Times New Roman* 12 pt.

1. Текст треба да буде писан на српском језику, ћирилицом, осим страних речи и речи на латинском језику, које се пишу латиницом и курзивом (коса слова, *Italik*).

2. Текст треба да садржи резиме (сажетак) испод наслова, са основним садржајем и резултатима рада, као и кључне речи (не више од 7 речи) на српском језику, а на крају такође резиме на једном од светских језика, са кључним речима на том језику. Резиме на српском и резиме на страном језику не треба да буду дужи од 20 редова.

3. **Наслов рада** пише се на средини, великим словима (фонт 14). **Наслови унутар рада** треба да имају следећи формат:

- *Први ниво наслова* – на средини; нумерација: римски број (на пример, I, II, III, итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Други ниво наслова* – на средини; нумерација: арапски број са тачком (на пример: 1, 2, 3. итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Трећи ниво наслова* – на средини, курзив; нумерација: мало слово азбуке са затвореном заградом [на пример: а), б), в), итд.]; прво слово велико, а остала мала.
- *Четврти ниво наслова*: на средини; нумерација: арапски број са затвореном заградом [на пример: 1), 2), 3), итд.]; прво слово велико, а остала мала.

Пример:

I. Напомене о ...

1. Основне поставке ...

а) Основни појмови ...

1) Терминологија ...

4. Име, презиме, академска титула и занимање аутора наводе се у левом углу прве странице изнад наслова; у пропратној фусноти, која се означава звездицом, наводи се организација у којој је аутор запослен и звање аутора. У пропратној фусноти треба написати и *e-mail* адресу аутора.
5. Рад се предаје у електронском облику. Уз рад треба доставити електронску адресу.
6. Уређивачки одбор задржава право да рад прилагоди јединственим стандардима уређивања и правописним правилима српског језика (односно страног језика на ком је сачињен сажетак рада).
7. Објављени и необјављени радови се не враћају.

II. Правила цитирања:

1) **Књиге** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, наслов дела наведен курзивом, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране (без додатака попут стр., ст. и сл.); уколико се наводи име издавача, пише се пре места издања.

Примери:

Марко Марковић, *Право ...*, 2. издање, Београд, 2017, 101.

John Johnson, *Law on ...*, 2nd edition, London, 2016, 101.

Када се цитира књига више аутора, њихова имена и презимена раздвајају се запетом.

Књига коју је неко лице приредило као уредник цитира се тако што се након његовог имена и презимена у загради наводи ознака „уредник”, односно одговарајућа ознака на језику на коме је књига објављена.

Код поновљеног цитата књиге наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме, након чега се додаје број стране.

Пример: М. Марковић, 102.

Када се цитира више књига истог аутора, код поновљеног цитирања наводи се прво слово имена са тачком и презиме, а потом се у загради ставља година издања, те број стране.

Пример: М. Марковић (2010), 202.

2) **Чланци** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив часописа курзивом, број, година издања, број стране:

Примери:

Марко Марковић, „О неким питањима ...”, *Бранич*, бр. 3–4/2013, 69.
John Johnson, „Legal aspects of ...”, *Law Journal of ...*, Vol. 3, 2017, 101.

Када се цитира чланак више аутора, њихова имена и презимена се раздвајају запетом.

Чланак објављен у оквиру зборника радова или књиге, коју је неко друго лице приредило као уредник, цитира се на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив зборника радова односно књиге курзивом, у загради ознака „уредник”, „редактор” и сл. (или одговарајућа ознака на страном језику – „editor” и сл.), име и презиме уредника, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране.

Када се цитира један чланак одређеног аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена аутора са тачком и презиме, а потом број стране.

Када се цитира више чланака истог аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком, презиме, потом се у заграду ставља година издања, те број стране.

3) **Прописи** се цитирају на следећи начин: пун назив прописа, гласило у коме је пропис објављен курзивом, број гласила и година објављивања, скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.” и број одредбе.

Пример: Закон о ..., *Службени гласник РС*, бр. 11/2017, 10/2018, чл. 15 ст. 2.

Ако ће наведени пропис бити поново цитиран у раду, приликом првог цитирања се, после назива прописа, наводи скраћеница под којом ће се он даље наводити.

Пример: Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени листи РС*, ...

Члан, став и тачка прописа означавају се скраћеницама: „чл.”, „ст.”, „тач.”, а параграф скраћеницом „пар.”

Прописи на страном језику цитирају се на следећи начин: пун назив прописа преведен на српски језик, година доношења односно објављивања, отворена заграда, пун назив прописа на оригиналном језику курзивом, евентуално скраћеница под којим ће се пропис даље наводити, затворена заграда, скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.” или „пар.” и број одредбе.

4) **Извори са Интернета** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора односно организације која је припремила, назив текста, евентуално место и година објављивања, адреса Интернет странице курзивом, датум приступа страници, те број стране.

Приликом поновољеног цитирања извора са Интернета наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме аутора односно назив организација која је припремила текст, назив текста и број стране.

5) Уколико се цитира податак са исте стране из истог дела као и у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница *Ibidem*, курзивом, с тачком на крају (или реч *Исџо*).

Пример: Ibid. (или: Исџо.)

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти, али су различите стране, користи се латинична скраћеница *Ibid.* (или реч *Исџо*), наводи се број стране и ставља тачка на крају.

Пример: Ibid., 21. (или: Исџо, 21.)

6) Уколико се цитира текст са више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после које следи тачка. Уколико се цитира текст са више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву наведену страну наводи се „и даље” с тачком на крају.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
347.9

БРАНИЧ : часопис за правну теорију и праксу Адвокатске
коморе Србије = Branič : Journal of Legal Theory and Practice
of the Bar Association of Serbia / главни и одговорни уредник
Мирослав Пауновић. – Н.с., год. 1, бр. 1 (јан.–март 1991)–.
– Београд : Адвокатска комора Србије, 1991– (Београд :
Службени гласник).
– 24 cm

Тромесечно.
ISSN 0353–9644 = Бранич (1991)
COBISS.SR-ID 20883970
